

**T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**İBNÜ'L-MÜNEYYİR'İN *ET-TEYSİRÜ'L-ACÎB Fİ TEFSİRİ'L-
GARÎB* İSİMLİ ESERİNİN KIRAAT FARKLILIKLARI VE
MÂNAYA YANSIMASI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Fatma KAYA

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi İmran ÇELİK**

**RİZE
2025**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında, Dr. Öğr. Üyesi İmran ÇELİK danışmanlığında, Fatma KAYA tarafından hazırlanan *İbnü'l-Müneyyir'in et-Teyşîrü'l-acîb fî tefsiri'l-garîb İsimli Eserinin Kıraat Farklılıkları ve Mânaya Yansıması Bağlamında Değerlendirilmesi* adlı bu tez çalışması, 10/06/2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Unvanı, Adı SOYADI

İmza

Başkan

:

Dr. Öğr. Üyesi İmran ÇELİK

Üye

:

Doç. Dr. Kadir TAŞPINAR

Üye

:

Dr. Öğr. Üyesi Nur Kübra DEMİRCİ

ETİK BEYAN

Temel İslam Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “İbnü’l-Müneyyir’in et-Teysîrü’l-acîb fî tefsiri’l-garîb İsimli Eserinin Kıraat Farklılıkları ve Mânaya Yansıması Bağlamında Değerlendirilmesi” adlı tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılacak bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

10/06/2025

Fatma KAYA

ÖN SÖZ

İnsanların hidayet rehberi olan Kur'ân-ı Kerim, nazil olduğu günden bu yana Müslümanların hayatının merkezinde olmuş, onu anlama, ezberleme ve yaşama gayreti geçmişten günümüze kadar aktarılmıştır. Temel İslâm Bilimleri arasında yer alan kıraat ilminin aktarılması da bu çabanın bir neticesi olarak hususi bir yere sahiptir. Bundan dolayı müfessirler telif ettikleri çalışmalarında farklı kıraatlere yer vermiş, ayetlerin olası anlamlarını tespit ve tefsir için, farkına varmak için kıraatlerden istifade etmişlerdir.

Bu çalışmada, Eyyubiler döneminde yaşayan ve yazdığı eserleriyle ilmî mirasımıza katkıda bulunan Mısırlı âlim İbnü'l-Müneyyir'in eserinde kıraate yaklaşım biçimi ele alınmaktadır.

Başta bu çalışmanın meydana gelmesinde desteklerini esirgemeyen ve görüşlerini paylaşan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi İmran ÇELİK'e, çalışmayı okuyup değerlendirmelerde bulunan değerli hocalarım Doç. Dr. Kadir TAŞPINAR'a ve Dr. Öğr. Üyesi Nur Kübra DEMİRCİ'ye, kıraat ilmi hakkındaki değerli bilgilerini aktararak, çalışmanın gelişmesinde yardımcı olan Prof. Dr. Necdet ÇAĞIL'a ve bu süreçte beni yalnız bırakmayan değerli arkadaşım Aynışah USTA'ya ve aileme minnet ve şükranlarımı sunarım.

Fatma KAYA
RİZE /2025

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ	1
1. İBNÜ'L-MÜNEYYİR'İN HAYATI VE ESERLERİ	6
1.1. Hayatı.....	6
1.2. Müellifin İlmî Şahsiyeti	10
1.3. Eserleri	13
2. İBNÜ'L-MÜNEYYİR'İN <i>ET-TEYSİRÜ'L-ACİB Fİ TEFSİRİ'L-GARİB</i> 'İNDE KIRAATLERİ ELE ALIŞ METODU	20
2.1. Sahih Kıraatleri Doğrudan Ele Alması	20
2.2. Sahih Kıraatleri Dolaylı Olarak Ele Alması	81
2.3. Şâz Kıraatleri Doğrudan Ele Alması	87
2.4. Şâz Kıraatleri Dolaylı Olarak Ele Alması	96
2.5. Kıraatlerde Gaip Kipini Tercih Etmesi	100
2.6. Kıraatleri Muhatap Kipiyle Değerlendirmesi	101
2.7. Müteşabih Ayetlere Yaklaşımı	103
2.8. Kıraatleri Sarf-Nahiv ile İlişkilendirmesi	105
2.9. Kıraatleri Değerlendirirken Sıla ile Okumaya İşaret Etmesi	107
2.10. Kıraatleri Meharic-i Huruf Bağlamında Ele Alması	109
2.11. Vezin Yapısı Bakımından Yaptığı Değişiklikler	110
2.12. Kıraatlerin İzahında Ezdâd Kelimelere Yer Vermesi	112
3. SONUÇ	114
KAYNAKÇA.....	116

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Tez Türü : Yüksek Lisans Tezi

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi İmran ÇELİK

Hazırlayan : Fatma KAYA

Yıl : 2025

Sayfa Sayısı : 115

ÖZET

İBNÜ'L-MÜNEYYİR'İN ET-TEYSİRÜ'L-ACİB Fİ TEFSİRİ'L-GARİB İSİMLİ ESERİNİN KIRAAT FARKLILIKLARI VE MÂNAYA YANSIMASI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

“İbnü'l-Müneyyir'in et-*Teysîrû'l-acîb fî tefsiri'l-garîb* isimli Eserinin Kıraat Farklılıkları ve Mânaya Yansıması Bağlamında Değerlendirilmesi”ni konu edinen bu çalışmada, Kıraat farklılıklarına ve mana bakımından etkisine dair incelemeler yapılmıştır. Çalışma giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin konusuna, amacına, önemine, yöntemine, sınırlılıklarına ve ilgili literatüre yer verilmiştir. “Müellifin hayatı” başlıklı bölümde, İbnü'l-Müneyyir'in hayatı ve şahsiyeti ile ilgili detaylı bilgiler sunulduktan sonra, eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise doğrudan ve dolaylı olarak beyitlerde ele alınan sahih ve şâz kıraatler irdelenmiş, bunların anlama etkileri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda bahsi geçen başlıklar altında; mehâric-i-hurûf, sarf-nahiv ve Arap dili açısından tahlil edilmesi ve müellifin kıraatlere yaklaşımı incelenmiştir. Tetkik edilen beyitlere, âyetlerle birlikte yer verilmiş ve manaya yansımaları ele alınmıştır. Nihai olarak çalışma, genel bir değerlendirmenin ihtiva ettiği sonuç kısmıyla tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, İbnü'l-Müneyyir, et-Teysîr, Kıraat Mana İlişkisi, Sahih, Şâz.

Recep Tayyip Erdogan University the Institute of Graduate Studies

Department : Basic Islamic Sciences

Thesis Type : Master Thesis

Supervisor : Asst. Prof. Dr. İmran ÇELİK

Author : Fatma KAYA

Year : 2025

Pages : 115

ABSTRACT

AN EVALUATION OF IBN AL-MUNAYYİR'S ET-TEYSÎRÜ'L-ACÎB Fİ TEFSİRİ'L-GARÎB IN THE CONTEXT OF QİRA'AT DIFFERENCES AND THEIR IMPACT ON MEANİNG

This study, titled “An Evaluation of Ibn al-Munayyir’s al-Taysîr al-ajîb fî Tafsîr al-Gharîb in the Context of Qira’at Variations and Their Semantic Impact,” investigates the differences in Qira’at (variant readings of the Quran) and their effects on meaning. The work consists of an introduction, two main chapters, and a conclusion. The introduction details the thesis’s subject, aim, importance, methodology, limitations, and relevant literature. The chapter titled “The Author’s Life” provides comprehensive information about Ibn al-Munayyir’s life and personality, followed by a discussion of his works. The second chapter directly and indirectly examines the sahih (authentic) and shādh (anomalous/irregular) Qira’at addressed in the verses; it explores the impact of these variations on the understanding of the text from various perspectives. This includes evaluations under the headings of Makhārij al-Hurūf (articulation points of letters), the relationship between sarf-nahw (morphology and syntax) and Qira’at, and analysis from the perspective of the Arabic language. The examined verses are presented alongside the relevant Quranic verses, and their reflections on meaning are discussed. Finally, the study concludes with a general assessment.

Keywords: Qira’at, Ibn al-Munayyir, al-Taysîr, Qira'at-Meaning, Relationship, Sahih, Shādh.

KISALTMALAR

b.	:	bin, İbn (Oğlu)
b.y.	:	Basım Yeri Yok
bk.	:	Bakınız
bnt.	:	binti
çev.	:	Çeviren
ed.	:	Editör
haz.	:	Hazırlayan
Hz.	:	Hazreti
nşr.	:	Neşreden
öl.	:	Ölüm Tarihi
r.a.	:	Radıyallahu anh
a.s.	:	Aleyhisselâm
s.a.v.	:	Sallallâhü aleyhi ve sellem
thk.	:	Tahkik Eden
ts.	:	Tarihsiz
vb.	:	ve benzerleri
vd.	:	ve diğerleri
y.y.	:	Yayıncı Yok

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasına yönelik gayretler, âyet-i kerîmelerin insanlıkla buluştuğu dönemlerden itibaren, Müslümanların önemseddiği mühim hususların başında gelmektedir. Şüphesiz ki kıraatler, Kur'an'ın daha iyi anlaşılabilmesi için önemli bir araç olma özelliğini haizdir. Bundan dolayı kıraat vecihlerinin bir kısmı, ayetlerde anlam genişlemesine sebep olmakta, mananın farklı bir şekilde de anlaşılabilir olmasına yol açmakta ve bazı durumlarda ise belirleyici bir nitelik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda kıraat vecihleri, Kur'an ilimleri ile iştigal eden çoğu âlimler tarafından Kur'an'ın tefsir edilmesinde mutlaka dikkate alınmıştır. Dahası bazı kaynaklarda kıraat ilminin Kur'ân-ı Kerîm'i anlama hususunda başvurulması gereken önemli bir alan olduğu vurgulanmaktadır.¹

Ülkemizde kıraatlerle ilgili birçok çalışmalar yapılmış ve halen yapılmaya devam edilmektedir. Söz konusu çalışmaların bir kısmı ya bir kıraat imamının ekolunu bir kısmı ise kıraat imamlarının biyografilerini incelenmiştir. Bunun yanında kıraat imamlarının tercih ettikleri kıraat vecihlerini ortaya koymuştur.

Kıraate dair bahisleri inceleyen ana çalışmalar aynı zamanda sahih ve şâz kıraatleri ele alan temel eserlerdir. Bunlara İbn Mücâhid'in (öl. 324/936) *Kitabü's-seb'i*, İbn Hâleveyh'in (öl. 370/980) *el-Hucce fi'l-kırâati's-seb'* ve *el-Muhtasar fi şevâzzi'l-Kurân*'ı, Ebû Ali el-Fârisî'nin (öl. 377/987) *el-Hucce li'l-kurrâi's-seb'i*, Mekkî b. Ebû Tâlib'in (öl. 437/1045) *et-Tebşira fi'l-kırâati's-seb'*, *el-Keşf 'an vüçûhi'l-kırâatis-seb'* Ebû Amr ed-Dânî'nin (öl. 444/1053) *et-Teysîr fi'l-kırâati's-seb'i* İbnü'l-Cezerî'nin (öl. 833/1429) *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr'i* gibi bu türden eserlere örnek verilebilir.

İkinci olarak ise doğrudan kıraat eseri olmamakla beraber kıraate dair geniş malumat içeren Arap diline ilişkin eserler ve tefsirler dikkat çekmektedir. Bunlara da Ferrâ'nın (öl. 207/822) *Me'âni'l-Kur'ân*'ı ve Ahfeş'in (öl. 215/830) *Me'âni'l-*

¹ Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Râgıb el-İsfahânî, *Tefsirü Rağıb el-İsfahanî*, thk. Muhammed Abdülaziz Bisyunî (Tanta: Külliyyetü'l-Adab, 1424), 1/38; Abdurrahman b. Bekr Celaledin es-Süyûtî, *el-İtkân fi ulumi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû Fadl İbrahim (Mısır: el-Hey'etü'l-Misriyye, 1394), 1/343; Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Hazrecî el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdunî İbrahim Etmiş (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1384), 1/16.

Kur'ân'ı eserleri örnek olarak verilebilir. Bu ve benzeri içerikleri taşıyan eserler ise genelde Arap dili bilgilerinin yanında kıraate dair bilgiler ihtiva eden çalışmalardır.

Günümüzde de Kıraat ve Tefsir Anabilim Dalı'nda yapılan çalışmalar incelendiğinde, kıraat konusunda birçok çalışmanın bulunduğu görülmektedir. Kıraat imamlarının ekolleri veya biyografileri üzerine yapılan çalışmaların yanında, tefsirde işlenen kıraat vecihlerine yönelik akademik çalışmaların yoğunluk kazandığı ifade edilebilir. Bahse konu çalışmalar arasında doktora tezi bağlamında tahkik edilen İbnü'l-Müneyyir'in (öl. 683/1284) *et-Teysîrû'l-acîb fî tefsiri'l-garîb* isimli manzum eseri bulunmaktadır. Tahkik çalışması olan bu eserde müellifin kıraatlere yer verdiği bilgisine kısaca temas edilmiştir.² Ancak bunun yanında söz konusu çalışmada kıraatler hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. İbnü'l-Müneyyir'in eserinde yer alan kıraatlere yönelik bir araştırmanın yapılmamış olması bu çalışmanın önemini artırmaktadır. Bu sebeple *et-Teysîrû'l-acîb* kıraat ilmi açısından ele alınacak ve değerlendirilecektir. Zira bu eser kıraatlere dair geniş malumat içermektedir.

et-Teysîrû'l-acîb, manzum olarak kaleme alınmış bir eserdir. Müellif, eserinde doğrudan ve dolaylı olarak sahih ve şâz olmak üzere farklı kıraat vecihlerine yer vermiştir. Bunun yanı sıra Arap dili bağlamında da yorumlarda bulunmuştur. Ayetleri izah ederken kıraat vecihlerinden yararlanarak farklı anlamlara yer vermiştir.

Bu sebeple çalışmada yer alan kıraat ve tefsir ile ilgili birçok alanın farklı boyutlarına değinilmiştir. Bu eserin manzum olması tahlil ve izahı zorlaştırmaktadır. Ancak tüm bu zorluklara rağmen alana katkı sunacağına inanılan bu çalışma uzun mesai ve zor bir süreç sonunda vücuda getirilmiştir. Müellifin, manzum olarak kaleme aldığı eserinde kıraatleri aktarma metodu ele alınmıştır. Kıraatleri inceleme ve onları tefsir etme biçimi tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada müellifin aktardığı kıraat vecihleri ve anlama yansımaları tahlil edilmiştir. Böylece çalışmanın konusunu müfessirin kıraat vecihlerine yönelik tutumu, kıraatleri sarf-nahiv bağlamında incelemesi ve kıraatlerin manaya yansımaları temelinde değerlendirmeleri teşkil etmiştir.

² Süleyman Mollaibrahimoğlu, *İbnü'l-Müneyyir ve et-teysîru'l-acib fî tefsiri'l-garîb (Basılmamış Doktora Tezi)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990), 36.

Araştırmanın Metodu ve Sınırlılıkları

İbnü'l-Müneyyir eserinde sahih ve şâz olmak üzere kıraatlere yer vermiştir. Bunun yanı sıra kıraat vecihlerinin manayı etkilemesine ve değişiklerin ihtiva ettiği anlamlara değinmiştir. Bazen de farklı kıraat vecihlerine beyitlerinde getirdiği izahlar yoluyla, başka bir deyişle dolaylı olarak işaret etmiştir. Bu durum sebebiyle eserde yer alan kıraatler sistematik olarak tasnif edilmiş ve metne etki eden anlam farklılıkları değerlendirilmiştir.

Bu araştırma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, önemi ve amacı üzerinde durulmuş ve konuyla ilgili mevcut çalışmalar tanıtılmış, yöntem ve kaynakları hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde; müellifin hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri temel tabakat kaynaklarından istifade edilmek suretiyle ele alınmıştır. *et-Teysîrû'l-acîb fî tefsiri'l-garîb* eseri hakkında bilgi verilmiştir. Yine müellifin kıraatleri değerlendirirken kullandığı ifadelere yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise İbnü'l-Müneyyir'in, tefsirinde kıraat-tefsir ve kıraat-Arap dili bağlamında izahlarda bulunmasına istinaden, bahsi geçen kapsamda başlıklar oluşturulmuştur. Aktarılan kıraatler, öncelikle sahih, şâz ve Arap dili ilişkisi, anlama etkisi ve bu faktörler sebebiyle oluşabilecek farklı anlamlara temas edilmiştir.

Müellifin kitabında yer alan kıraatlerin belirlenmesi için, çalışmanın başlangıç merhalesinde eser baştan sona taranarak kıraatlerin yer aldığı beyitler tespit edilmiştir. Daha sonra saptanan kıraatler sistematik bir sınıflandırmaya tabi tutulmuş ve türlerine göre başlıklar oluşturulmuştur.

Okuyucu açısından bir bütünlük oluşturması amacıyla beyitler ele alınırken öncelikle, ilgili ayetin Arapça metni ve mealine yer verilmiştir. Ayetlerin anlamı verilirken Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mealinden yararlanılmıştır. Sûre isimleri verilirken, zikredilen meal kaynağına istinaden yazım kuralları dikkate alınmıştır. Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yazımı, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nden yararlanılarak düzenlenmiştir.

Müellifin ele aldığı kıraatler değerlendirilirken; öncelik olarak nakledilen kıraatin hangi kıraat imamları tarafından tercih edildiği, kaynaklara başvurmak suretiyle tespit edilmiştir. Verilen bilgiler sonrasında ise müellifin, o kıraatler hakkındaki analizi belirtilmiştir.

Gerekli görülen durumlarda tefsir ve kıraat kaynaklarından yararlanılmış ve dipnotta atıfta bulunulmuştur. Yeri geldiğinde kıraatler hakkında istifade edilen değerlendirmelerin/yorumların mercii olan bazı âlimlerin görüşlerine ve isimlerine de yer verilmiştir.

Çalışmada İbnü'l-Müneyyir'in 1990 yılında Süleyman Mollaibrahimoğlu tarafından tahkik edilen ve 2021 yılında tashih edilerek basılan *et-Teysîrü'l-acîb fi tefsiri'l-garîb* adlı eseri temel alınmıştır.

Araştırmanın Kaynakları ve İlgili Çalışmalar

Kıraatler nakledilirken öncelikle yedi kıraat imamına ait kıraatler için İbn Mücâhid'in *Kitabü's-seb'a fi'l-kıraat*, Ebû Amr ed-Danî'nin *et-Teysîr fi'l-kıraati's-seb'*; on kıraat imamı için İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr'i*, on dört kıraat için Dimyâtî'nin (öl. 1117/1705) *İthâfû fuzalâi'l-beşer fi'l-kıraati'l-erbaate 'aşer*, Abdullah Pâluvî'nin *Zübdetü'l-irfân'ın* Mehmet Emin Efendi tarafından yapılan şerhi *Umdetü'l-hullân* gibi eserlerine; şâz kıraatler için İbn Hâleveyh'in *Muhtasar fi şevâzzi'l-Kur'an'ı*, İbn Cinnî'nin (öl. 392/1001) *el-Muhtesab'i* ve Ukberî'nin (öl. 616/1219) *İrabü'l-kıraati's-şevâz* adlı eserine müracaat edilmiştir.

İncelenen kıraatlerin hüccet bilgisi için başvurulmuş kaynakların içinde İbn Haleveyh'in *el-Hucce fi'l-kıraati's-seb'*; Ebû Ali el-Fârisî'nin *el-Hucce li'l-kurrai's-seb'*; Mekkî b. Ebî Tâlib'in *el-Keşf an vucûhi'l-kıraati's-seb' ve ilelihâ ve hucecihâ* adlı eserlerinden istifade edilmiştir. Bunların yanı sıra Kisâi (öl. 189/804) Ferrâ (öl. 207/822), Ahfeş ve Zeccâc'ın (öl. 311/923) *Meâni'l-Kur'an* isimli eserleri; yine Taberî (öl. 310/923) Zemâhşerî (öl. 538/1144) Râzî (öl. 606/1209) Kurtûbî (öl. 671/1273) ve Beydâvî'nin (öl. 685/1286) tefsirlerinden istifade edilmiştir. Zikredilen kaynaklara ek olarak kıraat, tefsir, ulûmu'l-Kur'an, tarih, tabakât ve ihtiyaç duyulan diğer çalışmalara da atıfta bulunulmuştur.

Tespit edildiği kadarıyla müellifin *et-Teysîr'i* hakkında tahkik çalışması dışında kıraate dair herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Yapılan tahkik çalışmasında müellifin kıraatleri ele aldığına dair bilgi verilmiş, ancak detaylı bir inceleme yapılmamıştır. Bunun yanında müellifin diğer eserleri hakkında şöyle çalışmalar mevcuttur. Yukarıda da belirtildiği üzere tezin konusunu oluşturan müellifin eseri 1990 yılında Süleyman Mollaibrahimoğlu tarafından "*İbnü'l-Müneyyir ve et-Teysîrü'l-acîb fi tefsiri'l-garîb*" isimli doktora tezi bağlamında tahkik edilmiştir.

Bunun yanında müellife dair Ayşegül Eroğlu tarafından 2009 yılında hazırlanan “İbnü’l-Müneyyir’in Hadis İlmindeki Yeri” adlı bir yüksek lisans tezi ve Kudbettin Kangül tarafından 2022 yılında hazırlanan “İbnü’l-Müneyyir’in Zemâhserî’ye Yönelttiği Ehl-i Sünnet Eleştirisinin Kritiği” adlı bir diğer yüksek lisans tezi mevcuttur. İbnü’l-Müneyyir’in diğer eserleri ve kelâmî görüşleri hakkında tez ve makale türü çalışmalar bulunmakla birlikte kıraatlere yaklaşımı ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yukarıda bahsi geçen bilgilere ek olarak İbnü’l-Müneyyir’in eserinde yer alan kıraatlere yönelik bir araştırmanın yapılmamış olması, çalışmanın ehemmiyetini arttırmaktadır. Sonuç olarak bu çalışmada müellifin kıraatleri aktarma metodu, manzum tefsirinde onları işleme usulü ve kıraatlere yaklaşımı tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. İBNÜ'L-MÜNEYYİR'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Müellifin tam ismi ve nesebi Ahmed b. Muhammed b. Mansûr b. Ebî'l-Kasım b. Muhtar b. Ebî Bekr el-Cerevî³ el-Cüzâmî⁴ el-İskenderî el-Malikî'dir. Allâme, Hatîb ve Kâdî olarak da anılmıştır. Lakabı Nasîrüddîn, künyesi ise Ebu'l-Abbas b. Ebî Ali'dir.⁵

Müellif tanınan, soylu ve ilimle iştiğal eden bir ailede 3 Zilkade 620 (28 Kasım 1223) tarihinde dünyaya gelmiştir.⁶ Kaynaklarda doğduğu yer hakkında yeterli bilgi bulunmasa da İskenderiye'de veya ona bağlı kasabaların birinde doğmuş olabileceği tahmin edilmektedir.

Müellifin mensup olduğu aile Mısır'da tanınmış, otorite sahibi, siyasi kimliği olan kişilerdir. Örneğin müellifin babası Muhammed b. Mansûr (öl. 656/1258) asrın âlimlerinden sayılmıştır.⁷

Ebu'l-Abbas Ahmed b. Fâris (öl. ?) ise İbnü'l-Müneyyir'in anne tarafından dedesidir. Müellif *el-İntisâf* adlı eserinde dedesinden fakih ve vezir olarak bahsetmiş, bunun yanında kitabında dedesinin görüşlerinden yararlanmışır.⁸ Bu bilgilere istinaden müellifin dedesinin siyasi bağlamda otoriter bir kişilik olduğu söylenebilir.

Müellifin meşhur aile üyelerinden biri de dayısı olan Kemâleddin b. Fâris (öl. 676/1277) aynı zamanda Şeyhulkurrâ âlimlerdendir.⁹

³ Yemen'den Şam'a gelmiş bir kabilenin adıdır. Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ali el-Kalkaşandî, *Nihâyetü'l-ereb fî ma'rifeti ensâbi'l-Arab*, thk. İbrâhîm el-Ebyârî (Beyrut: y.y., 1400/1980), 192.

⁴ Cüzam kabilesine mensup bir kola verilen isimdir. Ebû Sa'd Abdulkerîm b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ (Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1382/1962), 3/237.

⁵ Selâhüddin Halil b. Aybek b. Abdullah Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnavat MustafaTürki (Beyrut: Daru'l-İhyai't-Turasi'l Arabî, 1420/2000), 8/85; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayr Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât* (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), 1/384; Ebû'l-Mehâsîn Yûsuf b. Tağrîberdî b. Abdullâh İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhira fî mulûki Mısır ve'l-Kâhira* (Mısır: Vezâratu's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-Kavmî; Dâru'l-Kütüb, ts.), 7/361; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tabsîrû'l-müntebih bi tahrîru'l-müştebih*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 4/1325.

⁶ Safedî, *el-Vâfi*, 8/85; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 1/384.

⁷ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Miknâsî İbnü'l-Kadî, *Dürretü'l-hicâl fî esmâ'i'r-ricâl*, thk. Muhammed el-Ahmedî (Kahire: Dâru't-turâs, 1391/1971), 2/297.

⁸ Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Mansûr el-İskenderî el-Mâlikî İbnü'l-Müneyyir, *el-İntisâf fî mâ tedammenehû'l-Keşşâf mine'l-i'tizâl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1986), 119.

⁹ Safedî, *el-Vâfi*, 8/85.

Buhârî şârihlerinden biri olan Zeynüddin Ali b. Muhammed (öl. 699/1299) İbnü'l-Müneyyir'in kardeşidir. Cemâleddin b. Hâcib (öl. 646/1249) ve başkaca âlimlerden çeşitli ilimler tahsil edip birçok ilmî alanda derinleşmiştir. Öyle ki bazı âlimler tarafından İbnü'l-Müneyyir'den daha üstün ve meşhur görülmüştür. İbn Ferhûn (öl. 799/1397) eserinde Zeynüddin Ali için: “Mâlikî mezhebinde tercih ve içtihat ehliyetine sahip biriydi.” diyerek onu öne çıkarmıştır. Zeynüddin Ali, İbnü'l-Müneyyir'den sonra İskenderiye'de kadılık yapmıştır.¹⁰

Abdülvâhid b. Şerâfeddin (öl. 736/1336) müellifin yeğeni, İskenderiye'nin baş kadısı ve öne çıkan âlimlerindendir. Abdulvahid b. Şerâfeddin fazilet sahibi, edip ve insanların istifade ettiği mümbit bir kişilik olarak zikredilmiştir.¹¹

Yukarıda zikredildiği üzere gerek ilmî gerekse siyasî anlamda nüfuzlu bir aileye mensup olan İbnü'l-Müneyyir ise o dönemde ilmin meşhur merkezlerinden biri sayılan İskenderiye'de yaşamış, çeşitli dersler alarak ilimde derinleşmiştir. Müellifin bazı aile fertlerinin siyasi bağlamda otorite sahibi olmasının yanında İbnü'l-Müneyyir de ilim tahsilinin ardından siyasetle ilgilenmiş çeşitli idari görevlerde bulunmuş, ancak çalkantılı siyasi bir hayat yaşamıştır. Müellif ilk olarak İskenderiye kadılığına 651'de (1253) İbn Tinnîsî'yi (öl. 801/1399) niyâbeten getirilmiş, bir yıl sonra yani 652'de ise asaleten kadılık görevine devam etmiştir.¹² Müellif kadı olmanın dışında İskenderiye'de hatip olarak faaliyette bulunmuş; vakıfların, mescidlerin ve Divânü'n-nazm'ın denetim mesuliyetini de üstlenmiştir. Bunun yanında İbnü'l-Müneyyir, yeri geldiğinde vezir el-Fâizî'den (öl. 655/1257) İskenderiye'ye bağlı olan es-Suğr adlı kasabada idari bir görev talep etmiştir.¹³

¹⁰ İbrâhîm b. Alî b. Muhammed el-Ya'merî İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-müzheb fî ma'rifeti a'yânî'l-ulemâ'i'l-mezheb*, thk. Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-Nûr (Kahire: Dâru't-Turâs, ts.), 2/62; ayrıca bk. Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Süyûtî, *Hüsnü'l-muhadara fî tarihi Mısır ve'l-Kahire*, thk. İbrahim Muhammed Ebû Fadl (Mısır: Darü'l-İhya Kütübî'l-Arabiyye, 1967), 1/459; Ahmed Bâbâ b. Ahmed b. el-Fakîh el-Hâc Ahmed b. Ömer b. Muhammed et-Tekrûrî Ahmed Bâbâ Tinbuktî, *Neylu'l-ibtihâc bi tatrîzi'd-dîbâc*, thk. Abdulhamîd Abdullâh el-Herâme (Trablus: y.y., 2000), 324.

¹¹ İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-müzheb*, 2/62; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Süyûtî, *Hüsnü'l-muhadara fî tarihi Mısır ve'l-Kahire*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Mısır: Darü'l-İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1967), 1/459.

¹² Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Mâlikî Şemsuddîn ed-Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/90; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-müzheb*, 1/243-244.

¹³ Safedî, *el-Vâfi*, 8/85.

İbnü'l-Müneyyir birçok vazifede bulunmasının yanında muhalifleri tarafından rahatsız edilmiş, görevlerinden uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Daha önce de belirttiği üzere çalkantılı bir siyaset hayatına maruz kalan müellifin evine düşmanları tarafından içki şişeleri konmuş ve bir baskın düzenlenmiştir. Bu içki şişelerinin kendisine ait olduğunun iddia edilmesi neticesinde görevinden azledilmiştir. Ancak o, başına gelen bu olaylara boyun eğmemiş Kahire'ye gidip, dönemin Memlûk Sultanı Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalâvûn'a (öl. 689/1290) başından geçenleri arz etmiştir. Bunun üzerine Sultan tarafından tekrar görevine iade edilmiştir. Kısa bir zaman sonra bilinmeyen bir nedenden ötürü tekrar ikinci kez görevinden alınmıştır.¹⁴

Müellif, siyasî bir kişilik ve müessir bir fakih olmasının yanı sıra; edebî yönünün kuvveti ve üstün belagati sebebiyle de bulunduğu diyarda edip/şair olarak meşhur olmuştur. Gerek isteklerini ifade ederken bunları edebî beyitler yazarak yapması, gerekse insanlara hitap ederken şiirsel konuşmalarıyla çevresindekilerinin üzerinde derin bir tesir bırakmıştır.

Burada İbnü'l-Müneyyir'in edebî yönünü ortaya koymak adına bazı beyitlerine yer verilecektir. Örneğin toplumsal bir problem hakkındaki ilgisini Vezir Şerâfeddin Ebû Hibetullâh b. Said el-Faîzî'ye hitaben yazmış olduğu beyitlerle şöyle dile getirmiştir.

إِذَا عَتَلَّ الزَّمَانُ فَمِنْكَ يَرْجُو بَنُو الْأَيَّامِ عَاقِبَةُ الشَّفَاءِ
وَإِنْ يَنْزِلَ بِسَاحَتِهِمْ قَضَاءٌ فَأَنْتَ اللَّطْفُ فِي ذَاكَ الْقَضَاءِ.

Zaman bozulunca insanlar senden şifa isteyeceklerdir.

Sen bir hüküm verirsen eğer bu onlar için bir lütuf olacaktır.¹⁵

İbnü'l-Müneyyir bir talepte bulunacağı vakit bunu şiirsel bir dille arz etmiştir. Örneğin el-Fâizî'den İskenderiye'ye bağlı es-Suğr isimli bir kasabada onu şu beyitlerle methederek kendisini görevlendirmesini istemiştir.¹⁶

وَيَا مَنْ لَهُ فِي الْجُودِ ضَرْبُ بِلَاغَةٍ تَقَابُلَ مَنْظُومِ الْمَدَائِحِ بِالنَّثْرِ

¹⁴ Ebû Abdillâh Salâhuddîn Muhammed b. Şâkir b. Ahmed el-Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Daru's-Sadr, 1973), 1/149; Süleyman Mollaibrahimoğlu, "İbnü'l-Müneyyir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/156-157.

¹⁵ Safedî, *el-Vâfi*, 8/85.

¹⁶ Safedî, *el-Vâfi*, 8/85.

مَتَى مَا أَقَمْتَ الْعَبْدَ فِي الْخُمْسِ نَائِبًا غَدًا مُسْتَقْلَالًا بِالدُّعَاءِ وَبِالشُّكْرِ

Ey belagat, nazm ve nesrin övgülerinde cömert olan kişi.

Eğer bu kulu görevlendirirsen, sana dua ve teşekkür etmek olacak işi.¹⁷

Son olarak yazar döneminin büyük, hatırı sayılır âlimlerinden olan Kâdi'l-Kudât Şemseddin b. Hallikân'ı (öl. 681/1282) güneşten üstün görerek ve güneş gibi yükseldikçe gölgesi artan bir ilim “ağacına” benzeterek aşağıda verilen beyitlerle övmüştür.¹⁸

لَيْسَ شَمْسُ الضُّحَى كَأَوْصَافِ شَمْسِ الدِّينِ قَاضِي الْقُضَاةِ حَاشًا وَكَلًّا
تِلْكَ مَهْمَا عِلْتَ مَحَلًّا ثَنْتَ ظِلًّا وَهَذَا وَمَهْمَا عَلَا زَادَ ظِلًّا

Kuşluk güneşinde yoktur Kâdi'l-Kudât Şemseddin'in erdemleri.

Çünkü güneş yükseldikçe azalır gölgesi.

Oysa Şemseddin yükseldikçe çoğalır gölgesi.¹⁹

Beyitlerden anlaşılacağı üzere İbnü'l-Müneyyir Şemseddin b. Hallikân'ın ilmi anlamda yükselmesini şöyle tavsif etmiş olabilir. Güneş yükseldikçe gölgesi azaldıkça azalır, oysa insanoglu ilmî derecede yükseldikçe meyveli ağaç misali gövdesi diri, gölgesi pek ve serin olur. Müellif bu âlim hakkındaki fikirlerini, yükseldikçe gölgesi azalan güneşin aksine; ilmi arttıkça gölgesi artan ve güneşten üstün bir varlık olarak gördüğünü, beyitlerinde özenle ele alarak dile getirmiştir.

Yukarıda zikredilen beyitlere istinaden müellifin edebiyat ve belagatteki maharetini sergilediği ve Arap dilini ustalıkla kullandığı görülmektedir.

İbnü'l-Müneyyir ilmî ve siyasi bir çevrede hayatını yaşamış, hicrî 1 Rebülevvel ayı 683 (18 Mayıs 1284) senesinde İskenderiye es-Suğr kasabasında vefat etmiş ve el-Camiu'l-ğarbî'nin yanındaki babasının türbesine defnedilmiştir.²⁰

¹⁷ Safedî, *el-Vâfi*, 8/85.

¹⁸ Safedî, *el-Vâfi*, 8/85.

¹⁹ Safedî, *el-Vâfi*, 8/85.

²⁰ Kütübî, *Fevât*, 1/149; Safedî, *el-Vâfi*, 8/85; Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Münestirî Mahlûf, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye fî tabakâti'l-Mâlikiyye* (Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2003), 1/269;

1.2. Müellifin İlmî Şahsiyeti

İbnü'l-Müneyyir, çeşitli alanlarda ilmî tahsilde bulunmuştur. Bu dersleri başta edebiyat ve belagat olmak üzere nahiv, fıkıh, kelâm, kıraat, usul, nesep, inşa, beyân, tefsir ve hadis ilimleri ihtiva etmektedir.²¹ Bu ilimleri birçok âlimden tahsil etmiş; müfessir, muhaddis, mukrî, fakih, edip, iyi bir dil âlimi ve mütebahhir bir ilim adamı olarak anılmıştır. İlmî noktada yararlandığı birçok âlim bulunmaktadır. Bu kısımda müellifin hocaları hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Manzum olarak eserini kaleme alan müellifin farklı sahalarda istifade ettiği birçok âlim vardır. Özellikle Arap dilinde uzmanlığıyla bilinen hocasından birçok alan yararlandığı ve hocasının *et-Teysîrü'l-acîb fi tefsiri'l-garîb* adlı eserini oluşturmasında etkisinin olduğu düşünülmektedir. İbnü'l-Müneyyir, fıkıh ilmini farklı âlimlerden okumuş ve bu alanda uzmanlık kazanmıştır. Bilhassa müellif, dönemin ileri gelen Mâlikî fakihlerinden biri olan ve babası sultanın hâcibi olmasından dolayı Cemâleddin İbnü'l-Hâcib olarak bilinen ve tam adı Osman b. Amr b. Ebî Bekr b. Yûnus el-Kürdî (öl. 646/1249) olan meşhur fıkıh âliminden istifade etmiştir. İbnü'l-Hâcib Arap dilinde ve nazarî ilimlerde bir deha olarak tanınmıştır.²² İbnü'l-Hâcib sarf ve nahiv ilmini ele alan *eş-Şâfiye ve el-Kâfiye* adlı eserlerin müellifidir. Bilhassa nahiv kitabı olan *el-Kâfiye* Doktor Tarık Necm Abdullah'ın aktardığına göre 142 defa şerh edilmiş en meşhur eseridir.²³ Müellif İbnü'l-Hâcib'ten başta fıkıh olmak üzere usul, sanat ve diğer ilimleri tahsil etmiş ve hocasından fıkıh alanında fetva verme icazeti almıştır.²⁴ İbnü'l-Müneyyir, hocası İbnü'l-Hâcib'ten fıkıh ilmini tedris ettiği zamanda hocasının *Muhtasarü Müntehe's-sûl ve'l-emel ve Muhtasar fi fîkhi'l-Malikîyye (Câmiu'l-ümmehât)* isimli iki mühim eserini ezberlemiştir. Ayrıca *el-İntisâf* adlı eserinde yer yer hocasından nakillerde bulunmuştur.²⁵

Adil Nüveyhid, *Mu'cemü'l-Müfessirin* (Beyrut, Lübnan: Müessetü Nüveyhid es-Sekafiyye, 1988), 1/66.

²¹ Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 1/384; Safedî, *el-Vâfi*, 8/85; Kütübî, *Fevât*, 1/149; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, 1/244; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, 1/89-90.

²² Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsenna, 1958), 6/265; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 1/134; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhadara*, 1967, 1/456.

²³ İbnü'l-Hâcib el-Kürdî el-Mâlikî İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi 'ilmi'n-nahv*, thk. Sâlih Abdul'azîm eş-Şâir (b.y.: y.y., 2010), 4.

²⁴ Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, 1/269.

²⁵ Üstad Salih b. Gurmillağ Ğamidî, *el-Mesailü'l-İ'tizaliyeti fi tefsiri'l-Keşşaf li'z-Zemâşerî fi dav'i mâ verade fi kitabi'l-İntisâf libni'l-Müneyyir* (Suudi Arabistan: Daru'l-Endülüs li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1998), 1/70; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 2/135.

İbnü'l-Hâcib İbnü'l-Müneyyir'e ve ailesine büyük bir değer vermiştir. Bunu onlar için kaleme aldığı şu beyitlerinden anlıyoruz:

مباحث ساكن الإسكندرية

لقد سئمت حياتي اليوم لولا

بكل غريبة كالعبقرية²⁶

كأحمد سبط أحمد حين يأتي

Hayattan bıkmıştım olmasaydı eğer,

İskenderiye'nin sakinleri.

Ahmed'in torunu ve Ahmed gibileri

Olağanüstü zekâsı her şeye değer.

Burada İbnü'l-Hâcib (كأحمد) ismiyle müellifin anne tarafından olan dedesi

Ahmed b. Faris'i (سبط) lafzıyla da İbnü'l-Müneyyir'in şahsına işaret etmiştir.

Müellif hadis ilmini ilk olarak hem babası hem hocası olan Muhammed b. Mansûr b. Ebi'l-Kâsım el-Cerevî'den tahsil etmiştir.²⁷ Hadis ilmini tahsil ettiği bir başka hocası İbn Revâc olarak bilinen Abdulvehhâb b. Revâc b. Ali el-İskenderî'dir (öl. 648/1250). İskenderiye'de meskûn olan imam, fakih ve muhaddis olarak bilinen bu zat, müellifin ilim tahsil ettiği hocalarından birisidir.²⁸ Diğer bir hadis hocası Yusuf b. Abdülmü'ti b. Mansûr el-Ğassanî Ebû'l-Fadl el-Mâlikî'dir (öl. 642/1245). Bu âlim es-Suğr ehlinin büyüklerindendir.²⁹

Hadis ilminin dışında diğer ilimleri de tahsil eden müellifin diğer bir hocası dönemin ünlü ve etkin âlimlerinden olan Şeyh İzzeddin b. Abdüsselâm b. Ebi'l-Kâsım'dır (öl. 660/1262). İzzeddin b. Abdüsselâm Arap dili ve tefsir usulünde derin bilgiye sahip bir şahsiyettir. Ayrıca Şâfiî mezhebine mensup ve müçtehit olan bu âlim fetva verme yetkisini de haizdir. Müellif birçok alanda dersler okutan bu hocasından tahsilde bulunmuştur.³⁰ Hocası İzzeddin b. Abdüsselâm müellif hakkında aşağıda verilen güzel sözleri dile getirmiştir.

²⁶ İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcû'l-müzheb*, 1/244.

²⁷ İbnü'l-Kadi, *Dürretü'l-hicâl*, 2/297.

²⁸ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhira*, 6/352; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcû'l-müzheb*, 1/244.

²⁹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhira*, 6/352; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcû'l-müzheb*, 1/244.

³⁰ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 5/249; Ebû'l-Feth Mûsâ b. Muhammed Ebû'l-Feth Yûnînî, *Zeylu mir'âti'z-zemân* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1413/1992), 4/210; Kütübî, *Fevât*, 1/287.

“Mısır diyarı iki tarafında bulunan iki adamla övünüyor. Bunlardan biri İskenderiye’de bulunan İbnü’l-Müneyyir diğeri ise Kûs³¹’ta bulunan İbn Dakiku’l-‘Îd’dir (öl. 702/1302).”³²

Müellif uzun bir ilim tahsilinin akabinde İskenderiye’nin meşhur ve ileri gelen âlimlerinden biri olmuştur. Yukarıda da geçtiği üzere birçok ilim alanında derinleşmiş “İmâm” unvanını almış; bulunduğu bölgede döneminin iyi bir fakihi, mahir bir şairi ve müessir bir hatibi olarak tanınmıştır.

İbnü’l-Müneyyir, uzun bir zaman ilim tahsil etmesinin akabinde Mısır’ın farklı bölgelerinde, başta Kahire’de bulunan Cüyûşî Camii³³ olmak üzere bazı medreselerde çeşitli dersler okutmuştur.³⁴ Bu dönemde birçok talebe ondan ilim tahsil etmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır;

Zeynüddin Ali b. Muhammed b. Mansûr el-Cüzâmî el-İskenderî (öl. 699/1299) Buhârî şarihlerinden olup İbnü’l-Müneyyir’in kardeşidir ve ondan fıkıh ilmini tahsil etmiştir.³⁵

Abdulahid b. Muhammed b. Mansûr el-İskenderî (öl. 738/1338) fakih ve muhaddis olup İbnü’l-Müneyyir’in yeğeni ve öğrencisidir. Fıkıh ilmini amcası İbnü’l-Müneyyir’den tahsil etmiştir.³⁶ Bunun yanında Abdulvahid b. Muhammed on ciltlik bir tefsir eserini ve Hz. Peygamber’e dair *Divânu medaihi nebeviyye*’yi kaleme almıştır.³⁷

Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Hayyan el-Gırnâtî el-Endülüsî de (öl. 745/1344) müellifin talebelerindendir. Endülüs’ün Gırnata şehrinde doğmuş ve Mısır’a ilim tahsil etmek için göç etmiştir.³⁸ Mısır’da hadis ilmini başkaca âlimlerden ve İbnü’l-

³¹ Kûs şehri Mısır’ın yukarı bölgesinde bulunan geniş, zengin ve aynı zamanda tüccarların uğrak yeri olan bir şehrin adıdır. Ayrıntılı bilgi için bk Ebû Abdullâh Yâkût b. Abdullâh er-Rûmî Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-buldân* (Beyrut: Dârü’s-Sadr, 1995), 4/413.

³² Kütübî, *Fevât*, 1/149; Safedî, *el-Vâfi*, 8/85.

³³ Fatimîler döneminde hicrî 478 tarihinde Mısır’da inşa edilmiş bir caminin adıdır. Ayrıntılı bilgi için bk. Doris Behrens-Abouseif, “Cüyûşî Camii”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/146-147.

³⁴ Süyûtî, *Buğyetü’l-vu’ât*, 1/384.

³⁵ Tinbuktî, *Neylu’l-ibtihâc*, 324; Süyûtî, *Hüsnü’l-muhadara*, 1967, 1/459.

³⁶ Süyûtî, *Hüsnü’l-muhadara*, 1967, 1/459; İbnü’l-Kadi, *Dürretü’l-hicâl*, 3/145.

³⁷ Kehhâle, *Mu’cemü’l- müellifin*, 6/214; İsmail Paşa Bağdatlı, *Hediyyetü’l-arifin esmâi’l-müellifin ve âsâri’l-musannifin* (İstanbul: Mearif Vekaleti, 1951), 1/635.

³⁸ Bağdatlı, *Hediyyetü’l-arifin*, 2/152; Süyûtî, *Buğyetü’l-vu’ât*, 1/280; Kehhâle, *Mu’cemü’l- müellifin*, 2/130.

Müneyyir'den dinlemiş ve rivayet etmiştir.³⁹ Ebû Hayyân, ilim tahsil etmek için birçok şehre göç etmiş ve kaynaklarda edip, nahiv-dil âlimi, müfessir, muhaddis, kırâat âlimi ve tarihçi olarak zikredilmiştir.⁴⁰

Muhammed b. Abdillâh b. Raşid el-Bekrî el-Kafsî (öl. 736/1336) de İbnü'l-Müneyyir'in öğrencilerindendir. Mâlikî fakihî olarak bilinen bu âlim İbn Râşid olarak bilinmektedir. İbn Râşid Tunus'un yakınlarında bulunan Kafsa adlı bir yerde dünyaya gelmiş ve ilk eğitimini aldıktan sonra Mısır'a ilim tahsil etmek için hicret etmiştir. Evvelâ İskenderiye'de İbnü'l-Müneyyir'in de içinde bulunduğu birçok hocadan çeşitli ilimleri tahsil etmiştir. Daha sonra Kahire'ye geçmiş ve orada ilim almaya devam etmiştir. Bir dönem kadılık görevinde de bulunan İbn Râşid görevinden azledilmesinin ardından Tunus'a yerleşmiş, vefatına kadar eser telif etmiş ve tedrisle iştigal etmiştir. İbn Râşid 736 yılında Tunus'ta vefat etmiştir.⁴¹

1.3. Eserleri

İbnü'l-Müneyyir'in ilim tahsil etmesinin ve aldığı ilimleri aktarmasının yanı sıra birçok alanda eserler telif ettiği de görülmektedir. Bu eserlere temas edilmesi müellifin ilmî zenginliğine dikkat çekmek noktasında yerinde olacaktır.

1. *el-Bahrü'l-kebir fî bahsi nühabi't-tefsir*

el-Bahrü'l-kebir İbnü'l-Müneyyir'in kaleme aldığı geniş bir tefsir eseridir. Ayrıca Zerkeşî (794/1391) *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* isimli kitabında müellifin eserinden bazı konularda nakillerde bulunarak istifade etmiştir.⁴²

Kaynaklarda eserin ismiyle ilgili şöyle bir hususa temas edilmiştir. İbnü'l-Müneyyir telif ettiği eserini *el-Bahrü'l-kebir* (büyük deniz) olarak isimlendirmiş ancak çevresinden “deniz tuzludur.” şeklinde eleştirilere maruz kalmıştır. O ise bu itirazlara

³⁹ Bağdatlı, *Hedîyyetü'l-arifîn*, 2/152; Ğamidî, *el-Mesailü'l-İ'tizaliyeti fî tefsiri'l-Keşşaf li'z-Zemâşerî fî dav'i mâ verade fî kitabî'l-İntisâf libni'l-Müneyyir*, 1/71.

⁴⁰ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Düreru'l-kâmine fî a'yâni'l-mietî's-sâmine*, thk. Muhammed Abdulmu'îd Dân (Haydarabad: Meclisu Dâirati'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1392/1972), 6/58.

⁴¹ Tinbuktî, *Neylu'l-ibtihâc*, 392-395; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, 2/328; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 10/213-214.

⁴² Ebû Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfi'î ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (b.y.: Dâru'l-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1376/1957), 2/57-58.

“deniz, içinde harikulade nesnelerin ve incilerin saklı bulunduğu yerdir.” diyerek karşılık vermiş ve eserini içinde hazineler barındıran büyük bir denize benzetmiştir.⁴³

2. *Tahrîrû't-tenzîh ve tahzîrû't-teşbîh*

Bu kitap kelimeler olarak bilinmektedir. Müellifin bu eseri, Müşebbihe ve Muattıla'ya reddiye olarak kaleme aldığı bilinmektedir.⁴⁴

3. *Muhtasarû't-tehzîb li'l-Begâvî*

Müellifin bu eseri, Şafii fıkhnın önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilen Begâvî'nin (öl. 516/1122) telif ettiği *et-Tehzib* adlı eseridir. Begâvî, Kadı Hüseyin el-Merverrüzî (öl. 462/1069) tarafından *et-Ta'likî* isimli eseri esas alınarak *et-Tehzib* adlı kitap yazılmıştır. Dört ciltlik olan bu eserin her babı konuyla ilgili ayet ve hadislerle başlamakta olup, sonrasında ise Begâvî'nin hem kendi görüşüne hem de diğer mezheplerin görüşüne yer verilmiştir. İbnü'l-Müneyyir bu eseri muhtasar bir hale getirerek telif etmiştir. Kaynaklarda İbnü'l-Müneyyir bu eseri tarafından yapılmış üstün faydalara sahip, güzel istinbatları olan nefis bir ihtisar çalışması olarak değerlendirilmiştir.⁴⁵

4. *Münâsebatü terâcimi'l-Buhârî*

İbnü'l-Müneyyir, Buhârî'nin (öl. 256/870) telif ettiği meşhur hadis kitabı *el-Câmi's-sahih* isimli eserinin bab başlıkları üzerine *Münâsebatü terâcimi'l-Buhârî* sini kaleme almıştır. Müellif bu eserinde yaklaşık 400 bab başlığını değerlendirmiştir.⁴⁶ Ayrıca bu eserin iki tahkiki bulunmakta olup ilki *el-Mütevârî ala terâcimi ebvabi'l-Buhârî* adıyla Selahaddin Makbûl Ahmed tarafından, Kuveyt: el-Mektebetü'l-Mualla'da, 1987 yılında neşredilmiştir. Bir diğeri de Ali Hasen Ali Abdülhamit

⁴³ Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, 1/269; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 2/162; İsmail Paşa Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn.*, thk. Şerefettin Yaltkaya- Kilisli Rifat Bilge (İstanbul, 1945), 1/166; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, 1/245.

⁴⁴ Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litterature*, ed. E.J. Brill (Leiden, 1937), 1/738.

⁴⁵ Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, 1/269; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, 1/245; Safedî, *el-Vâfi*, 2/136; Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, thk. Alî Muhammed Ömer (Kahire: y.y., 1396), 50; Tâceddîn Abdulvehhab b. Takıyyuddîn es-Sübkî Tâceddîn es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'yyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tenâhî-Abdulfettâh Muhammed el-Hulv (b.y.: Hicru li't-Tıbbâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i, 1413), 7/75.

⁴⁶ Safedî, *el-Vâfi*, 8/85; Kütübî, *Fevât*, 1/149.

tarafından *el-Mütevârî ala ebvâbi'l-Buhârî* adıyla, 1990 yılında Beyrut el-Mektebetü'l-İslâmî Dârü'l-Ammar tarafından basılmıştır.⁴⁷

5. *el-İntisâf fîmâ tedammenehü'l-Keşşâf mine'l-i'tizâl*

Bu kitabın ana konusu ehl-i sünnetin görüşlerine uygun olmayan itizalî görüşlere itiraz edilmesi ve eleştirilmesidir. Kaleme aldığı bu eserinde genel olarak Zemâhşerî'nin (öl. 538/1144) *el-Keşşâf*'ında yer alan Mu'tezilî görüşlerini keskin bir dille eleştirmiştir.⁴⁸ Müellifin, Zemâhşerî'ye yöneltmiş olduğu eleştirilerin temel sebebi Kur'an ayetlerinin Mu'tezilî görüşlere göre yorumlanması ve ayetlerin mezhebi kabullerin teyidi için, kullanıldığını düşünmesidir. Bunun yanı sıra müellif sadece itizalî yorumları eleştirmekle kalmamış; dil ve belagat dair izahlarda eksik ve yanlışların olduğuna, rivayetlerin doğru anlaşılmayıp yanlış yorumlandığına, kıraatlerin hatalı anlaşıldığına, bazı fikhî hükümler hakkında isabetli istinbatlarda bulunulmadığına ve izahatlar arasında ise çelişkilerin mevcudiyetine dair çok sert eleştirilerde bulunmuştur.⁴⁹ Müellifin eserine, *el-İntisâf* ismini vermesinin sebebi, Zemâhşerî'nin yorumlarında aşırıya gittiğini düşünmesi ve fikirlerinde insafli olmasını beklemesi şeklinde düşünülebilir.⁵⁰ Bu eser genel olarak Zemâhşerî'nin *el-Keşşâf*'ının sayfa kenarlarına hamış olarak basılmıştır.

6. *Dîvânü Hutab*

Bilindiği üzere müellif tesirli hitabet sahibi bir şahsiyet olup, uzun yıllar İskenderiye'de ve farklı bölgelerde hatiplik yapmıştır. Eser, adından da anlaşılacağı üzere hitabetle ilgili bilgileri, nasihatleri ihtiva etmektedir. Kaynaklarda müellifin kıymetli, mühim eserleri arasında olduğuna işaret edilmiştir.⁵¹

7. *el-İktifâ fî fezâ'ili'l-Mustafâ*

İbnü'l-Müneyyir, bu eserinde Hz. Peygamber'in faziletleri hakkında bilgileri ele almıştır. Bu kitabın birinci bölümünde Hz. Peygamber'in faziletlerine yer vermiş

⁴⁷ Mollaibrahimoğlu, "İbnü'l-Müneyyir", 21/156-157; Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Mansûr el-İskenderî el-Mâlikî İbnü'l-Müneyyir, *el-Mütevârî ala ebvâbi'l-Buhârî*, thk. Salâhu'd-dîn Makbûl Ahmed (Kuveyt: y.y., ts.), 30.

⁴⁸ İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-müzheb*, 1/245.

⁴⁹ Mehmet Emin Maşalı, "Tefsirde Ehl-i Sünnet Savunması: İbnü'l-Müneyyir Örneği", *Marîfe* 3 (2005), 61-89.

⁵⁰ Fethi Ahmet Polat, *İslâm Tefsir Geleneğinde Akılcı Söyleme Yöneltilen Eleştiriler*, (İstanbul: İz Yayınları, 2007), 123.

⁵¹ Kehhâle, *Mu'cemü'l- müellifin*, 2/162; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-müzheb*, 1/245; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, 1/269; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, 1/91.

ikinci bölümünde ise sireti hakkında bilgiler vermiştir.⁵² Müellifin, bu eseri Kâdî İyâz'ın (öl. 544/1149) Hz. Peygamber hakkında telif etmiş olduğu *eş-Şifâ* adlı eserine muaraza olarak kaleme aldığı belirtilmiştir.⁵³

8. *Menâkıbü'ş-Şeyh Ebi'l-Kâsım b. Mansûr el-Kabbârî*

Menkıbeleri ihtiva eden bir eserdir. Müellifin, el-Kabbârî nisbesiyle maruf Mısırlı âlim, zâhid, âbid olarak tanınan Şeyh Ebü'l-Kâsım b. Mansûr isimli bir şahsiyetin menkıbelerini ve faziletlerini anlatmak için bu kitabı kaleme aldığı bilinmektedir.⁵⁴

9. *Tefsîrû hadîsi'l-İsrâ*

Bu eser müellif tarafından mütekellimün usûlüyle yazılmış güzel istinbatları olan tek ciltlik bir eserdir.⁵⁵ Ayrıca kaynaklarda *Esrâru'l-esrâr* isimli bir eserden bahsedilir ki *Esrâru'l-isrâ* ile aynı kitap olabileceği ihtimalini akıllara düşürmektedir.⁵⁶

10. *ez-Ziyâ'ü'l-mütele'li'ü fi ta'ayyübi'l-İhyâ' li'l-Gazzâlî*

Müellif bu eseri Gazzâlî'nin (öl. 505/1111) *el-İhyâ'*sına reddiye amacıyla kaleme almak istemiştir. Eserin yazımı hakkında Süyûtî (öl. 911/1505) *Buğyetü'l-vuât* adlı eserinde şöyle bir bilgi aktarmıştır. Müellif, Gazzâlî'nin *İhyâ* kitabına bir reddiye yazma fikrini annesiyle paylaşır ancak, annesi İbnü'l-Müneyyir'e “dirilerle uğraşmayı bıraktın da ölümlerle mi mücadeleyle başladın.” diyerek onun bu fikrine karşı çıkmıştır. Bu durumdan sonra Gazzâlî'ye reddiye yazmayı bırakmıştır.⁵⁷ Eserin var olmamasından hareketle müellifin zaman içinde bu fikirden vazgeçtiği anlaşılmaktadır.

11. *et-Teyîrû'l-acîb fi tefsiri'l-garîb*

Kur'ân-ı Kerîm'deki garib ve yer yer farklı kıraatlerle okunan kelimeleri kaleme aldığı, 2483 beyitten oluşan ve aynı zamanda çalışmanın konusunu oluşturan manzum bir tefsir eseridir.

⁵² Mollaibrahimoğlu, *İbnü'l-Müneyyir ve et-teysîru'l-acib fi tefsiri'l-garîb*, 33.

⁵³ Kehhâle, *Mu'cemü'l- müellifin*, 2/162; Bağdatlı, *Hediyetü'l-arifin*, 1/91; Kütübî, *Fevât*, 1/149.

⁵⁴ Bağdatlı, *Hediyetü'l-arifin*, 1/99; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, 1/245.

⁵⁵ Kehhâle, *Mu'cemü'l- müellifin*, 2/162; Safedî, *el-Vâfi*, 8/85.

⁵⁶ İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, 1/245; Bağdatlı, *Hediyetü'l-arifin*, 1/99; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhadara*, 1967, 1/316.

⁵⁷ Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 1/384.

İbnü'l-Müneyyir, bir sûrenin tefsirini değerlendirirken bütün ayetleri tek tek ele almamış, sadece bazı/belirli ayetlerden bir veya iki kelimeyi beyitler biçiminde inceleyerek açıklamalarda bulunmuştur. Örneğin 176 ayet olan en-Nisâ sûresinin sadece 55 ayetini tahlil etmiştir. Bazen bir ayet için beş altı beyit yazmış bazen de bir beyitle yetinmiştir. Mesela Âl-i İmrân sûresi 118. ayetini dört beyitle ele almış ve ayetin içinden farklı kelimeleri izah ederek beyitlerini oluşturmuştur.⁵⁸

Müellif, beyitlerinde Recez⁵⁹ veznini kullanmıştır.

İbnü'l-Müneyyir, eserinde Recez veznini kullanırken muhtelif kalıplardan yararlanmıştır. Bu vezin sayesinde beyitler okunurken okuyucunun ve dinleyicinin gönüllerinde hoş ve naif bir his oluşmaktadır. Müellif, bu eseriyle Arap dilindeki ustalığını ve edebî yönünü en güzel biçimde ortaya koymuştur.

İbnü'l-Müneyyir, eserinde hem dirayet hem de rivayet usulünü kullanmıştır. Taberî (öl. 310/923), Sicistânî (öl. 391/1001), Zemâşşerî, İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201) ve Kurtûbî (öl. 671/1273) gibi müfessirlerin eserlerinden yararlanmış ve nakillerde bulunmuştur.⁶⁰

Müellif yeri geldikçe sebab-i nüzûle, tarihî olaylara temas etmiş ve beyitlerinde Hayber fethine şöyle değinmiştir.

و خَصَّهْمُ بِأَنْ يَحْزُوا خَيْرًا غَنِيمَةً يَحْزُوهَا مِنْ حَضْرَا.⁶¹

(Allah) onları Hayber'i almak için seçmiştir.

Orada hazır bulunan ganimeti alacaktır.

⁵⁸ Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Mansûr el-İskenderî el-Mâlikî İbnü'l-Müneyyir, *et-Tefsîrû 'l-acîb fî tefsiri 'l-garîb*, thk. Süleyman Mollaibrahimoğlu (İstanbul: Daru'l-usûl el-İlmiye, 2021), 57.

⁵⁹ Recez: lügatte zayıflıktan dolayı deveye gelen hastalık, titreme hali anlamına gelmektedir. İstilahî manası ise; Arap aruzunda bir bahrin adı olup, bu veznin hareke ve sükûn durumu, dişi devenin ayak hareketi ve titreyişine benzemesidir. Bu vezinde çokça illet ve zihaf kaidelerinin bulunmasından kaynaklı Halil b. Ahmed (öl. 175/791) bu bahre Recez adını vermiştir. Bu bahrin kullanım nedeni kulağa, gönle hoş gelmesi ve insanlarda güzel bir tesir bırakmasıdır. Bu bahir, cahiliye döneminde şairler tarafından düşmanla mücadele etmek, onu küçük düşürmek ve ona karşı övünmek için kullanılmıştır. Bunların yanı sıra bu vezinle, ağıtlar, darb-ı meseller ve hikmetleri ihtiva eden beyitler de yazılmıştır. Hicrî birinci asrın sonlarına doğru ise Recez vezni şiirler, hikayeler, tasvirler ve öğretici metinlerde tercih edilmeye başlanmıştır. Recez vezni ile yazılmış şiirlerde müstef'ilun kalıbı kullanılmasının yanında mefa'ilun, mufta'ilun, fâ'ilatün, mef'ulün veya fe'ulün kalıplarından da yararlanılmıştır. Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Recez", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/509-510.

⁶⁰ İbnü'l-Müneyyir, *et-Tefsîrû 'l-acîb fî tefsiri 'l-garîb*, 201-229-309.

⁶¹ İbnü'l-Müneyyir, *et-Tefsîrû 'l-acîb fî tefsiri 'l-garîb*, 201.

Müellif ayetleri tefsir ederken öncelikli olarak tercih edilen manaları vermiş, ardından ise ilgili rivayetlere değinmiştir. Buna örnek olarak aşağıdaki beyit gösterilebilir.

{من فورهم} قيل من إبتدارهم وقيل من غضبهم و نارهم⁶²

“Ansızın” denildi ki, ansızın peş peşe gelmeleridir.

Ve denildi ki (içlerindeki) öfke ve ateşlerindendir.

İbnü’l-Müneyyir eserinde bir kelimenin açıklamasını yaparken eş anlamlı sözcükleri kullanmasının yanında aynı veya yakın anlama gelebilecek lafızlara da yer vermiştir. Örneğin:

{وقانت} أي قائم أو طائع أو ساكت أو راغب أو خاشع

“Kânit” yani (gece) kâim veya itaatkârdır.

Veya sükût eden, (iyiliğe) rağbet eden veya (Allah’tan) korkandır.

İbnü’l-Müneyyir, bazen de kelimelerin manalarını bütün teferruatıyla işlemiş ve tercihlerde bulunmuştur. Aşağıdaki beyit buna misal olarak verilebilir.

{القانع} السائل والقنوع مصدره كذلك الموضوع والقانع الراضي من القناعة والقنع بالمقسوم رأس الطاعة.⁶³

“el-Kâni” isteyen demektir.

Ve’l-Kânu‘ mastarı (nın anlamı) mevzudaki gibidir.

Kâni‘ kanaatten razı olan demektir.

Taksim edilene kâni olmak itaatin esasıdır.

Müellif, eserinde yer yer ayetleri izah ederken farklı kıraat vecihlerini tercih ederek ele almış, bazen sahih bazen de şâz kıraatleri esas alarak değerlendirmelerde bulunmuştur. Kıraatleri aktarırken

- وَقِيلَ - وَقَوْلِهِمْ - وَفُرِئَتْ - وَمَنْ قَرَأَ - وَقَارَى - قَرَأَ - وَإِنْ فَتَحْتَ - وَإِنْ كَسَرْتَ - وَإِنْ هَمَزْتَ - عَلَى التَّشْدِيدِ - عَلَى التَّخْفِيفِ

şeklinde ifadeler kullanmıştır.⁶⁴ Tefsirinde ahkam ayetlerini açıklarken farklı mezhep imamlarının görüşlerine temas etmiştir. Ayrıca kelimelerin irabını, ezdâd lafızların

⁶² İbnü’l-Müneyyir, *et-Teysîrû l-acîb fi tefsiri l-garîb*, 57.

⁶³ İbnü’l-Müneyyir, *el-Mütevârî alâ ebvâbi l-Buhârî*, 129.

⁶⁴ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teysîrû l-acîb fi tefsiri l-garîb*, 33-47-58-69-83-97-124-172.

izahını, gaip-muhatap kiplerini, doğrudan olmasa da meharic-i hurûfları ve sıra ile yapılan kıraatleri beyitlerinde incelemiştir. Bu hususlar, ayrıntılı olarak çalışmanın ikinci bölümünde ele alınacaktır.

İbnü'l-Müneyyir'in *et-Teysirü'l-acîb fi tefsiri'l-garîb* adlı yazma eseri Prof. Dr. Süleyman Mollaibrahimoğlu tarafından 1990 yılında tahkik edilerek neşredilmiş, 2021 yılında ise gözden geçirilen ikinci baskısı *et-Teysirü'l-acîb fi tefsiri'l-garîb* adıyla okuyucunun istifadesine sunulmuştur.

Hakkında kısaca bilgi verilen, müellife ait eserlerden hareketle İbnü'l-Müneyyir'in çok yönlü bir âlim olduğu söylenebilir. Zira mezkûr eserler arasında tefsir, kelam, kelam, hadis, fıkıh hatta hitabet ve siyer gibi çok farklı alanlara dair teliflerin varlığı dikkat çekmektedir. Müellifin bu geniş birikimini tefsirine de yansıttığı tahminden uzak değildir.

2. İBNÜ'L-MÜNEYYİR'İN *ET-TEYSÎRÜ'L-ACÎB Fİ TEFSİRİ'L-GARİB*'İNDE KIRAATLERİ ELE ALIŞ METODU

Kıraat ilminin otoriter âlimleri hatalı kıraatlere, hatta bazı art niyetli kimselerin uydurma kıraatleri yayma ihtimallerine karşın kıraat ilmini disiplin altına alma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bunun temini için kıraatlerin sahih, zayıf ve şâz olanları birbirinden ayırt etmek için bazı kriterler şart koşulmuştur. Bu ölçüler ilgili kıraatin öncelikle muttasıl ve güvenilir bir senedle Hz. Peygamber'e ulaşan, Hz. Osman'ın (öl. 35/656) çoğaltıp büyük şehirlere göndermiş olduğu mushaflardan birine takdire de olsa uyum sağlayan ve kıraatin bir vecihle olsa da Arap dili gramerine uygun olması olarak belirlenmiştir.⁶⁵ Bu şartları taşıyan kıraatler sahih olarak addedilmiştir. İbnü'l-Müneyyir, bu hususta sahih veya şâz diye bir ayrıma gitmemiştir. Söz konusu çalışmada, kıraatler sahih-şâz şeklindeki klasik tasnif yöntemi esas alınmıştır. Bu bağlamda, eserde doğrudan ve dolaylı 66 sahih kıraat ile 12 şâz kıraate yer verildiği tespit edilmiştir.

2.1. Sahih Kıraatleri Doğrudan Ele Alması

1- *el-Bakara* 2/106.

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

“Biz bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir.”

بَتَرَكْهَا فَتَلَكْ لَا تَغِيرُ {نَنْسَخُ} نَبْدَلُ {نُنْسِهَا} أَي نَأْمُرُ
تَأْخِيرُهَا كَمَا ذَكَرْتُ أَوَّلًا.⁶⁶ وَأَنْ هَمَزْتُ الْفِعْلَ فَاحْمَلْهُ عَلَى

“Bir hükmü kaldırırız” değiştiririz “Unuttururuz.”

Yani o hükmün terkedilmesini emrederiz.

⁶⁵ el-Kaysî Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-İbâne 'an me'ânî'l-kırâ'ât*, thk. Abdulfettâh İsmail Şelebî (Kâhire: Dâru Nehdat Mısır, 1977), 90-91; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-aşr*, thk. Muhammed Temîm ed-dîbâ' (el-Matbaatü't-Ticariyeti'l-Kübra, 1414/1994), 1/14-15; Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rölü*, (İstanbul: Çelik Yayınları, 2019), 70.

⁶⁶ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyisîrü'l-acîb fî tefsiri'l-garîb*, 33.

نَسَاها fiilini hemze ile okursan o zaman evvela zikrettiğim gibi

Neshin ertelenmesi anlamını yüklersin.

İbn Âmir (öl. 118/706) birinci nûn'un dammeli ve sîn harfinin kesralı haliyle **ما تُنْسَخُ** olarak kıraat ederken, diğer kıraat imamı ise nûn ve sîn harfini fethalı **ما نَنسَخُ** olarak okumuşlardır.⁶⁷

Nesh bilindiği üzere silmek, kaldırmak manasını taşır. Zeccâc neshi şöyle tanımlar; Nesh: bir şeyi tamamen kaldırmak veya onun yerine başka bir şeyi ikame etmek demektir.⁶⁸

İbn Âmir'in kıraatine göre **ما تُنْسَخُ** okumanın hücceti nesh ettirirsek olur ki, bu durumda nesh ettirme bir ayeti, bir hükmü lafzen veya hükmen kaldırma, silme yetkisi verirse anlamına gelir.⁶⁹ Bu kıraate göre başka bir ifadeyle “Ey Peygamber! sana nesh etme tasarrufunda bulunmana müsaade edersek” anlamına geldiği ifade edilebilir. Diğer kıraat ele alındığında ise bu durumda kelime lazım fiil olup, bir hükmü yürürlükten kaldırma yetkisinin sadece Allah’a ait olduğu anlaşılabileceği çıkarımı yapılabilir. Başka bir deyişle “Ey Muhammed! biz bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya tilavetini bırakırsak onun yerine ya bir benzerini veya ondan daha iyisini getirir, ikame ederiz.”⁷⁰ demek olur. Müellif, bu ayette iki farklı kıraat türüne yer vermiş ve yukarıda aktarıldığı üzere yorumda bulunmuştur.

2- el-Bakara 2/259.

أَوْكَالَٰذِي مَرٍّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّىٰ يُحْيِي هَٰذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةً
عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتُ مِائَةً عَامٍ فَأَنْظَرُ إِلَىٰ طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ

⁶⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. et-Temîmî İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fî'l-kırâ'ât*, thk. Şevkî Dayf (Darü'l-Maârif, ts.), 133; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân fî izâhi Zübdeti'l-irfân*, thk. Mehmet Çaba, ed. Halil İbrahim Üren (İstanbul: Enes Yayın ve Matbaacılık, 2021), 1/127; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/220.

⁶⁸ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*, thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988), 1/189.

⁶⁹ Ebû Abdullâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh İbn Hâleveyh, *el-Huccetü fî'l-kırâ'âti's-seb'a libni'l-Hâleveyh*, thk. Abdulsâlim Mekrem (Beyrut: y.y., 1401), 86.

⁷⁰ el-Kaysî Mekî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf "an vücûhi'l-kırâ'âti's-seb"* ve *'ileliha ve hucecihâ*, thk. Muhyiddin Ramazan (Beyrut, 1974), 1/257-258.

يَتَسَنَّهُ وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

“Yahut evlerinin çatıları çöküp üzerine duvarları yıkılarak harap olmuş, ıssız bir kasabaya uğrayan kimsenin durumu gibi. Bu kişinin, “Allah, bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?” demesi üzerine Allah onu yüzyıl ölü olarak tuttu, sonra diriltti. “Ne kadar kaldın” diye sordu. “Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldım” dedi. Allah “Hayır, yüzyıl kaldın. Anlamak için yiyeceğine içeceğine bak, henüz değişmemiş; eşeğine bak, -seni insanlara bir işaret kılmamız için- ve kemiklere bak, onları nasıl düzeltiyor ve üzerini etle kaplıyoruz” buyurdu. Artık o adam için durum açıkça ortaya çıkınca, “Biliyorum ki Allah kesinlikle her şeye kadirdir” dedi.”

عنْ حاله مع توالي اللازمنة	{لَمْ يَتَسَنَّهُ} يتغير بالسنة
والحذف والإثبات جائزان	والهاء والواو تعاقبان
فالياء أصلها علي التعيين	وإن أخذته من المسنون
ليس لها في وصلها من ثبت	لكن تكون الهاء هاء السكت
وربَّ حرف خارج عن أصل ⁷¹	وفيهم مثبتها في الوصل

zamanın birbirini takip etmesi لَمْ يَتَسَنَّهُ

Senenin geçmesiyle değişime uğramaz.

Hâ ve vâv harfî takibiyedir.

Hazf ile isbat ile (kıraat) caizdir.

Eğer el-mesnûn fiilinden alırsan,

Tayin üzere aslı yâ harfidir.

Ancak hâ harfî sekt hâsı olması içindir.

Vasıl halinde sübut bulması için değildir.

Bu hâ'lar vasl halinde de sabittir

Nice harf var ki aslından hariçtir.

⁷¹ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teysîrü 'l-acîb fî tefsiri 'l-garîb*, 47.

Hamza b. Habib, (öl. 188/803) Kisâi, Ya'kûb el-Hadramî (öl. 205/820) ve Halefû'l-Âşir (öl. 229/843) vasl ederken hâ harfinin hazfî ile; vakfederken ise isbatıyla kıraat etmişler, diğer imamlar ise iki halde de hâ'nın isbatıyla okumuşlardır.⁷²

السَّنة lafzı iki anlam üzere değerlendirilmiştir. Birincisi bir şeyin üzerinden yılların geçip gitmesi, diğeri de kuraklık senesi⁷³ olarak izah edilmiştir.⁷⁴ Manayı kuraklık bağlamında ele alacak olursak ayette bahsi geçen şahsın uyandıktan yüz yıl sonra yiyeceklerinin bunca zaman geçmesine rağmen tazeliğini kaybetmemiş, kurumamış, kuraklığa uğrayarak eksilmemiş olduğunu görmesi anlamı olabileceği söylenebilir. Üzerinden zamanın geçmesi bağlamında ele alınacak olursa da مِنْ حَمًا⁷⁵ ayetinden⁷⁵ mülhem tadı, kokusu bozulmamış, kokuşmamış, küflenmemiş olduğu ifade edilebilir.⁷⁶

İbnü'l-Müneyyir, hâ-i sekinin vasıl ve vakf halindeki durumlarını izah etmiş ve iki şekilde de yani vasl ederken hâ harfinin hazfî ile vakfederken de isbatıyla veya iki halde de isbat ile okumanın caiz olduğunu ifade etmiş ancak kanaatimizce iki halde de isbatı tercih etmiştir.

3- el-Bakara 2/259.

Müellif ilgili âyet-i kerîmenin içinde bulunan başka bir kelimeye de temas etmiştir. Bu kelimenin farklı kıraatlerle okunması durumunda gelebileceği anlamı izah etmiştir.

والفتح ضِدُّ قَوْلِهِ نَطْوِيهَا

{نُنْشِرُهَا} بِالضَّمِّ أَيُّ نَحْيِيهَا

حتى على أوضاعها نرجعها.⁷⁷

{نُنْشِرُهَا} بِالزَّايِ أَيُّ نَرْفَعُهَا

نُنْشِرُهَا damme ile onu diriltiriz.

نُنْشِرُهَا fetha ile dürerizin zıddıdır (yani açarız).

⁷² Ebû Amr Osmân b. Sa'îd ed-Dânî, *et-Teyssîr fî'l-kirâ'âtî's-seb'*, thk. Otto Trizel (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1436/2015), 82; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/88; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/148.

⁷³ “Andolsun ki biz de Firavun'a uyanları, ders alsınlar diye kuraklık yılları ve ürün kıtlığı ile cezalandırdık.” el-A'raf 7/130.

⁷⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/308.

⁷⁵ el-Hicr 15/26.

⁷⁶ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/308.

⁷⁷ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyssîrü'l-acîb fî tefsiri'l-garîb*, 47.

نُنْشِرُهَا zây ile yani yerden kaldırırsınız.

Ta ki bütün hey'etleriyle (eski haline) geri döndürürüz.

İbn Âmir, Âsım, (öl. 127/744) Hamza, Kisâ ve Halef zây harfiyle نُنْشِرُهَا, diğer kıraat imamları ise râ harfiyle نُنْشِرُهَا formunda okumuşlardır.⁷⁸ İbn Abbas (öl. 68/687-88) ve Hasanü'l-Basrî, fethalı nûn ve dammeli şîn harfiyle نُنْشِرُهَا şeklinde okumuşlardır.⁷⁹ Bu kıraat şekli ise şâz addedilmiştir.

Beyitlerde yer alan farklı kıraatlerin anlamlarını inceleyecek olursak, her iki farklı okuyuşun mana bakımından birbirine yakın olmasının yanı sıra kelimelerin yapısı bakımından aralarında ince bir nüans bulunmaktadır. نُنْشِرُهَا kelimesini râ harfiyle ve nûn harfinin dammeli haliyle okumak; ölüyü diriltmek, ölü bedene ve kemiklere canı yayarak ihya etmektir. نُنْشِرُهَا ifadesinde bulunan nûn harfini fethalı biçimde okumak ise; dürmenin aksine onu açmak, genişletmek olarak anlamı etkileyecektir. Şöyle ki, bir varlığın cansız olması nedeniyle bir süre sonra bedende katılaşma ve kasılma görülmektedir. Bundan dolayı bu kıraat ile kasılmış, yani dürülmüş bedene ruhun yayılması sonucunda, gevşemesine ve canlanmasına işaret edilmiş olabilir. نُنْشِرُهَا zây harfiyle okumak ise; onu, yani cesedi yerden kaldırarak yükseltmek manasına gelir ki, bu durumda kemik yığınlarının hareket ettirilerek yerden kaldırılması, iskeletin oluşturulması ve canlandırılması anlamını taşıdığı söylenebilir. İlgili kelimeyi zây harfi ile okumak, aynı zamanda iskeletin yerden kalkması anlamını içerdiği için okuyucunun zihninde çatırdama seslerinin tasvire dönüşebileceği de ifade edilebilir.⁸⁰ Beyitlerde yer alan kıraatlerden hareketle müellifin üç farklı kıraate yer verdiği ve anlamlarını değerlendirdiği görülmektedir.

⁷⁸ Dâni, *et-Teyssîr*, 82; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/231; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/148.

⁷⁹ Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed İbn İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzi'l-Kur'an min kitâbi'l-bedi'* (Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, 1934), 24; Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Hazrecî el-Kurtubî, *el-Câmi' li-âhkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrahim İtfiş (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384/1964), 3/295.

⁸⁰ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 101; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/311; Necdet Çağır, *Kıraat Olgusu Çerçevesinde Kur'an'ın Belâgat ve Fonetik Yapısı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2023), 297.

4-el-Bakara 2/260.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ.

“İbrâhim “Rabbim! Ölülerini nasıl diriltiyorsun, bana göster!” deyince, rabbi “Yoksa inanmıyor musun?” demişti. O “Hayır inanıyorum, fakat kalbim tam kanaat getirsin diye” cevabını verdi. Rabbi “Kuşlardan dört tane al, onları kendine alıştır, sonra (parçalayıp) her bir tepeye onlardan bir parça bırak, sonra onları çağır. Koşarak sana gelecekler ve şunu bil ki, Allah hep galiptir ve hikmet sahibidir” buyurdu.”

{وَالْأَصْوُرُ} المائل في عينه	{وصاره} أماله إليه
الأصل واحد بلا تعداد	وهكذا مع إنكسار الصاد
من المصرة وصرّف تدري	إلا من الصرّ فقل في الكسر
وقيل بل مراده اجمعهنه	وقيل بل أراد قطعهنه
كذا صوّار من مها قطع ⁸¹	والصرّ للشيء هو التجميع

Onu kendisine meylettirmiş, alıştırmıştır.

وَالْأَصْوُرُ gözü şehla (şaşı) olana denir.

Sâd harfî kesra ile okunsa da böyledir.

Tereddüsüz asli manası birdir.

الصرّ kelimesini kesra ile musarrat fiili üzerinden sarf edersen anlarsın.

Denilir ki paramparça edilmesini istedi.

Ve denilir ki bilakis toplamasını murad etti.

والصرّ bir şey için toplamaktır.

Böylece صوّار ise parçalamaktır.

⁸¹ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teysîrü 'l-acîb fî tefsiri 'l-garîb*, 47-48.

Hamza, Halef, Ebû Ca'fer (öl. 130/747) ve Ruveys (öl. 238/852) sâd harfinin kesri ile فصرهن diğer kıraat imamaları ise sâd harfinin dammeli haliyle فصرهن formunda okumuşlardır.⁸²

Beyitlerden anlaşıldığı üzere müellif, iki okuyuş türünün aynı anlamı yansıttığına değinmiş ve kelimenin birbirinin zıddı olabilecek şekilde farklı anlama da gelebileceğine dair olan yorumlara yer vermiştir.

Kesra ile okumanın hücceti صار يصير kalıbından alınmış olup onları paramparça et ve topla anlamını ihtiva eder. Damme ile okumak ise صار يصور formundan türetilmiş olup onları kendine alıştırmak, meylettirmek manasını taşır. Ancak bu farklı anlamların yanı sıra iki okuyuşun iki lügat olduğu ve aynı manaya geldiği şeklinde değerlendirmeler bulunmaktadır.⁸³

5- Âl-i İmrân 3/140.

إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ.

“Eğer siz (Uhud’da) bir yara aldıysanız bilin ki o topluluk da benzeri bir yara almıştı. O günleri biz insanlar arasında döndürüp duruyoruz ki Allah gerçek müminleri ortaya çıkarsın ve uğrunda şehitleri olsun diye. Allah, zalimleri sevmez.”

{وَالْقَرْحُ} للجرح على ما يفهم {وَالْقَرْحُ} بالضم يقال الألم
وقيل بل هما معاً للجرح بالضم إن ذكرته والفتح.⁸⁴

والقَرْحُ anlaşıldığı üzere yaradır.

والقَرْحُ damme ile elemdir.

Denilir ki damme ile de fetha ile de
Zikredersen ikisi de yara demektir.

⁸² Dâni, *et-Teysîr*, 82; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 190; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/232; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/148.

⁸³ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 101; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/313; Muhammed b. 'Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-Şevkânî, *Fethü'l-kadîr* (Dimaşk; Beyrut: Dârü İbn Kesîr, 1414), 1/324; Ebû Sa'îd Abdullâh b. 'Omer el-Şirâzî el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlî (Beyrut: Dârü'l-İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1418), 1/157.

⁸⁴ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teysîrü'l-acîb fi tefsiri'l-garîb*, 58.

Ebü Bekir Şu‘be, Hamza, Kisâî ve Halef kâf harfinin dammeli ve râ harfinin cezimli haliyle والْقَرْحُ; diğer imamlar ise kâf harfinin fethası ve râ harfinin cezmiyle الْقَرْحُ şeklinde okumuşlardır.⁸⁵

Fetha ile okumanın yaralanmak, damme ile okumanın ise elem duymak olduğuna değinen İbnü’l-Müneyyir, aynı zamanda rivayetlere de yer vererek iki okuyuşun iki lügat⁸⁶ olup aynı anlama geldiğini de beyitlerinde ele almıştır.

6- en-Nisâ 4/94.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَى إِلَيْكُمْ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا
تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ
بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا.

“Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayıp dinleyin. Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek “Sen mümin değilsin” demeyin; çünkü Allah katında sayısız ganimetler vardır. Daha önceleri siz de böyleydiniz. Derken Allah size lütufta bulundu. Bu sebeple iyi anlayıp dinleyin. Hiç şüphe yok ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”

من يُلقِ {بالسَّلَامِ} أَوْ {بالسَّلَامِ} فهو المحيى بتحايا المسلم
وتبتغون عرضاً غنائماً فتقتلون مسلماً قد سالماً.⁸⁷

Kim selamla karşılaşır veya barışla, o kimse Müslüman selamıyla selamlanmıştır.

Ganimet elde edelim derken; selam vermiş bir Müslümanı öldürmüş olursunuz.

Burada İbnü’l-Müneyyir, söz konusu olan ayette iki farklı kıraat bulunmasına rağmen sadece birine doğrudan değinmiştir. Diğer bir kıraat ise dolaylı olarak ele alınmıştır. Beytin daha iyi anlaşılabilmesi adına ilgili ayette bulunan diğer kıraatin de incelenmesi uygun olacaktır.

⁸⁵ Dâni, *et-Teysîr*, 90; İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-seb’a*, 216; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/242; Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/230.

⁸⁶ Kurtubî, *el-Câmi‘ li-âhkâmi’l-Kur’ân*, 4/217.

⁸⁷ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teysîrü’l-acîb fi tefsiri’l-garîb*, 67.

Hamza, Kisâî, fethalı peltek sâ harfî, fethalı ve şeddeli bâ harfî ve dammeli tâ harfî ile فَتَّبَتُوا ; diğer imamlar ise fethalı bâ harfî, fethalı ve şeddeli yâ harfî ve dammeli nûn ile فَتَّبَتُوا biçiminde okumuşlardır.⁸⁸

Öncelikle bu ayetin nüzûl sebebi ile ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır. Allah yolunda savaşa veya gazveye çıkan sahabenin, karşılaştıkları kişilere karşı ganimet elde etmek için önyargılı davranmaması gerektiği ve karşılarına çıkan o kişilerin Müslüman veya emân dileyen birileri olabileceği ihtimalidir. Nüzûl sebebine örnek olarak Said b. Cübeyr'in (öl. 94/713) İbn Abbas'tan aktardığına göre şöyle bir rivayet bulunmaktadır. Mikdâd b. Esved (öl. 36/656) Hz. Peygamber tarafından bir seriye ile görevlendirildi. Sahabeler bu seriye esnasında bir toplulukla karşılaştılar, ancak bu insanlar seriyeyi görünce hemen dağıldı. Sadece terk edemeyeceği kadar çok malı olan bir adam orada kaldı. Sahabeleri gören adam hemen oracıkta şehadet getirmesine rağmen Mikdâd b. Esved adamı oracıkta öldürdü. Ashaptan bir adam burada gerçekleşen olayı Hz. Peygamber'e aktaracağını söyledi. Hz. Peygamber bu durumu öğrenince Mikdâd b. Esved'i çağırttı ve "sen إله إلا الله diyen bir adamı mı öldürdün? Belki o kimse kâfir bir kavmin içinde imamını gizleyen biriydi ve o anda imanını size izhar etti ve sen onu öldürdün. Oysaki sen de Mekke'de iken imanını gizliyordun." dedi. Bu olayın üzerine ayetin nazil olduğu rivayetler arasındadır.⁸⁹

Nüzûl sebebini açıkladıktan sonra bu kıraatlerin farklılıklarına ve fiillerin anlamlarına değinmek yararlı olacaktır.

Şöyle ki, فَتَّبَتُوا (ثبات) emir fiilinin aslı (ثبات) sebatır. Sebat: Sabit kalmak bulunduğunu yerde karar kılmak, ispat etmek, ortaya koymak, durmak, ileriye doğru adım atmamaktır. Mevzu bahis ayetin içindeki birinci farklılığı ele alacak olursak فَتَّبَتُوا olarak anlama yansıması, müminler böyle bir durumla karşılaştıkları zaman onları teenniye davet etmek, karşılaştıkları yabancıları hemen öldürmek yerine, sebatla sakince yaklaşmak gerektiği şeklinde anlaşılması mümkün olacaktır.⁹⁰ فَتَّبَتُوا Emir

⁸⁸ Dâni, *et-Teyisîr*, 97; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/251; İbn Mucâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 94.

⁸⁹ Cemâleddin Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurezzak el-Mehdî (Beyrut: y.y., 1422/2001), 1/452.

⁹⁰ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed el-Mufaddal Râgıb el-İsfahanî, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvudî (Dimaşk; Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1412), 171.

fiilinin aslı ise beyandır. Beyan: araştırmak, açığa çıkarmak, aslını öğrenmek manasına gelir.⁹¹ bu kıraate göre ise bu gibi bir durum sırasında tebeyyün etmek, kişinin doğru sözlülüğünü araştırıp açığa çıkarmak manasını ihtiva edecektir.

Bu iki kıraati karşılaştığımız zaman Müslüman katili olmamak için sabit kalmanın durumun bütün açıklığıyla netleşmesine, yani araştırmaya, tebeyyüne duyulan ihtiyaçtan daha fazla olduğu söylenebilir. Çünkü tesebbüt eden aynı zamanda tebeyyün etmiş olur, fakat her tebeyyün eden tesebbüt edemeyebilir.⁹²

Bunlara binaen inanan bir kimse için savaş esnasında veya bir fasığın⁹³ haber getirdiği sırada sabit kalmak; söylenene hemen inanmayıp durumun aslını araştırıp, öğrenip öylece karar verip, sakince harekete geçmenin daha isabetli olabileceği söylenebilir.

İbnü'l-Müneyyir'in, tefsir ettiği aynı ayette bulunan ikinci kıraat ise *وَسَلِّمْ* / *وَسَلِّمْ* fiilleridir. Nâfi', (öl. 169/785) Ebû Ca'fer, İbn Âmir, Hamza ve Halef lââm harfinden sonra elifin hazfedilmesiyle *السَّلَام*, diğer imamlar ise lââm harfinden sonra elifin isbatıyla kıraat etmişlerdir.⁹⁴

Bu iki kıraatin aynı anlama geldiği hakkında bazı görüşlerin bulunmasının yanında manaya yansımaları bakımından incelediğinde *السَّلَام* fiilinin teslim olan, emân dileyen, barış isteyen şeklinde olabileceği görülmektedir. *السَّلَام* fiili ise Müslümanların birbirleriyle karşılaştıkları zaman selamlaşmaları manasını içermektedir. Yani bu durumda size es-selâmu aleyküm diyen bir yabancıya “sen Müslüman değilsin deyip onu öldürmeyin” demek olacaktır.⁹⁵

Hulâsa bu farklılıkları göz önünde bulundurarak âyet-i kerîmeyi ve müellifin beyitlerini değerlendirdiğimizde farklı bir durum karşısında aceleci olmadan,

⁹¹ Râgıb el-İsfahanî, *el-Müfredât*, 157; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/394.

⁹² Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/394; Çağır, *Kıraat Olgusu Çerçevesinde Kur'an'ın Belâgat ve Fonetik Yapısı*, 112.

⁹³ *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ.* “Ey iman edenler! Bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmışın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın.” el-Hucurât 49/6.

⁹⁴ Dâni, *et-Teysîr*, 97; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/251; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 236; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/256.

⁹⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/395; Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/453; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Yusuf b. İbrahim el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, ts.), 4/74; Kurtubî, *el-Câmi' li-âhkâmi'l-Kur'ân*, 5/338.

durduğumuz yerde sabit kalıp emân/barış dileyip teslim olana veya Müslümanların âdeti üzere selâm veren birilerine karşı, Müslüman olmadığını iddia edip ganimet/menfaat elde etmek arzusuyla haksız yere kan dökülmesinin önüne geçilmek istendiği söylenebilir.

7- *en-Nisâ* 4/145.

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا.

“Şüphe yok ki münafıklar cehennemin en alt katındadırlar; artık onlara asla bir yardımcı bulamazsın.”

قيل توابت من الحديد

{الدَّرَكُ} الْأَسْفَلُ فِي التَّشْدِيدِ

قد قَطِعُوا عَنْ سَائِرِ الْأَسْبَابِ.⁹⁶

مَبْهَمَةٌ يَعْنِي بَغِيرَ بَابٍ

Azabı şiddetlendirme noktasında derek-i esfeldir.

Denildi ki (bu azab) demirden tabutlardır.

Kapalı yani kapısızdır öyle ki bütün sebeplerin dışında kalmıştır.

Âsım, Hamza, Kisâî ve Halef râ harfinin sükûnuyla, الدَّرَكُ diğer kıraat imamları ise râ harfinin fethasıyla الدَّرَك olarak kıraat etmişlerdir.⁹⁷

“ed-derk” tabaka, derece anlamına gelir.⁹⁸ Bu iki farklı kıraatin iki lügat olup aynı manaya geldiği belirtilmiştir.⁹⁹

İbnü'l-Müneyyir, bu kelime hakkında farklı bir yorumda bulunmuş ve الدَّرَك kapalı içerden ve dışardan ulaşılması imkânsız, cehennemin en aşağı tabakasından bulunan kapalı demir tabutlar olarak tefsir etmiştir. Bu örnekten hareketle İbnü'l-Müneyyir'in farklı kıraatleri dirayet yöntemini kullanarak yorumladığı sonucuna da ulaşılabilir.

⁹⁶ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyssîrü 'l-acîb fî tefsiri 'l-garîb*, 69.

⁹⁷ Dâni, *et-Teyssîr fî 'l-kirâ'âti 's-seb'*, 98; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî 'l-kirâ'âti 'l-aşr*, 3/253; Emin Efendi, *Umdetü 'l-hullân*, 1/259.

⁹⁸ Dâni, *et-Teyssîr*, 98; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/253; Emin Efendi, *Umdetü 'l-hullân*, 1/259.

⁹⁹ Râgıb el-İsfahanî, *el-Müfredât*, 311.

8- el-Maide 5/2.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ
الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنْ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ
شَدِيدُ الْعِقَابِ.

“Ey iman edenler! Allah’ın işaretlerine, haram aya, boyunları bağısız ve bağlı kurbanlıklara, rablerinin lütuf ve rızasını dileyerek Beytü’l-Harâm’a yönelmiş kimselere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıkınca avlanabilirsiniz. Mescid-i Harâm’a girmenizi engellediler diye bir topluma karşı duyduğunuz kin, sakın aşırı gitmenize sebep olmasın. İyilik ve takvâ hususunda yardımlaşın, günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın. Allah’tan korkun, çünkü Allah’ın cezası çetindir.”

والمصدر الشَّانُ فصلاً قصيداً

و{الشَّانُ} البغضاء والعدا

والأول المختار والمحزر.¹⁰⁰

وقيل بل كلاهما للمصدر

والشَّانُ kin ve düşmanlık demektir.

Mastarı الشَّانُ fasl ile aynı mana kastedilmiştir.

Denildi ki her ikisi de mastardır.

Ancak ilki tercih edilmiş ve muharrerdir.

İbn Âmir, Ebû Bekir Şu‘be ve Ebû Ca‘fer nûn harfinin sükûnuyla الشَّانُ, diğer kıraat imamları nûn harfinin fethasıyla الشَّانُ formunda kıraat etmişlerdir.¹⁰¹

İbnü’l-Müneyyir bu iki okuyuşun da mastar olduğunu beyan etmiştir.¹⁰² Bu iki farklı okuyuşun aynı manada, yani kin ve düşmanlık olduğuna dair değerlendirmede bulunmuştur.

¹⁰⁰ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teyşirü’l-acib fi tefsiri’l-garib*, 71.

¹⁰¹ Dâni, *et-Teyşir*, 98; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/253-254; Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/274.

¹⁰² Ebû Abdullâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh İbn Hâleveyh, *el-Hüccetü fi’l-kirâ’âti’s-seb’a libni’l-Hâleveyh*, thk. Abdulsâlim Mekrem (Beyrut: y.y., 1401), 128-129. İbn Haleveyh de ilgili kıraate örnek olarak الهملان والظربان والنسلان gibi mastarları eserinde göstermiştir.

9- el-Mâide 5/42.

سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّخْتِ فَإِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ.

“Onlar, hep yalana kulak veren ve durmadan haram yiyen kimselerdir. Sana gelirlerse aralarında hüküm ver veya onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler. Eğer hüküm verirsen aralarında adaletle hükmet. Şüphesiz Allah âdil olanları sever.”

{وَالسُّخْتِ} كل مكسوب حرام وقيل فيه رشوة الحكام¹⁰³

السُّخْتِ her türlü haram kazanç demektir.

Denildi ki hakimlerin aldığı rüşvettir.

السُّخْتِ, diğer Nâfi‘, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Halef hâ harfinin sükûnuyla, diğer kıraat imamları ise hâ harfinin dammesiyle السُّخْتِ formunda kıraat etmişlerdir.¹⁰⁴

İki farklı okuyuş da aynı anlama gelen iki lügat olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁵ ilgili kelimenin anlamıyla alakalı farklı yorumlar da bulunmaktadır. Bunlardan birincisi hâkimlerin aldığı rüşvet, ikincisi din adına alınan maddi karşılık, üçüncüsü de helal yolla elde edilmeyen her türlü kazanç olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁶

İbnü’l-Müneyyir, bu kelimenin içerdiği anlam hakkında yalnızca haram kazanç ve hüküm verenlerin aldığı rüşvet olarak yorumda bulunmuştur.

10- el-En’âm 6/ 100.

وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ .

“Cinleri Allah’a ortak koştular. Oysa onları da Allah yaratmıştır. Bilgisizce O’na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Allah, onların ileri sürdüğü vasıflardan uzak ve yücedir.”

¹⁰³ İbnü’l-Müneyyir, *et-Tefsîrü 'l-acîb fî tefsîri 'l-garîb*, 73.

¹⁰⁴ Dâni, *et-Tefsîr*, 99; İbn Mucâhid, *Kitâbü 's-seb'a*, 243; Emin Efendi, *Umdetü 'l-hullân*, 1/276.

¹⁰⁵ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/408.

¹⁰⁶ Cevzî, *Zâdu 'l-mesîr*, 1/550.

{وخرّفوا} أي كذبوا وأفرطوا

وبعدوا عن الهدى وشحطوا.¹⁰⁷

وخرّفوا yani yalan söylediler ifrat ettiler.

Hidayetten uzaklaşıp iyice aşırıya gittiler.

Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer harfinin teşdidiyle وخرّفوا, diğer imamlar ise râ harfinin tahfifiyle وخرّفوا şeklinde kıraat etmişlerdir.¹⁰⁸

Beyitlerde ele alınan kıraatin iki farklı okuyuşun aynı anlamda olmasının yanında; teşdid ile okumak teksiri, çokluğu ifade eder. İlgili ayette kâfirlerin melekler Allah’ın kızlarıdır. (Hristiyanlar Mesih Allah’ın oğludur, Yahudiler ise Üzeyir Allah’ın oğludur.) şeklinde konuştu iddialarına karşın yaptıkları günahın boyutuna işaret edilmiştir. İmam Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer’in işaret edilen manaya mutabık olabilmesi için, başka bir deyişle şirkin boyutunun daha iyi ifade edilmesi bağlamında teşdidli kıraati tercih etmişlerdir. Zira şeddeli kıraatte kâfirlerce Allah’a karşı söylenen yalan ve atılan iftiraların aşırılığına ve bundan dolayı hidayetten oldukça uzak kaldıklarına işaret eden şeklinde vardır.¹⁰⁹ Müellif tefsirinde mübalağa içeren kıraati tercih ederek mübalağa ve teksir ile inkarcıların kötülüklerinin boyutuna vurguda bulunmuştur.

11- el-A'râf 7/57.

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ إِذَا أَقْلَتْ سَحَابًا ثِقَالًا سَقْنَاهُ لَيْلًا مِيَّتٍ فَاَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ.

“Rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen O’dur. Nihayet o rüzgârlar ağır bir bulut yüklenince onu ölü bir memlekete sevk ederiz. Orada suyu indirir ve onunla türlü türlü meyveler çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Herhalde bundan ibret alırsınız.”

تحية يعني تخرج النباتا

{وَنُشْرًا} أي تنشر المواتا

¹⁰⁷ İbnü'l-Müneyyir, *et-Tefsîrü 'l-acîb fî tefsiri 'l-garîb*, 77.

¹⁰⁸ Dâni, *et-Tefsîr*, 105; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/261; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/301.

¹⁰⁹ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 142; Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 2/61.

وقيل {نُشْرًا} ذات نُشْرٍ عاطفٍ تهب بين يدي المواطر.¹¹⁰

نُشْرًا yani ölü (arazileri) diriltir.

Diriltir yani onunla bitkileri bitirir.

Ve denir ki نُشْرًا güzel kokulu rüzgardır.

Yağmuru taşıyan bulutları toplayandır.

Nâfi‘, Ebu Ca‘fer, İbn Kesîr, Ebû Amr (öl. 154/770) ve Ya‘kûb nûn harfinin ve şîn harfinin dammesiyle نُشْرًا; İbn Âmir nûn harfinin dammesi ve şîn harfinin sükûnuyla نُشْرًا; Hamza, Kisâi ve Halef nûn harfinin fethası ve şîn harfinin sükûnuyla نُشْرًا; Asım bâ harfinin dammesi ve şîn harfinin sükûnuyla بُشْرًا formunda kıraat etmişlerdir.¹¹¹

İbnü'l-Müneyyir, beyitlerinde yalnızca iki farklı kıraati ele almıştır. Bunların yanı sıra biz diğer vecihlere de değinmek uygun olacaktır. Ferrâ; نُشْرًا kelimesi için, yağmur bulutlarını bir araya getiren güzel kokulu, yumuşak rüzgârı ifade etmek için kullanıldığını dile getirmiştir.¹¹² Buna göre نُشْرًا نُشْرًا نُشْرًا kıraatlerinin her üç türü de her yandan esip yağmur yağdıran, bulutları toplayıp, bir araya getiren rüzgarlar anlamındadır. بُشْرًا kıraati ise yağmuru müjdeleyen rüzgarlar manasını taşımaktadır.¹¹³

نُشْرًا şeklinde kıraat edenlerin cemî‘i manasını tercih ettiği نُشْرًا olarak okuyanların ise mastar formunda okumuş olduğu ifade edilebilir.¹¹⁴

¹¹⁰ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyssîrü 'l-acîb fi tefsiri 'l-garîb*, 78.

¹¹¹ Dâni, *et-Teyssîr*, 110; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/269-270; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/323.

¹¹² Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 2/131.

¹¹³ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يُرْسِلَ الرِّيحَ مَبْشُرَاتٍ وَلِيُذِيقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَلِتَجْرِيَ الْفُلُكُ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ
“Müjdeler taşıyan rüzgârları göndermesi de O’nun kanıtlarındandır ki, böylece size rahmetinden tattırsın, gemiler buyruğu ile yüzün; siz de O’nun lütfundan nasibinizi arama çabası gösteresiniz ve şükredesiniz.” Rum 30/46.

¹¹⁴ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 157.

Bu âyet-i kerîmede birkaç tane farklı kıraat vechi bulunmaktadır. Bunlar şöyledir. Nâfi‘ ve Ebu Ca‘fer yâ harfinin ve ayn-ı evvelin kesri ile وَيَلْعَبِي; İbn Kesîr, nûn harfî ile ve ayn-ı evvelin kesri ile نَرْتَع-ونلعي; Ebû Amr ve İbn Âmir nûn harfî ile ve ayn-ı evvelin sükûnuyla نَرْتَع-و نلعب; diğer kıraat imamı ise yâ harfiyle ve ayn-ı evvelin sükûnuyla يَرْتَع-و يلعب formunda kıraat etmişlerdir.¹¹⁸ نَرْتَع kelimesi nûn ile okununca beraber gidelim, gezelim, nimetlenelim manasına gelirken, ya ile يَرْتَع okumanın hücceti ise şahsa münhasır olarak, yani Yûsuf (as.) gelsin oynasın eğlensin anlamını taşır. Ayn harfini sükun ile okumanın hücceti ise رَتَع رتعي fiilinden türemiş olup yeryüzünde gezmek, oynamak, eğlenmek anlamını içerirken نَرْتَع şeklinde okumanın anlama yansıması ise aslı الرعي kelimesi olup, koyunları gütmek çobanlık etmek manasına gelmektedir.¹¹⁹ İbnü'l-Müneyyir, ilgili kelimeyi muhatap kipinde işlemiş ve öncelikle “gidip gezip, nimetlerden yararlanalım.” ikinci olarak da “koyunları güdelim, çobanlık edelim” şeklinde anlamlandırmıştır.

14- Yûsuf 12/47.

قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرَوْهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ.

“Yûsuf şöyle dedi: “Her zaman yaptığınız gibi yedi sene ekin ekeceksiniz. Sonra yemek için ayıracağınızdan ibaret olan az bir miktar hariç, hasat ettiğiniz ürünü başağında iken bırakın (böyle saklayın).”

و {دَأَبًا} جداً بلا توان و هكذا معناه بالاسكان.¹²⁰

دأبا işi ciddi tutup peş peşe yapmaktır.

İşkân ile okunması da aynı manadır.

¹¹⁸ Dâni, *et-Teyisîr*, 128; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/293; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/424-425.

¹¹⁹ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 194; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/7; Kurtubî, *el-Câmi li-âhkâmi'l-Kur'ân*, 9/139.

¹²⁰ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyisîrü'l-acîb fi tefsiri'l-garib*, 91.

Hafs (öl. 180/796) hemze harfini fetha ile okumuştur. Cumhur ise hemzeyi sükûn ile kıraat etmiştir.¹²¹ دَابَّا kelimesinde bulunan hemze iskân ile okununca mastar fetha ile okununca ise isme dönüşür ve aynı anlamı içerir. Bu durumda fiil “adetiniz olduğu üzere yedi yıl peş peşe ekinleri ekmek” manasına gelir. Filin İki şekilde de okunmasına cevaz verilmiştir.¹²² İbnü'l-Müneyyir, beyitlerinde her iki okumada da anlamın aynı olacağına vurguda bulunmuştur.

15- el-Hicr 15/ 65.

فَاسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَاتَّبِعْ أَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ.

“Hemen gecenin bir vaktinde ailenin hızla yola koyulmasını sağla! Sen de arkalarından git! Hiçbiriniz arkasına dönüp bakmasın! Size emredilen yere doğru gidin!”

{واسر} أي سير بهم في الليل كذا السرى في أمهات النقل.¹²³

واسر بهم yani onları gece yürüt!

Bu (gece) yürüyüş ümmetlerin (azaba uğrayacak mekândan) nakledilmesidir.

Bu beyitlerde Hz. Lût'un iman edenleri azaba uğrayacak şehirden gece emin bir yere nakletmesi anlatılmaktadır. Müellif açıklamasını واسر kelimesi üzerinden yapmıştır. Buna göre واسر lafzını Nâfi‘, İbn Kesîr ve Ebû Ca‘fer vasıl ile okurken, diğer kıraat imamları hemzeyle kıraat etmişlerdir.¹²⁴ Müellif, vasıl ile kıraati tercih ederek gece yola çıkarmak şeklinde olduğuna dair açıklamada bulunmuştur.

16- en-Nahl 16/62.

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ إِنَّ لَهُمُ الْحُسْنَىٰ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُمْ

مُفْرَطُونَ.

¹²¹ Dâni, *et-Teyssîr*, 129; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/295; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/428.

¹²² İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 195; Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 2/443.

¹²³ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyssîrü'l-acîb fî tefsiri'l-garîb*, 99.

¹²⁴ Dâni, *et-Teyssîr*, 136; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/302; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/465.

“Hoşlanmadıkları şeyleri Allah’a nisbet ediyorlar. Öte yandan en güzel sonucun kendileri için olacağı yolunda dillerinden asılsız iddialar dökülüyor. Kaçınılmaz olarak onlara ancak ateş vardır ve onlar oraya sürüleceklerdir!”

و {مَفْرُطُونَ} أي مقدّمونا
و قارئ قرأ {مُفَرِّطُونَ}.¹²⁵

مَفْرُطُونَ yani ateşe önden gidiyorlar.

Veya unutulmuşlardan olmak istiyorlar.

مَفْرُطُونَ aşırıya giden müsrif gibidir.

Bazıları مُفَرِّطُونَ (teşdid) şeklinde kıraat etmişlerdir.

Nâfi‘ râ harfinin kesrasıyla مُفَرِّطُونَ Ebû Ca‘fer râ harfinin kesri ve teşdidiyle مُفَرِّطُونَ, Cumhur ise râ harfinin fethasıyla مُفَرِّطُونَ formunda kıraat etmişlerdir.¹²⁶

İlgili kelimenin içinde bulunan râ harfini fetha ile okumanın hüccetinde inkârcılar faili isimlendirilmemiş mef’ulu bih olarak ele alınmıştır. Bu durumda bu vecihle okunan lafzın anlama katkısı kâfirlerin ateşe önden gidenler olduğu veya unutulmuş, rahmetten uzak kalmış kimseler olduğu şeklinde olacaktır.¹²⁷ Râ harfinin kesra ile okunmasını anlama yansıması bağlamında ele alacak olursak inkârcılar fiilin faili olur ve inkarda, küfürde, hakka karşı düşmanlıkta haddi aşmış, yoldan çıkmış kimseler oldukları şeklinde değerlendirilmiştir.¹²⁸ Ebû Ca‘fer’in kıraatine göre ise râ harfinin kesresi ve teşdidiyle okunması ahiret için hiçbir şey yapmadan dünya için dur durak bilmeden çalışan, amel eden ve mal biriktiren kişilere işaret edildiği ifade edilebilir.¹²⁹ İbnü’l-Müneyyir, beyitlerinde bu üç farklı vechi ele almış ve özetle; ateşe önden giden, haddi aşan, yaptıklarından dolayı rahmetten uzak kalmış şeklindeki değerlendirmelerine yer vermiştir.

¹²⁵ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teyşîrü’l-acîb fî tefsiri’l-garîb*, 102.

¹²⁶ Dâni, *et-Teyşîr*, 138; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/304; Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/471.

¹²⁷ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 212; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/38.

¹²⁸ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 212; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/38.

¹²⁹ Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 3/208; Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, 2/567.

17- el-İsrâ 17/16.

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَرْنَاهَا تَدْمِيرًا.

“Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde oranın şımarmış yöneticilerine (iyiye yönlendirici) emirler verimiz; onlar ise orada günah işlemeye devam ederler, sonuçta o ülke helâke müstahak olur, biz de oranın altını üstüne getiririz.”

مَعْنَى {أَمَرْنَا} ههنا كَثَرْنَا وَ هَكَذَا إِنْ قُرِئَتْ {أَمَرْنَا} فَإِنْ تَشَدَّدَ فَهِيَ لِلتَّأْمِيرِ وَذَاكَ يَسْتَعْنِي عَنِ التَّفْسِيرِ
وَمِنْهُمْ مَنْ قَالَ فِي الْمَخْفَفِ بَاقٍ عَلَى الْأَصْلِ الشَّهِيرِ الْأَعْرَفِ وَأَمْرُهُمْ مَا اتَّامَرُوا وَفَسَقُوا فَعَوَّقُوا وَ دُمُّوا.¹³⁰

أَمْرُنَا'nın manası burada çoğalttık demektir.

أَمْرُنَا olarak okunsa da böyledir.

Teşdid ile أَمْرُنَا okunursa âmir, yönetici kılmak demektir.

Bu ise başka bir açıklama gerektirmemektedir.

Tahfif ile أَمْرُنَا okunması hâlinde şöyle diyenler vardır.

En meşhur bilinen aslı üzere emretmek demektir.

(Amirleri) Onlara ıslah olmalarını emretti ancak kabul etmediler

Ve yoldan saptılar (bunun için) cezalandırıldılar ve yok edildiler.

Ya'kûb bahse konu kelimeyi hemzenin meddi ile أَمْرُنَا Cumhuriyet ise hemzenin kasrı ile أَمْرُنَا formunda kıraat etmişlerdir.¹³¹

Hasanü'l-Basrî, Ebü'l-Âliye (öl. 90/709) Nehaî (öl. 96/714) ve el-Cehderî (öl. 128/746) mîm harfinin teşdidiyle أَمْرُنَا olarak okumuşlardır.¹³²

İbnü'l-Müneyyir'in beyitleri bağlamında tahfif ile okumanın manası ele alındığında أَمْرُنَا – أَمْرُنَا (emernâ ve âmernâ) kelimeleri “onlara itaati, iyiliği emrettik”

¹³⁰ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyisrû 'l-acib fi tefsiri 'l-garib*, 105.

¹³¹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 379; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/306; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/483.

¹³² Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsılî el-Bağdâdî İbn Cinnî, *el-Muhtesab fi tebyîni vucûhi şevâzi 'l-kırâ'ât ve 'l-izâhi anhá* (b.y.: Vezâratu'l-Evkâf, 1420/1999), 2/60; İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 79.

anlamını içerir.¹³³ Bunun yanında çoğaltmak, bereketlendirmek anlamını da haizdir. Kurtûbî ve bazı müfessirler tefsir eserlerinde “çoğaltmak bağlamında ele alındığında ise “o kavmin zorbalarını fîsk u fücûra dalanların sayısını çoğalttık” anlamına geldiğini belirtmişlerdir.¹³⁴ Başka bir deyişle o kavmin kötülerini onlara musallat ederiz ve bu şekilde onlar yoldan çıkarlar. Şâz olarak addedilen şeddeli kıraat olan أَمْرًا kelimesi ise yönetici, âmir kılma şeklinde yorumlanmıştır. Müellif, üç farklı veche yer vermiştir. Ayetle ilgili beytin sonunda tekrar tahfîf ile olan kıraate değinmiş ve bazı görüşler doğrultusunda, emrin itaat, iyilik yönünde olduğuna ancak emre muhatap olan kavmin fîsk u fücûra daldığına ve bunun neticesinde günahkâr toplumun cezalandırılıp yok edilmesine temas etmiştir.

18- el-Kehf 18/17.

وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشَّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا.

“(Mağaraya sığındılar. Orada baksan) güneşin, doğduğu zaman mağaralarının sağına vurduğunu; batarken de onlara dokunmadan sol taraftan geçip gittiğini görürsün. Onlar ise mağaranın ortasındalar. İşte bu, Allah’ın âyetlerindendir. Allah kime hidayet ederse işte o doğruyu bulmuştur; kimi de hidayetten mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir rehber bulamazsın.”

والشمس {تَزَاوَرُ} أي تميل عن كهفهم فهو إذا ظليل

وهكذا "تقرضهم" تجوز فهو إذا حرها محروز.¹³⁵

تَزَاوَرُ yani güneş doğduğunda meyleder teğet geçer.

Mağaralarının sağından, o vakit de gölgelik olur.

(Battığında ise sol tarafından) yalar geçer de,

¹³³ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/60; Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd ed-Deylemî el-Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî vd (Mısır: Darü'l-Mısriyye, ts.), 2/119.

¹³⁴ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 214; Kurtubî, *el-Câmi' li-âhkâmi'l-Kur'ân*, 10/232-233; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâü't-Turâssi'l-Arabî, 1420), 20/175-176; Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Hayyân el-Endelüsî Ebû Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1420), 20/176; Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 7/325.

¹³⁵ İbnü'l-Müneyyir, *et-Tefsîrü'l-acîb fi tefsiri'l-garib*, 109.

O zaman (onları) mağaranın sığağından korumuş olur.

İbn Âmir ve Ya‘kûb zây harfinin sükûnu ve râ harfinin teşdidiyle **تَحْمَرُ** vezni üzere **تَزُورُ** olarak; Âsım, Hamza, Kisâi ve Halef zây harfinin fethalı ve tahfif edilmiş haliyle ve zây harfinin sonrasında elif ve şeddesiz râ harfiyle **تَزَاوَرُ** şeklinde; Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ebû Ca‘fer zây harfinin teşdidiyle **تَزَّاور** formunda kıraat etmişlerdir.¹³⁶ Ferrâ’nın bu kıraatlerle ilgili görüşüne göre **تَزَّاورُ** fiili **تَحْمَرُ** ile aynı anlama gelmekte olup hepsi aynı manayı ihtiva eder.¹³⁷ İbnü’l-Müneyyir, Ashab-ı Kehf’in mağaralarında uyurken güneş doğduğunda sağa, battığında ise sola meylederek batmasından ve her iki durumda da mağara ehlinin gölgede kaldığı ve sıcaktan korunduğu bilgisini farklı bir kıraat vechini tercih ederek beyitlerinde değerlendirmiştir.

19- *el-Kehf* 18/ 44.

هٰذَاكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ نَّوَابًا وَخَيْرٌ عَقْبًا.

“İşte burada yardım ve dostluk, Hak olan Allah’a mahsustur. Mükâfatı en iyi olan O, en güzel âkıbeti veren yine O’dur.”

فَنُصْرَةٌ تَوْجِبُهَا الْعِنَايَةُ

وإن فتحت الواو في {الْوَلَايَةُ}

يُجْدِي عَلَيْهِمُ الْوَلَاءُ مَوْثَلًا.¹³⁸

والكسرُ معناه تولّوا حيث لا

Vâv harfini fethalı okursan الْوَلَايَةُ;

İnayetin gerektirdiği yardım anlamına gelir.

Vâvı kesra ile okursan da onlara fayda vermeyen

yetki üstlendiler manasına gelir.

¹³⁶ Dâni, *et-Teyisîr*, 142; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/310; Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/496.

¹³⁷ Ferrâ, *Me‘ânî’l-Kur‘ân*, 2/136; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-âhkâmi’l-Kur‘ân*, 10/369.

¹³⁸ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teyisîrü’l-acîb fî tefsiri’l-garib*, 111.

Hamza, Kisâî ve Halef vâv harfini kesra ile الوَلَايَة şeklinde kıraat etmeyi tercih ederken, diğer kıraat imamları vâv harfinin fethasıyla الْوَلَايَة formunda okumuşlardır.¹³⁹

İbnü'l-Müneyyir, bu beyinde iki farklı kıraati işlemiştir. Bunlardan ilki olan fetha ile okunan الْوَلَايَة kelimesinin anlamı dostluk ve yardım anlamını ihtiva eder. Bu durumda o zorlu günde inayet, yardım yalnızca Allah'tandır. Kesre ile الْوَلَايَة olarak da okunduğu takdirde yetki saltanat, güç ve emir vermeyi ifade eder ve sıkıntılı bir durumda "saltanat, yetki yalnızca Allah'ındır." anlamına geldiği ifade edilebilir.¹⁴⁰ Sîbeveyhî (öl. 180/796), fetha ile okunan kelimenin mastar şeklinde, kesre ile kıraat edildiği takdirde ise isim formunda olduğunu ifade etmiştir.¹⁴¹ Bunun yanında İbn Haleveyh *el-Hucce* adlı eserinde bu iki farklı okuyuşun الْوَكَالَة وَالْوَكَاة gibi iki lügat olduğunu ve aynı anlama geldiğini belirtmiştir.¹⁴² Önceki ayetlere bakarak ilgili kıraatleri dikkate aldığımızda bahçe sahibi olan iki kişinin durumundan bahsettiğini görmekteyiz. Bunlardan biri Allah'a inanan, diğeri ise her şeyin sahibinin kendisi olduğu yanılgısına kapılıp, güç ve saltanatıyla övünen biridir. Günün sonunda malı mülkü helak olup, her şeyini kaybetmiş bu kişinin durumuna hitaben âyet-i kerîmede bulunan هٰذَاكَ الْوَلَايَة لِلّٰهِ الْحَقِّ işte bu noktada (velayet Hak olan Allah'a mahsustur.)¹⁴³ cümlesinde geçen velayet/vilayet kelimelerinin aynı anlama geldiğine dair görüşler bulunmasının yanında İbnü'l-Müneyyir tarafından ise farklı anlamlarda değerlendirilmeye tâbi tutulmuştur. Müellif fethalı kıraati yardım ve inayet olarak ele almış, kesralı kıraati ise şahsına dahi faydası olmayan güç ve yetki bağlamında değerlendirerek; kendisini saltanat sahibi sanan kişinin durumuna göndermede bulunduğunu bize düşündürmektedir. Bu durumda ilgili kişi kendisini iktidar sahibi sansa da onun bu sanrısı kendisine bile fayda vermeyen bir aldatmacadan başka bir şey değildir. Gerçek saltanat, yetki ve kudret sahibi yalnızca Cenâb-ı Hak'tır.

¹³⁹ Dâni, *et-Teysîr*, 143; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 392; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/311; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/492.

¹⁴⁰ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 224.

¹⁴¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali İbn İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1414), 15/406-407; Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 3/86; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/63; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 885; Kurtubî, *el-Câmi' li-âhkâmi'l-Kur'ân*, 10/411.

¹⁴² İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 224.

¹⁴³ el-Kehf 18/44.

20- el-Kehf 18/94.

قَالُوا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَى أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا.

“Dediler ki: “Ey Zülkarneyn! Bu memlekette Ye’cûc ve Me’cûc bozgunculuk yapmaktadırlar. Bizimle onlar arasında bir set yapman için sana bir bedel ödesek kabul eder misin?”

و{الْخَرْجُ} كَالْجُعْلِ وَذَاكَ الصَّقُّ مِنْ {الْخَرَجِ} عِنْدَ مَنْ يُحَقِّقُ
يُقَالُ أَدْ خَرَجَهُ عَنْ رَأْسِهِ وَقَامَ يَأْخَرُاجَ عَنْ أَنْاسِهِ.¹⁴⁴

Manayı iyi bilenlere göre خَرَجٌ ödenmesi zorunlu olan vergi gibidir.

Ya da harçtan kasıt halka ikame edilen arazi vergisidir.

Hamza, Kisâi ve Halef râ harfinin fethalı ve sonrasında elif ile خَرَجًا şeklinde, diğer kıraat imamları ise râ harfinin cezimli hâliyle خَرَجًا formunda kıraat etmişlerdir.¹⁴⁵

İbnü’l-Müneyyir beyitlerinde iki farklı okuyuşun gelebileceği manalara temas etmiştir. Zülkarneyn (a.s.) kıssasına gönderme yaparak خَرَجًا/خَرَجًا kelimeleri üzerinden vergi konusunu işlemiştir. Zülkarneyn (a.s.) yaptığı seyahatlerden birinde Ye’cûc ve Me’cûc adlı bir toplumun onlara zarar vermesinden dolayı şikayetçi olan bir toplumla karşılaşmıştır. Onlar Zülkarneyn’e (a.s.) kendilerini koruması için bir şey yapması adına mallarından bir pay, bir vergi teklifinde bulunmuşlardır. Bu iki farklı okuyuşun teklif edilen verginin ne şekilde ve nasıl olduğuna dair anlam yansımaları bulunmaktadır. Buna göre eğer mastar olarak خَرَجًا şeklinde kıraat edilmesinin hücceti seddin inşa edilmesi için bir defalığına mahsus verilecek bir cizye, vergi anlamına geldiği ifade edilmiştir.¹⁴⁶ Elif ile خَرَجًا olarak kıraat edilmesinin anlama etkisi ise her ay veya her yıl düzenli ve zorunlu olarak verilen arazi vergisi için kullanılan bir isim

¹⁴⁴ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teyşîrû 'l-acîb fî tefsiri 'l-garîb*, 112.

¹⁴⁵ Dâni, *et-Teyşîr*, 146; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/315; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/501.

¹⁴⁶ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/77-78.

olduğu şekilde değerlendirilmiştir.¹⁴⁷ Başka bir ayette geçen خَرَجًا/خَرَجًا kelimelerinin râ harfinin cezm ile okunması devamı olmayan bir karşılık, râ harfinin fetha ile okunması durumunda ise “Allah tarafından ardı arkası kesilmeyen bir ücret olarak” ifade edilmiştir.¹⁴⁸ Buna binaen râ harfinin sükûnuyla okunursa Zülkarneyn’e (a.s.) yapılacak olan set için bir defalığına mahsus olmak üzere yüklü miktarda bir karşılık verileceği, râ harfinin sonrasında elif ile okunduğunda ise belli zaman aralıklarında zorunlu olarak belirtilmiş miktarda ücretin verileceği şeklinde anlaşılabilir.

21- el-Kehf 18/94.

قَالُوا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَى أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا.

“Dediler ki: “Ey Zülkarneyn! Bu memlekette Ye’cûc ve Me’cûc bozgunculuk yapmaktadırlar. Bizimle onlar arasında bir sed yapman için sana bir bedel ödese kabul eder misin?”

و{السَّدُّ} بالضمة صُنِعَ الْحَقُّ

وقرئاً بلا معاند.¹⁴⁹

{السَّدُّ} بالفتح صُنِعَ الْخَلْقُ

وقيل بل هما بمعنى واحدٍ

السَّدُّ fetha ile insanlar tarafından yapılan engeldir.

السَّدُّ damme ile ise Allah’ın yarattığı engeldir.

Denildi ki bilakis ikisi de aynı anlama gelir

İkisi de tartışmasız birlikte okunmuştur.

Nâfi‘, Ebû Ca‘fer, İbn Âmir, Ebû Bekir. Şu‘be ve Ya‘kûb sîn harfinin dammesi ile السَّدُّ, diğer imamlar ise fethalı haliyle السَّدُّ şeklinde okumuşlardır.¹⁵⁰

¹⁴⁷ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 231; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/77-78; Çağır, *Kıraat Olgusu Çerçevesinde Kur’an’ın Belâgat ve Fonetik Yapısı*, 248.

¹⁴⁸ أمَّ تَسْلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَّاجٌ رَبُّكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ “Sen onlardan bir karşılık mı istiyorsun ki! (İstemezsin, çünkü) rabbinin vereceği karşılık daha hayırlıdır; O, rızık verenlerin en üstünüdür.” el-Müminûn 23/72.

¹⁴⁹ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teyisîrü’l-acîb fi tefsiri’l-garîb*, 122.

¹⁵⁰ Dâni, *et-Teyisîr*, 145; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/315; Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/501.

İbnü'l-Müneyyir, beyitlerinde açıklamış olduğu üzere fetha ile okumanın anlama yansıması olarak söz konusu engelin halk tarafından oluşturulduğu, damme ile kıraatte ise Hak tarafından yaratıldığı şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. Ayrıca bu iki kelimenin aynı anlamda olduğu ve iki vechin de okunabileceği konusunda bir muhalefet olmadığını vurgulamıştır.

22- *el-Kehf* 18/96.

أَتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّى إِذَا سَاوَى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوا حَتَّى إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ أَتُونِي أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا.

“Bana, demir kütleleri getirin.” Nihayet (vadiyi demirle doldurup) iki dağın arasını aynı seviyeye getirince, “Ateşi körükleyin!” dedi. Artık onu kor haline getirdiği vakit, “Getirin bana, üzerine bir miktar erimiş bakır dökeyim” dedi.”

وقيل بين جبلين كالخلل.¹⁵¹

{والصدفان} جانبان للجبل

والصدفان dağın iki tarafı için kullanılır.

Denildi ki, iki dağın arasında bulunan (halel) boşluk manasını barındırır.

İbn Kesîr, Ebû Amr, Ya‘kûb ve İbn Âmir sâd ve dâl harflerinin dammeli haliyle الصدفين formunda; Ebû Bekir. Şu‘be sâd harfinin dammeli dâl harfinin sükûnuyla الصدفين olarak, diğer kıraat imamları ise sâd ve dâl harflerinin fethasıyla الصدفين şeklinde kıraat etmişlerdir.¹⁵²

Öncelikle dâl ve yâ harfinin cezimli olmasıyla kelimenin tesniye formunda olmadığı bilakis dağ anlamında özel, âlem isim olduğu belirtilmiştir.¹⁵³ Müellif, ilgili kelimeye beyitlerinde ref ibtida halinde ele almış ve dağın kenarları veya iki dağ arasında kalan ova, boşluk anlamı yüklemiştir. Bunun yanında dammeli kıraatte dâl harfinin dammesi sâd harfinin dammesine tâbi olduğu ve bu durumda bir ses ahengi

¹⁵¹ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyisrû 'l-acîb fi tefsiri 'l-garîb*, 113.

¹⁵² Dâni, *et-Teyisr*, 146; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/316; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/502.

¹⁵³ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 232.

oluştugu şeklinde yorumlanmıştır.¹⁵⁴ Dammeli kıraat etmek lafız zorluğu oluşturduğu gibi mana yoğunluğunun artmasına da yol açar. Bahsi geçen kelimenin anlamında dağın yalçın, sarp ve yüksekliğine dikkat çekildiği ifade edilebilir. Kıraat fethalı olduğunda ise dile hafif geldiği gibi anlam bakımından da bu durumda pek yoğunluk içermediğini söyleyebiliriz. Kanaatimizce müellif, dammeli kıraati tercih ederek söz konusu dağın yalçın oluşuna da vurguda bulunmak istemiş olabilir. Ayrıca bu vecihlerin her ne kadar aynı anlama gelen iki meşhur lügat olduğu¹⁵⁵ şeklinde yorumlar mevcut olsa da hareke farklılıklarının anlam bakımından ince nüanslar oluşturduğu düşünülmektedir.

23- Meryem 19/73-74.

وَإِذَا تُلِّىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا.
وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَاثًا وَرِيعًا.

“Kendilerine âyetlerimiz açıkça okunduğu zaman inkâr edenler iman edenlere, “İki topluluktan hangimizin konumu daha üstün ve mensupları daha iyi?” diye sorarlar. Oysa onlardan önce de daha varlıklı ve daha gösterişli olan nice nesiller helâk ettik.”

و{الرِّيُّ} مثل ما تقول الزيُّ

ومجلس القوم هو "النَّديُّ"

كأنهم رؤاهم النَّعيم.¹⁵⁶

وحيث لا يهمز يستقيم

النَّديُّ bir topluluğun meclisidir.

الرِّيُّ zây ile (okunursa) süslemek demektir.

Hemzelendiğinde de الرِّيُّ mana doğrudur.

(Allah) Nimetleri ile onları doyuma ulaştırmıştır.

¹⁵⁴ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 232.

¹⁵⁵ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/79; Şevkânî, *Fethü'l-kadîr*, 3/369.

¹⁵⁶ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teysîrü'l-acîb fî tefsiri'l-garib*, 116.

Ebû Ca‘fer, Kâlûn (öl. 220/835) İbn Zekvân (öl. 242/857) yâ harfinin teşdidiyle hemzesiz biçimde ورياً cumhur ise hemze ile ورياً formunda kıraat etmişlerdir.¹⁵⁷

Hemze ile kıraat etmenin manaya etkisi güzelliğin görüntüsü, güzel bedenlerin, elbiselerin veya nimetlerin manzarasının estetiği şeklinde olduğu söylenebilir. Yâ ile okumanın ise gençliğe, güzelliğe doyumluk, nimetlere gark olma anlamını barındırdığı ifade edilebilir.¹⁵⁸ Bunun yanında şâz kıraatler arasında geçen ve İbn Mücâhid’ten gelen bir rivayette ورياً olarak geçen kıraat; süslemek, birçok güzelliği, ziyneti bir araya getirmek manasına gelir.¹⁵⁹ İbnü’l-Müneyyir bahse konu olan kelime hakkında beyitlerinde üç farklı veche yer vererek değerlendirmelerde bulunmuştur.

24- Tâhâ 20/97.

قَالَ فَادْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ وَانْظُرْ إِلَى إِلْهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا.

“(Mûsâ) şöyle dedi: “Haydi git! Artık hayatın boyunca sana düşen ‘Bana dokunmak yok!’ demekten ibarettir. Ve bil ki asla kaçıp kurtulamayacağın bir hesap günü de seni beklemektedir. Şimdi şu tapıp durmakta olduğun tanrına bir bak; biz onu iyice yakacağız, sonra da küllerini denize savuracağız!”

{لَنُحَرِّقَنَّهُ} لَنَبْرُدَّنَّهُ وَتِلْكَ فِيهِ عَادَةٌ وَسَنَةُ

أما علي التشديد فالتحريق بالنار لا يعوزوك التحقيق.¹⁶⁰

لَنُحَرِّقَنَّهُ törpüleyerek un ufak edeceğiz.

Bunda bir gelenek ve yol vardır.

Ancak teşdid ile التَّحْرِيقُ okumak, tahkik gerekmezsiniz ateşte yakmak demektir.

¹⁵⁷ Dâni, *et-Teysîr*, 149; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 411; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/512.

¹⁵⁸ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/92; Şevkânî, *Fethü'l-kadîr*, 3/410.

¹⁵⁹ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/92; İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, 2/87-88.

¹⁶⁰ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teysîrü'l-acîb fi tefsiri'l-garib*, 119.

İbn Verdân (öl. 160/777) nûn harfinin fethası hâ harfinin sükûnu ve râ harfinin dammesi ile لَنْحَرَفَنَّ şeklinde; İbn Cemmâz (öl. 170/786) nûn harfinin dammesi hâ harfinin sükûnu ve râ harfinin kesresiyle لَنْحَرَفَنَّ olarak; cumhur ise nûn harfinin dammesi hâ harfinin fethası râ harfinin kesri ve teşdidiyle لَنْحَرَفَنَّ formunda okumayı tercih etmişlerdir.¹⁶¹

İbnü'l-Müneyyir, beyitlerinde iki farklı kıraati ele alarak mana bakımından da yorumda bulunmuştur. حَرَق fiilinin sözlük anlamı ateşte yakmak, bilemek, törpülemektir.¹⁶² Müellif ilk olarak şeddesiz okuyuşa yer vermiştir. Hz. Musa'nın kavminden ayrılıp dağa çıktığı süreçte Yahudiler, tapınmak için bir altın buzağı yapmışlardı. Hz. Musa döndüğünde bunu görmüş ve öfkelenip altın buzağıyı yok edeceğini söylemiştir. Burada ilgili kelimenin altın buzağının hangi şekilde yok edileceğini ortaya konması söz konusudur. İlk olarak İbnü'l-Müneyyir, şeddesiz okuyuşa göre لَنْحَرَفَنَّ kelimesinin törpüleyerek parçalamak manasına geldiğini söylemiş ve bu tür cisimlerin parçalanma yolunun, geleneğinin bu olduğuna vurguda bulunmuştur. Zeccac, tahfif ile okumanın ege ile törpüleye törpüleye toza dönüştürmek anlamına geldiğini söylemiştir. Zira, حَرَقْتُ أَرْقُ وَأَرْقُ kelimeleri bir şeyleri törpülemek manasında kullanılmıştır.¹⁶³

Teşdid ile okunduğunda ise İbnü'l-Müneyyir, bu okuyuşun anlamını “ateşte yakmak” olarak değerlendirmiştir. Ancak yine Zeccâc'ın yorumunu dikkate alındığında bu kıraatin mübalağa anlamını ihtiva ettiği ve bu durumda “törpüleyeceğiz un ufak hale getireceğiz sonra yine törpüleyeceğiz ya da yakacağız sonra bir daha yakacağız” anlamına geldiği söylenebilir.¹⁶⁴ Şöyle ki bu kelimeyi ve altın buzağıyı dikkate aldığımızda altın maddesinin yakılarak toza dönüşmeyeceği aksine sıvılaşacağı bilinmektedir. Eğer toza dönüştürülmesi gerekiyorsa o zaman törpüleme işleminin yapılması gerekmektedir. Bundan dolayı törpüleme işlemi yakmaktan daha zor ve emek gerektiren bir iş olduğu için teşdid ile kıraatte törpüleme işleminin

¹⁶¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Nesr*, 2/322; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/528.

¹⁶² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 10/42-45.

¹⁶³ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/375.

¹⁶⁴ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/375.

mübalâğa ile ifade edilmiş olabileceği söylenebilir. Ancak müellif, beyitte kesin olarak yakmak anlamına geldiğini belirtmiştir.¹⁶⁵

25- *el-Enbiyâ* 21/58.

فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ.

“(Onlar gidince) İbrâhim putları paramparça etti, belki ona başvururlar diye büyük putu bıraktı.”

و فسروا {الجُذَاذَ} بالفتاتٍ جميعاً وما مفردة مؤاتي.¹⁶⁶

الجُذَاذ kelimesi cüzlerin, kırıntıların cemî'i olarak tefsir edilmiştir.

Ancak müfredi de cemî'i olarak tefsir edilmeye elverişlidir.

Kisâi cîm harfinin kesresiyle الجُذَاذ, diğer kıraat imamları ise dammeli olarak الجُذَاذ olarak kıraat etmeyi tercih etmişlerdir.¹⁶⁷

Öncelikli olarak kelimenin manasına ve kullanımına değinmek gerekirse الجُذَاذ kelimesi: moloz yığını, kırıntı, parçalamak, kesmek manasına gelir. Araplar bu kelimeyi جَذَذْتُ الشَّيْءَ قَطْعَتَهُ bir şeyi keserek cüzlere/ bölümlere ayırdım.” şeklinde kullanırlar.¹⁶⁸ Âyet-i kerîmede geçen konu Hz. İbrahim'in büyük put hariç bütün putları kırıp, parçalayıp hepsini moloz yığını haline getirmesidir.

Kisâi'nin kıraatine göre okumanın hücceti جَذَذَ kelimesinin cemî'i olarak جُذَاذ şeklinde kıraat etmesidir. Bu durumda birden fazla putun kırılması manasını ihtiva ettiği ifade edilebilir. Dammeli kıraat ise جُذَاذ müfred manasını ihtiva ettiği halde müellifin de belirttiği üzere cemî'i manada tefsir edilmeye elverişlidir.¹⁶⁹ Mekki b. Ebî Talib, *Kitabü'l-keşf* adlı eserinde bu farklı okuyuşların iki lügat olduğunu ve

¹⁶⁵ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyşîrü'l-acîb fî tefsiri'l-garib*, 119.

¹⁶⁶ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyşîrü'l-acîb fî tefsiri'l-garib*, 124.

¹⁶⁷ Dâni, *et-Teyşîr*, 155; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/324; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/536.

¹⁶⁸ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 250; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/112; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 4/54.

¹⁶⁹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/395.

aynı anlama geldiğini belirtmiştir.¹⁷⁰ İbnü'l-Müneyyir de aynı şekilde bu iki vechin aynı anlamda tefsir edilebileceğini belirtmiştir.

26- *el-Mü'minûn* 23/66-67.

قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُتْلَى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَ مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِرًا تَهْجُرُونَ.

“Zira âyetlerimiz size okunurdu da arkanızı dönüp giderdiniz; gece sohbetleri yaparken büyüklük taslayarak onun hakkında hezeyanlar savururdunuz.”

و {تَهْجُرُونَ} من هذا الهاذي هجر	"سَامِرًا جَمَاعَةً ذُوِي سَمَرٍ
أَي هَجَرُوا الْقُرْآنَ يَشْرُكُونَا	و قِيلَ {تَهْجُرُونَ} تَتْرَكُونَا
يَعْنِي بِهِ الْإِفْحَاشُ فِي الْإِنْكَارِ	و مِنْ يَضُمُّهَا مِنَ الْإِهْجَارِ
يَعْنِي بِهِ التَّرْكُ مَعَ التَّكْثِيرِ. ¹⁷¹	وَمِنْ يُشَدِّدُهَا مِنَ {التَّهْجِيرِ}

gece sohbeti yapan topluluğa denir.

اَشْرَى سَوَظَلَرِي سَايَكَلَايَن دَمَكْتَر.

Denildi ki Kur'an okununca aşırı laflar söyleyip

Şirk koşup orayı terk etmektedir.

Kim ihcâr kelimesinden alarak dammeli okursa

fahiş sözleri ve inkârı kastetmektedir.

Ve her kim tehcir kökünden seddeli okursa

orayı terk etmeyi teksir, mübalağa ile ifade etmiştir.

İbnü'l-Müneyyir beyitlerinde ikisi sahih biri şâz olmak üzere üç farklı kıraat vechini işlemiştir. Nâfî' tâ harfinin dammesi ve cîm harfinin kesresiyle تَهْجُرُونَ şeklinde; diğer imamlar ise tâ harfinin fethası ve cîm harfinin dammesiyle تَهْجُرُونَ

¹⁷⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/112.

وَأَمَّا الَّذِينَ سَعِدُوا فَنَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرَ مَجْدُودٍ

“Mutlu olanlara gelince onlar da cennettedirler. Rabbinin dilediği hariç, gökler ve yer durdukça onlar da orada kesintisiz bir lütuf olarak ebedi kalacaklardır.” *el-Hûd* 11/108.

¹⁷¹ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyisîrü 'l-acîb fi tefsiri 'l-garîb*, 132.

biçiminde kıraat etmişlerdir.¹⁷² Şâz olarak addedilen kıraatte ise Ebû'l-Âliye, (öl. 90/709) İkrime, (öl. 105/723) Ebû Recâ (öl. 105/723) ve Ebû Nahik (öl. 101-10/720) tâ harfinin dammesi ve cîm harfinin teşdidiyle تَهَجَّرُونَ formunda okumuşlardır.¹⁷³ Öncelikle سامرا kelimesi İbnü'l-Müneyyir'in de belirttiği üzere ay ışığında, gece Kabe'nin etrafında oturup sohbet eden bir topluluk için kullanılmıştır.¹⁷⁴ Cumhurun tercih ettiği kıraatin mana boyutu müellifin yorumları bağlamında dikkate alındığında şirk içerikli, küfür, çirkin, fahiş sözlerin Hz. Peygamber'e ve ona tabi olanlara yöneltilmesi şeklinde değerlendirilmiştir.¹⁷⁵ Başka bir yorumda ise Kabe'de kibirlenerek boş işlere ve eğlencelere dalarak ayetlerin göz ardı edilmesi olduğuna yer verilmiştir.¹⁷⁶ İmam Nâfi'nin tercih ettiği if'al babından olan تَهَجَّرُونَ kıraatinin anlama yansıması hakkında farklı görüşler vardır. Bunlardan bazıları şunlardır. Allah'ın zikrini terk etmek, Hak yolunu kabul etmemek, Allah'ın evini terk etmek veya Cenâb-ı Hakk'ın keliması okunurken hezeyanlarda bulunmak, boş sözler sarf ederek ayetlerin duyulmasını engellemek şeklinde yorumlar bulunmaktadır.¹⁷⁷ Bunun yanı sıra el-Fussilet sûresinde geçen ayette kafirler tarafından Kur'an'ın duyulmasını engellemek için yapılan gürültüden bahsedilmektedir.¹⁷⁸ Şâz olarak kabul edilen ve tef'il babından olan kıraate gelince تَهَجَّرُونَ fiili müellif bu kelimenin de aynı manaları ihtiva etmesinin yanında yaptıkları fiillerde bulundukları aşırılığa ve çokluğa delalet ettiğine işaret etmiştir.

¹⁷² Dâni, *et-Teyisr*, 159; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/329; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/552.

¹⁷³ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/139; İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 100.

¹⁷⁴ Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 3/267; Kurtubî, *el-Câmi' li-âhkâmi'l-Kur'an*, 12/136.

¹⁷⁵ Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 3/267.

¹⁷⁶ el-Kaysî Mekkî b. Ebî Tâlib, *Müşkilü'l-'irabü'l-Kur'an*, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin (Birleşik Arap Emirlikleri: Dâru'l-Beşâir, 2002), 2/59.

¹⁷⁷ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 4/91; Mekkî b. Ebî Tâlib, *Müşkilü'l-'irabü'l-Kur'an*, 2/59; Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 3/267.

¹⁷⁸ Bahsi geçen kıraate istinaden ayetlerin duyulmasını engellemek için yapılan hezeyanlar sonucunda aşağıda verilen âyet-i kerîme akıllara gelmektedir.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَبُونَ

“İnkârcılar dediler ki: “Bu Kur'an'a kulak vermeyin, okunurken gürültü çıkarın, belki bastırırsınız.” el-Fussilet 41/26. İlgili kıraati dikkate aldığımızda çirkin, boş, nahoş sözlerle Kur'an-ı Kerim'in okunması ve dinlenmesini engellemeye çalıştıkları şeklinde de anlaşılabilir.

27- el-Mü'minûn 23/110.

فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّى أَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ.

“Ama siz (ey müşrikler), işte onları alaya aldınız; sonunda bu tutumunuz size beni hatırlamayı unutturdu. Hep gülerdiniz onlara.”

وَالْهَمْزُ {سِخْرِيٌّ} بِكسر السين وَالضَّمُّ {لِلسُّخْرَةِ} وَالتَّهْوِينُ.¹⁷⁹

Sîn harfinin kesresiyle سِخْرِي alay etmek demektir

Dammeli haliyle ise zorunlu hizmet, tahkir, hakaret, korkutma anlamına gelir.

Nâfi‘, Ebû Ca‘fer, Hamza, Kisâ‘ ve Halef sîn harfinin dammesi ile سُخْرِيَّا şeklinde, diğer imamlar ise sîn harfinin kesresiyle سِخْرِي formunda kıraat etmişlerdir.¹⁸⁰ Dammeli olarak okumanın hücceti التسخير masterından alınmış olup hizmet etme manasına gelir ancak burada bilinen anlamı alaya almak , hakaret etmek şeklindedir. Kesralı olarak tercih edilen kıraatin hücceti ise السُّخْرِيَّة masterından alınmış ve ayetler okunduğunda müşriklerin istihza ve dalga geçip gülme manasını ihtiva eder.¹⁸¹ İki kıraatin de manası birbirine çok yakın olmakla beraber dammeli okuyuşta istiskal yani mana yoğunluğu vardır. Öyle ki bu istihza halinde bulunmaları öyle ileri bir seviyeye gelmiş ki Allah’ı anmayı unutturacak ve hak yolunda olanları tahkir etmek, onlarla alay etmek ve Allah’ın azabından korkmama derecesine kadar gelmişlerdir.¹⁸² Müellif iki farklı kıraati işleyerek kesre ile okumanın alay etme; damme ile okumanın ise sadece alay etmekle kalmayıp ağır hakaret, cebr ve tahvîf içerdiğini ifade etmiştir.

¹⁷⁹ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyşirü'l-acîb fi tefsiri'l-garîb*, 133.

¹⁸⁰ Dâni, *et-Teyşir*, 160; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/329; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/533.

¹⁸¹ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 259; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/131; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 4/96.

¹⁸² Kurtubî, *el-Câmi‘ li-âhkâmi'l-Kur‘ân*, 12/155; Mahmud b. Abdullah el-Hüseynî Âlusî, *Rûhu'l-me‘ânî fi tefsiri el-Kur‘ânî'l-azîm ve's-seb‘u'l-mesânî*, thk. Alî Abdalbârî Atiyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 9/267.

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ.

“O iftirayı atanlar içinizden bir gruptur. Bunun sizin için kötü olduğunu sanmayın, aksine bu hakkınızda hayırlıdır. Onların her biri işlediği günahı yüklenecektir. İçlerinden günahın büyüğünü üstlenen için ise büyük bir azap vardır.”

و {الكِبْر} فِي السَّنِّ بضم الكاف و {الكِبْر} عظم سائر الأصناف.¹⁸³

Kâf harfinin dammesi ile الكِبْر yaşın büyüklüğüdür.

Kesra ile والكِبْر çeşitli günahların en büyüğüdür.

Ya‘kûb kâf harfinin dammeli hâliyle; diğer kıraat imamları ise kesralı olarak okumayı tercih etmiştir.¹⁸⁴

Âyet-i kerîmede geçen ifk hadisesi ile ilgili konuyu beyitlerinde işlemiş olan İbnü’l-Müneyyir hareke değişikliğinde ortaya çıkan anlam farklılıklarına değinmiştir. Bu bağlamda iki farklı mana ortaya koymuştur. Bunlardan ilkinde الكِبْر kelimesinin ileri yaşa delalet ettiğine diğerinde ise الكِبْر çeşitli günahların vebalinin büyüklüğüne vurguda bulunmuştur. Âyet-i kerîmenin ifk hadisesi ile ilgili olmasından dolayı iftiranın, bilip bilmeden konuşmanın günah olarak ağırlığına değinmiştir. Özellikle iftirayı ortaya atan Abdullah b. Übey (öl. 9/631) suçun en büyüğünü üstlenmiştir.¹⁸⁵ Ayrıca İbnü’l-Müneyyir’in yaş ile ilgili yaptığı yorumu dikkate aldığımızda kelimenin dammeli olarak okunması durumunda sadece günahın büyük olması değil, aynı zamanda ilgili kişinin kavmin ileri geleni, kibirli olması ve diğerlerinden yaşça büyük olmasına vurguda bulunduğu düşünülmektedir.

¹⁸³ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teyisrû ‘l-acîb fi tefsiri ‘l-garîb*, 134.

¹⁸⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/331; İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, 2/146; Emin Efendi, *Umdetü ‘l-hullân*, 2/558.

¹⁸⁵ Râgıb el-İsfahanî, *el-Müfredât*, 697; Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-âhkâmi ‘l-Kur ‘ân*, 12/198.

29- Nûr 24/35.

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكُوتٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam inciye andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nûr üstüne nûr. Allah nûruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.”

و تَكْسَرُ الدَّالُ اتِّبَاعَ الْكَسْرِ	{دُرِّيٌّ} أَي مُتَنَسِّبٌ لِلدُّرِّ
أَي أَنجُمٌ قَوِيَّةُ الْأَنْوَارِ	وَاهْمَزُ وَ ذَاكَ وَاحِدُ {الدَّرَارِي}
وَذَاكَ مِنْ قُوَّةِ نُورٍ سَاطِعٍ	كَأَنَّ فِي انْقِضَائِهَا تِدَافِعُ
وَلَيْسَ فَعِيلٌ بِوزنِ سُمِعَا	وَالضَّمُّ وَالْهَمْزُ هُنَا مَا اجْتَمَعَا
فَإِنَّ ذَاكَ وَزَنُهُ فُعْلِيٌّ	وَلَيْسَ مِنْهُ قَوْلُهُمْ {دُرِّيٌّ}
تُصِيبُهُ الشَّمْسُ مَدَى النَّهَارِ	وَقَدْ يَكُونُ مَنَبْتُ الْأَشْجَارِ
وَصَفَاءُ مَا لَهَا مِنْ ثَمَرَةٍ. ¹⁸⁶	فَذَاكَ أُخْرَى لَزَكَاءِ الشَّجَرَةِ

“دُرِّيٌّ” kelimesi “dürr” kelimesinden türemiştir,

yani inci anlamındadır.

“Dürr” lafzında bulunan dal harfî, ya harfinin kesrasına tâbi olması için kesralanabilir.

Hemzelendiğinde birbirini kovalayan yakamozlar gibi “derârî” kelimesine işaret eder.

Yani ışığı yansıtan kuvvetli yıldızdır.

Düşüşlerinin bir süzülme gibi olması, parlayan ışığın kuvvetinden kaynaklanır.

¹⁸⁶ İbnü'l-Müneyyir, *et-Tefsîrü 'l-acîb fî tefsîri 'l-garib*, 135-136.

Hemze ve dammenin bir arada olması, işitildiği üzere fû'ayyil vezninden değildir.

Çünkü “dürrîyün” kavli fû'liyyün vezni üzeredir.

O vakit bu kelime gün boyunca güneş alan, verimli bir ağaç anlamında kullanılır.

Böylece güneş gören ağacın canlılığı ve duru meyvelerin elde edilir. Bu durum bitki ve meyvelerin kalitesini artırır.

İbnü'l-Müneyyir, beyitlerinde üç farklı kıraate yer vermiş ve farklı manalar bağlamında yorumda bulunmuştur. Bu kıraat vecihlerinin farklılıklarına ve tercihte bulunan kıraat imamlarına işaret etmek meseleyi anlamayı kolaylaştıracaktır.

Ebû Amr ve Kisâî dâl ve râ harfinin kesresi sonrasında sakın yâ harfi ve tenvinli, dammeli hemze ile ^{دری} şeklinde; Ebû Bekir Şu'be ve Hamza dâl harfinin dammesi râ harfinin kesri, yâ harfinin sükûnu ve dammeli, tenvinli hemze ile ^{دری} ¹⁸⁷ biçiminde; diğer kıraat imamları ise dâl harfinin dammesi râ harfinin kesri ile ve yâ harfinin teşdidi, tenvini ve dammesiyle ^{دری} formunda okumuşlardır. ¹⁸⁸

Ebû Amr ve Kisâî' nin kıraatine göre ^{دری} kelimesi çokça parlayan göz kamaştırıcı bir yıldız gibi, karanlığı yok eden aşırı bir aydınlıktır. Araplar çokluğu ifade etmek için çokça susan bir insana ^{سکیت} derler. Burada ^{دری} lafzı da ışığın yoğunluğunu ortaya koymak için teşbih olarak kullanılmıştır. ¹⁸⁹ Ebû Bekir b. Şu'be ve Hamza'nın tercih ettiği kıraate göre ise mana; yakamoz gibi birbirini kovalayan, itişerek süzülen, yanıp sönen ışıklar veya yıldızlar şeklindedir. Üçüncü kıraat olan ^{دری} lafzında ise incimsi bir yıldızın ışığıdır şeklinde izahlar bulunmaktadır. ¹⁹⁰ İbnü'l-

¹⁸⁷ Tercih edilen bu kıraatlere göre burada tecvid kuralı olarak Medd-i Muttasıl meydana gelmektedir. Kıraat imamları arasında meddin mertebeleri bulunmaktadır. Örneğin Ebû Amr ve Sûsî (öl.261/874) iki elif miktarı, Kisâî üç elif miktarı, İmam Ebû Bekir b. Şu'be dört elif miktarı, İmam Hamza ise beş elif miktarı uzatmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 53-55.

¹⁸⁸ Dâni, *et-Teyisr*, 162; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/332; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/559.

¹⁸⁹ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 262.

¹⁹⁰ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 262; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/138; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 4/44; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî İbn İbn Kuteybe, *Ğaribu'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Sakr (Mısır: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1398/1978), 305.

Müneyyir beyitlerinin son kısmında دُرِّي kelimesinin fû'ayyilün vezninden değil de fû'liyyün vezni üzere “dürrîyyün” olarak okunduğunda aynı zamanda gün boyunca güneşten yararlanarak faydalı, saf, duru meyve veren bitki ve ağaçlar için de kullanılabilir olduğuna açıklamalarında yer vermiştir.

30- eş-Şuarâ 26/137.

إِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ

“Bu, öncekilerin tuttuğu yoldan başkası değildir.”

و {خُلُقُ} الأولين معناه الكذب {والخُلُقُ} العادة فيهم والدأب.¹⁹¹

“Öncekilerin uydurması” yalanı demektir.

و الخُلُقُ atalarından gelen bir gelenek ve adettir.

İbnü'l-Müneyyir'in ilk olarak ele aldığı ve şâz olarak addedilen İbn Abbas, ve Âsım el-Cehderî kâf harfinin ref'i ve lâm harfinin cezmiyle خُلُقُ olarak;¹⁹² Nâfi', İbn Âmir, Asım, Hamza, Halef ve Kâlûn kâf harfinin ve lâm harfinin dammeli hâliyle خُلُقُ şeklinde; diğer kıraat imamları ise kâf harfinin fethasıyla lâm harfinin cezmiyle خَلَقُ formunda okumuşlardır.¹⁹³

Lâm harfinin cezimli okunmasının anlama yansıması olarak müellif, “öncekilerin yalanı” manasına hamletmiştir. Kâf ve lâm harfinin dammeli olarak okunmasının ise öncekilerin adeti, huyu, geleneği anlamına geldiğini belirtmiştir. Başka bir deyişle senden öncekiler (peygamberler) de böyle yalan uyduruyorlardı, onları kabul etmediğimiz gibi seni de kabul etmeyiz anlamına geldiği şeklinde değerlendirmeler bulunmaktadır.¹⁹⁴ İlgili kelimenin anlamına dair başka bir görüş de atalarının ölümünden sonra dirilmeye inanmadıkları ve dünyada yaptıklarının uhrevî

¹⁹¹ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyşîrü 'l-acîb fî tefsiri 'l-garîb*, 143.

¹⁹² İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 109.

¹⁹³ Dâni, *et-Teyşîr*, 166; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/335; Emin Efendi, *Umdetü 'l-hullân*, 2/576.

¹⁹⁴ İbn Kuteybe, *Ğaribu 'l-Kur'ân*, 319; Beydâvî, *Envâru 't-tenzîl*, 4/146; Cevzî, *Zâdu 'l-mesîr*, 3/345.

karşılığının olmamasını iddia etmeleri gibi onların da atalarının ardından gitmeleri şeklindedir.¹⁹⁵

31- eş-Şuarâ 26/149.

وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ.

“(Böyle sanıp) dağlardan ustaca evler yontuyorsunuz (oyup yapıyorsunuz).”

و {فَرِهِينَ} شَرُّهُوا أَوْ أَشْرُوا¹⁹⁶ و {فَارِهِينَ} حَذِيقُوا مَا عَمَرُوا¹⁹⁶

فَرِهِينَ Aç gözlü, obur veya şımardılar.

فارِهِينَ imar etmede pek mahirdirler.

İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâi ve Halef fâ harfinden sonra elifle فَرِهِينَ, diğer kıraat imamları ise elifsiz فَرِهِينَ formunda kıraat etmişlerdir.¹⁹⁷ Elif harfinin hazfedilmesiyle فَرِهِينَ şeklinde okumanın manasını İbnü'l-Müneyyir, aşırı şımarık ve haddi aşan bir toplum olarak değerlendirmiş, elif ile فَرِهِينَ olarak yapılan kıraatinde ise imaret işlerinde mahir ve usta oldukları anlamını ön plana çıkarmıştır.¹⁹⁸ Söz konusu âyet-i kerîmenin konusu Hz. Salih'in (as.) gönderilmiş olduğu Semûd kavminin durumudur. Semûd kavmi güçlü kuvvetli insanlardan oluşan bir topluluk olup, ustaca, mahirane, şaheser addedilen imaretler, yapılar inşa etmişler ve bununla kibirlenerek şımarmış haddi aşmışlardır.¹⁹⁹ Bu iki farklı veche, İbnü'l-Müneyyir'in yorumuna ve kelimelerin ihtiva ettiği anlama istinaden kıraatleri dikkate alacak olursak bahsi geçen kavmin dağları oyup evler yapan, bu vesileyle ustalıklarını sergileyen ve nimetleri kendilerinden bilip, aşırı doyumsuz olup sapkınlığa devam eden bir topluluk olduğu ifade edilebilir.

¹⁹⁵ Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 3/345; Şevkânî, *Fethü'l-kadîr*, 4/129.

¹⁹⁶ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyşîrü'l-acîb fi tefsiri'l-garîb*, 143.

¹⁹⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âtî'l-aşr*, 2/336; Dâni, *et-Teyşîr fi'l-kırâ'âtî's-seb*, 166; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/576.

¹⁹⁸ Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 3/345.

¹⁹⁹ Şevkânî, *Fethü'l-kadîr*, 4/130.

32- eṣ-Şuarâ 26/187.

فَاسْقِطْ عَلَيْنَا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ.

“Eğer doğru sözlü isen, haydi üstümüze gökten azap yağdır.”

و{الْكِسْفُ} قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ جَاءَتْهُمْ فِي ظِلْمَةِ السَّحَابِ.²⁰⁰

الْكِسْفُ onlara karanlık bir bulutun içinde gelen azaptan bir parçadır.

Hafs sîn harfinin fethasıyla كِسْفًا şeklinde diğer imamlar ise sîn harfinin cezmiyle كِسْفًا formunda kıraat etmişlerdir.²⁰¹

İlgili âyet-i kerîmede Hz. Şuayb'ın kavminin inkâr edenleri peygamberliğini kabul etmeyip ve “eğer doğru sözlü isen gökten azap yağdır” diyerek Allah'ın elçisini halkın gözünde küçük düşürmeye çalışmışlardır.²⁰² İki kıraatin arasındaki fark dikkate alındığında Ebû Ubeyde'nin ve İbn Kuteybe'nin yorumuna göre كِسْف kelimesi müfred كِسْف ise cemî'idir. Buna göre “Kisefan” bir parça “Kisfan” ise parçalar anlamına gelir. Aynı zamanda aynı manaya gelen iki lügat olarak da değerlendirilmiştir.²⁰³

33- el-Kasas 28/32.

أَسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سَوَاءٍ وَأَضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ
مِنْ رَبِّكَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ.

“Şimdi elini koynuna sok; bir hastalık yüzünden olmaksızın bembeyaz çıkacaktır. Korkudan açılıp savrulan kollarını normal konuma getir (sakin ol). İşte bu ikisi Firavun ve adamlarına karşı göstereceğin, rabbin tarafından iki kesin delildir. Onlar, yoldan çıkan bir kavim olmuşlardır.”

و{الرَّهْبُ} الْخَوْفُ أَوْ الْكَمُّ عَلَى بَعْضِ لُغَاتِ حِمِيرٍ مُسْتَعْمَلًا

قَالُوا وَكَانَتْ يَدُهُ فِي كُمِهِ فَقِيلَ أَخْرَجَهَا لِبَعْثِ عَزْمِهِ.²⁰⁴

²⁰⁰ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teysîrû 'l-acîb fî tefsiri 'l-garib*, 144.

²⁰¹ Dâni, *et-Teysîr*, 141; Emin Efendi, *Umdetü 'l-hullân*, 2/577.

²⁰² Şevkânî, *Fethü 'l-kadîr*, 4/133.

²⁰³ Beydâvî, *Envâru 't-tenzîl*, 4/149; Cevzî, *Zâdu 'l-mesîr*, 3/347.

²⁰⁴ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teysîrû 'l-acîb fî tefsiri 'l-garib*, 150.

الرَّهْبُ korku veya kolun yenidir

Bazı Himyerilerin kullandığı lügattir.

Dediler ki eli yenin içindeydi,

Elçiliğini güçlendirmek için elini “yeninden” çıkar denildi.

Bu kıraatin üç sahih vechi bulunmaktadır. İbn Âmir, Ebû Bekir Şu‘be, Hamza, Kisâ ve Halef râ harfinin dammeli, hâ harfinin ise cezmiyle الرَّهْبُ; Hafs râ harfinin fethalı, hâ harfinin sükûnu ile الرَّهْبُ; diğer kıraat imamları ise râ ve hâ harfinin fethalı haliyle الرَّهْبُ formunda okumayı tercih etmişlerdir.²⁰⁵ Bu üç kıraatin ortak sözlük manası korku, kanat ve insanın eli anlamındadır.²⁰⁶ Genel anlamda ise bu kelime korkudan kanatlarını yayarak uçan kuştan müstear olarak korkudan kanat gibi açılan kollarını kendisine doğru çekmesini ifade eder. Buna binaen korku manasını ihtiva eder. Zayıf bir görüş olmakla beraber yen manasına geldiği ve Hz. Musa’nın elini yenin içine koyup çıkardığı şeklinde yorumlar da vardır.²⁰⁷ Âyet-i kerîmede Hz. Musa’nın firavun ve sihirbazlara karşı peygamberliğini ispat etmek için elini koynuna veya yeline koyması ve çıkardığında herhangi bir hastalık sebebi olmaksızın mucize olarak bembeyaz bir şekilde ortaya çıkması anlatılırken Hz. Musa’nın korkusu ifade edilmiştir. Müellif, iki farklı yoruma yani biri korku diğeri ise Himyerilerin yen manasında kullandığı yani kolun yeni olabileceğine dair yorumda bulunmuştur.

34- el-Ahzâb 33/14.

وَلَوْ دَخَلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سَأَلُوا الْفِتْنَةَ لَأْتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا إِلَّا يَسِيرًا.

“Medine’nin her tarafından saldırıya uğrasalardı da kendilerinden bozgunculuk yapmaları istenseydi (evlerini düşünmez) hiç vakit geçirmeden hemen ona koşarlardı.”

عَنِ بَذْرِ الْفِتْنَةِ الْإِشْرَاكَ وَلَوْ {أَتَوْهَا} اسْتَعْجَلُوا الْهَلَاكَ.²⁰⁸

²⁰⁵ Dâni, *et-Teyssîr*, 171; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/341; Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/595.

²⁰⁶ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 277; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/173.

²⁰⁷ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 277; Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 4/177.

²⁰⁸ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teyssîrü’l-acîb fî tefsiri’l-garîb*, 161.

Fitnenin zikredilmesinden, şirk, ortaklık kastedilmiştir.

ولو أتوها ise helaki istemekte acele edilmiştir.

Nâfi‘, Ebû Ca‘fer, İbn Kesîr hemzenin kasrı ile أَتَوْهَا şeklinde diğer kıraat imamları ise hemzenin meddi ile آتَوْهَا formunda okumuşlardır.²⁰⁹

İlgili âyet-i kerîmede Medine’nin müdafaası için Müslümanların hendek kazdıkları anlatılmaktadır. Hendeği kazan Müslümanların morallerini bozmak için münafıklar fitne fesat içerikli davranışlarda bulunmuşlardır. Burada hemzenin medd ve kasr ile okunması arasında mana bağlamında ince bir ayrıntı vardır. Şöyle ki kasr ile okumanın hücceti أَتِيَ fiilinden gelmek anlamında olup, fitne fesada çağrılınca koşarak gelirlerdi manasını içermesidir. Ancak hemzenin meddi ile آتَوْ fiili إعطاء vermek manasına gelip onlardan fitne çıkarmaları istenince hemen isteneni verirlerdi anlamını haiz olur.²¹⁰ İbnü’l-Müneyyir hemzenin kasrı ile okunan vechi tercih ederek ilgili kıraati değerlendirmiştir.

34- *el-Ahzâb* 33/33.

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا.

“Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah’a ve resulüne itaat edin. Ey peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”

{وَقَرْنَ} بالفتح من القرار.²¹¹

{وَقَرْنَ} بالكسر من الوقار

Kesra ile okununca vakar anlamına gelir.

Fetha ile okununca karar kılmak demektir.

²⁰⁹ Dâni, *et-Teysîr*, 178; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/348; Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/626.

²¹⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/196; İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 289; Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 4/227; Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur’ân*, 4/220.

²¹¹ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teysîrü’l-acîb fî tefsiri’l-garib*, 162.

Nâfi‘, Âsım, Ebû Ca‘fer kâf harfinin fethasıyla وَقَرْن diğerk kıraat imamları ise kâf harfinin kesriyle وَقِرْن şeklinde kıraat etmişlerdir.²¹² Peygamber hanımlarına yönelik nazil olan bu âyet-i kerîmede onların gerekmedikçe evden çıkmamaları emredilmiştir. Bu bağlamda ilgili kelime incelendiğinde kesra ile okumanın hücceti vakar ile, hanımefendilikle, ağırbaşlılıkla evinizde oturun anlamına gelirken; fetha ile okunduğunda ise sadece bir noktada karar kılmak, yani evinde oturmak anlamını içerdği şeklinde izah edilebilir. Zeccâc, kesra ile okumanın vakar anlamında olduğu için daha iyi olduğu görüşündedir.²¹³ İbnü’l-Müneyyir beyitlerinde iki kıraati de ele almış ancak herhangi bir tercihte bulunmamıştır.²¹⁴

35- Sebe’ 34/9.

أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ نَشْأَ نَحْصِفُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطُ عَلَيْهِمْ كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ.

“Kendilerini her yönden kuşatan göğ ve yere bakıp düşünmezler mi? Dilesek onları yerin dibine geçirir veya gökten üzerlerine parçalar düşürürüz. Kuşkusuz bütün bunlarda Allah’a yönelen her kul için alınacak bir ders vardır.”

يُذْهِبُ نَورَ عَيْنِهِمْ إِذْهَابًا.²¹⁵

{كِسْفًا} مِنَ السَّمَاءِ أَيْ عَذَابًا

Bir parça azap yani gökten gelen.

Gözlerin nurunu alıp götüren.

Hafs sîn harfinin fethasıyla, diğerk kıraat imamları ise sîn harfinin sükûnuyla kıraat etmişlerdir.²¹⁶ Daha önce eş-Şuarâ Sûresi 187. ayetinde كَسَفَا kelimesi için gerekli izahat verilmiştir.

²¹² Dâni, *et-Teyssir*, 179; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/348; Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/628.

²¹³ Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 4/225; Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 4/231; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-âhkâmi’l-Kur‘ân*, 14/178; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/197; İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 290.

²¹⁴ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teyssirü’l-acîb fi tefsiri’l-garîb*, 162.

²¹⁵ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teyssirü’l-acîb*, 165.

²¹⁶ Dâni, *et-Teyssir*, 180; Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/635.

36 -Sebe' 34/52.

وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ وَإِنَّا لَلْمُتَنَافِسُونَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ.

“Artık ona inandık” diyecekler; ama (dünyaya) bu kadar uzak bir yerden (kurtarıcı bir imana) kavuşmak ne mümkün!”

{تناوش} تناول التوحيد بعد الوفاة أبعد البعيد

وإن همزت فهو بطاء الحركة تشبّطوا فوقعوا في الهلكة.²¹⁷

تناوش vefat ettikten sonra tevhidi

elde etmek istemek uzakların da uzağıdır.

Eğer fiili hemze ile okursan geç kalmak demektir

Böylece inanmayı erteleyip helake düşmüşlerdir.

Ebû Amr, Ebû Bekir Şu‘be, Hamza, Kisâ ve Halef elif harfinden sonra dammeli hemze ile التناوش şeklinde diğer kıraat imamları ise hemzeyi vâv harfine ibdal ederek التناوش formunda kıraat etmişlerdir.²¹⁸ fiili kâfirlerin ahirette dünyada iken inanmamanın verdiği pişmanlığın neticesinde iman etmeyi, tevhidi imkansız uzak bir yerden, geri dönüşü olmayan bir mekândan istemesini ve tövbe etmede geç kalmalarını ifade eder.²¹⁹

Müellif et-tenâvüşü kelimesinin anlamını uzak, artık ulaşılması imkânsız olan tevhidi talep etmek şeklinde, hemzeli haliyle yani et-tenâvüşü’yü ise yavaş hareket etmek, ağırdan almak, iş işten geçtikten sonra talep ettiğine ulaşamayıp helak olmak şeklinde izah etmiştir.

37- Yâsîn 36/55.

إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَكَهْمُونَ.

“O gün cennetlikler safa sürmekle meşguldürler.”

²¹⁷ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyisrû 'l-acib fi tefsiri 'l-garib*, 168.

²¹⁸ Dâni, *et-Teyisr*, 182; İbn Mücâhid, *Kitâbü 's-seb'a*, 530; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/351.

²¹⁹ Beydâvî, *Envâru 't-tenzîl*, 4/252; Cevzî, *Zâdu 'l-mesîr*, 3/504; Zeccâc, *Me'âni 'l-Kur'ân*, 4/259; Şevkânî, *Fethü 'l-kadîr*, 4/385.

{فكهون} مثل معجيبنا.²²⁰

{فاكهون} مثل ناعمينا

فاكهون nimetlere gark olmak gibidir.

فكهون nimetlere teaccüb, hayret etmenin mislidir.

Ebû Ca‘fer elif harfinin hazfedilmesiyle فكهون şeklinde, diğer kıraat imamaları ise elif harfinin ispatıyla فاكهون, formunda kıraat etmişlerdir.²²¹ Bu iki farklı vechin mana bakımından bazı farklılıklar vardır. فاكهون kıraati hakkında İbn Abbas neşelidirler, Hasanü'l-Basrî ve Katâde (öl. 117/735) “şaşkınlık içindedirler,” Mukâtil b. Süleyman (öl. 150/767) “nimete gark olmuşlardır,” Ebû Ubeyde (öl. 224/838) ve İbn Kuteybe (öl. 276/889) ise “meyve sahibidirler” şeklinde farklı yorumlarda bulunmuşlardır. فكهون kıraati hakkında ise Ebû Ubeyde “Arapların bu kelimeyi meyve ile veya yemek yiyerek eğlenmek anlamında kullandığına dair bir yorumda bulunmuştur. Süleyman ed-Dimeşki (öl.?) ise bu kelimeyi neşelidirler olarak anlamlandırmıştır.²²² İbnü'l-Müneyyir, elif harfinin isbatıyla “fâkihun” kelimesini bolca nimetlerin içinde bulunan ve onlardan faydalanan elif harfinin hazfedilmesiyle ise “fekihûne” kelimesini ise içinde bulundukları güzelliğe karşın aşırı şaşkınlığı ve hayret hâlini ifade eder şeklinde izah etmiştir.

38- Yâsîn 36/62.

وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ.

“Nitekim o şeytan sizden nice nesilleri saptırdı. Hiç aklınızı kullanmıyor muydunuz?”

و هكذا الجبل في الحقيقة.²²³

{جِبِلًّا} بمعنى الجيل والخلقة

جِبِلًّا nesil ve yaratılmışlar anlamındandır

²²⁰ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyşîrü 'l-acîb fî tefsîri 'l-garîb*, 172.

²²¹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 541; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/354-355; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/648.

²²² el-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, 3/527; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 4/431.

²²³ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyşîrü 'l-acîb fî tefsîri 'l-garîb*, 172.

Böylece Hakikatte ise topluluktur.

Ebû Amr, İbn Âmir cîm harfinin dammesiyle bâ harfinin sükûnuyla جُبَّلا; İbn Kesîr, Hamza, Kisâî, Halef ve Ruveys cîm ve bâ harfinin dammesiyle ve lâm harfinin tahfifiyle جُبَّلا; Ravh (öl. 235/849), cîm harfinin ve bâ harfinin dammesiyle lâm harfinin teşdidiyle جُبَّلا; diğer kıraat imamları ise cîm harfinin ve bâ harfinin kesriyle ve lâm harfinin teşdidiyle جِبَّلا formunda kıraat etmişlerdir.²²⁴ ”جُبَّلا / جِبَّلا“ kelimesi ve جِبَّلة türevleri dağın azametine teşbihen topluluğun büyüklüğüne işareten taskil ile جِبَّلة cemî'i olan جِبَّلا olarak okunmuştur.²²⁵ Diğer farklı kıraatler de aynı manayı ihtiva etmekle beraber birbiri ardınca aynı yol üzere giden ve aynı zamanda şeytanın yoldan çıkardığı büyük topluluklardan, nesillerden biri veya birileri kastedilmiştir.²²⁶ Müellif, sadece farklı bir kıraat vechini ele almış ve “cübül'ün cîl” yani nesil anlamına geldiği şeklinde açıklamada bulunmuştur.

39- Yâsîn 36/68.

وَمَنْ نُّعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ.

“Kime uzun ömür verirsek onu yaratılış çizgisinde tersine çeviririz. Hiç düşünmezler mi!”

{نُنَكِّسْهُ} أَي نَعَكْسُ صَحِيحٌ وَصَفُهُ مُبَدَلَةٌ قُوَّتُهُ بضعفه.²²⁷

نُنَكِّسْهُ yani sağlıklı hâlini aksine çeviririz.

Gücünü kuvvetini zayıflıkla değiştiririz.

Âsım ve Hamza birinci nûn harfinin dammeli ikinci nûn harfinin fethalı ve kâf harfinin kesralı ve teşdidiyle نُنَكِّسْهُ şeklinde; diğer kıraat imamları ilk nûn harfinin fethası ikinci nûn harfinin cezmiyle ve kâf harfinin dammeli ve tahfifiyle نُنَكِّسْهُ

²²⁴ Dâni, *et-Teysîr*, 184; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/355; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/628.

²²⁵ Râgıb el-İsfahanî, *el-Müfredât*, 186; Şevkânî, *Fethü'l-kadîr*, 4/433.

²²⁶ Râgıb el-İsfahanî, *el-Müfredât*, 186; Şevkânî, *Fethü'l-kadîr*, 4/433; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 4/272.

²²⁷ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teysîrü'l-acîb fî tefsiri'l-garîb*, 172.

formunda kıraat etmişlerdir.²²⁸ Tahfif ve teşdid ile okunan bu kelimenin aynı manayı ihtiva eden iki lügat olduğu ifade edilmiştir. Ancak bunun yanında tahfif ile okumanın manaya etkisi “bir defalık, hafiflik” anlamında iken, teşdid ile okununca “kesret ve mübalağa” şeklinde ortaya çıkar. Yani insanoğlunu güçlü, sıhhatli bir vaziyette iken bebeklik hâlindeki gibi muhtaç, zayıf bir hâle dönüştürürüz anlamını ihtiva ettiği söylenebilir.²²⁹ Başka bir deyişle tahfif ile kıraat olağan yaşlılığı ifade ederken teşdid ile kıraat ise çocukluk hâline benzeyen ileri boyutta bir yaşlılığı ifade etmektedir.

40- es-Sâffât 37/94.

فَاقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزْفُونَ.

“Diğerleri öfke içinde koşarak İbrâhim’in yanına geldiler.”

فِي عَدْوِهِ {يَزْفُ} يَعْنِي يُسْرَعُ	{وَزَفٌ} لِلنَّعَامِ حِينَ يَشْرَعُ
فَهُوَ مِنَ الدَّخُولِ فِي الْأَشْيَاءِ	وَمِنْ قَرَأَ فِيهِ بَضْمَ الْيَاءِ
فِي الْفَضَاءِ مُشْتَقٌّ مِنَ الْوَزِيفِ	وَمِنْهُمْ الْقَارِئُ بِالتَّخْفِيفِ
وَقَالَهَا الْحُقَاطُ وَالْقِرَاءُ. ²³⁰	أَنْكَرَهَا الْأَخْفَشُ وَالْفِرَاءُ

Deve kuşunun yola koyulurken acele etmesidir.

Koşarken hızlanması yani süratle koşmasıdır.

Kimi ya harfinin dammesi ile okumuştur.

O da bir şeylerin birbiri içine girmesi demektir.

Bazı kârilere de tahfif ile okumayı tercih etmişlerdir

Bu da el-vezîf kelimesinden türetilmiştir.

Ahfeş ve Ferrâ ise bunu kabul görmemiştir.

Hafız ve kurrâlar böyle söylemişlerdir.

²²⁸ Dâni, *et-Teysîr*, 185; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/355; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/649.

²²⁹ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 299; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 4/272.

²³⁰ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teysîrü'l-acîb fî tefsiri'l-garib*, 175.

Hamza yâ harfinin dammeli hâliyle يُزْفُون, diğer kıraat imamları ise yâ harfinin fethasıyla يَزْفُون şeklinde kıraat etmişlerdir.²³¹ Müellif beyitlerinde tahfif ile değindiği kıraat ise şâz addedilmiş ve Mücâhid, (öl. 103/ 723) Dahhâk, (öl. 105/723) ve İbn Able (öl. 152/769) tarafından tahfif ile يَزْفُون şeklinde okunmuştur.²³² Beyitlerde de geçtiği üzere fetha ile kıraat etmek sürat, hız anlamına gelmekte ve müellif buna deve kuşunun hızı üzerinden örnek vermiştir. Dammeli kıraatte ise mef'ul hazfedilmiş ve hızlanma fiili başkalarına hamledilmiş olur.²³³ Yani birbirlerinin içine karılarak, itişe kakışa, birbirlerini hızlandırarak koşmaya çalışmaları demektir. Başka bir deyişle kalabalığın içinde arkadaki kişilerin önde bulunan kişileri itip kakıştırarak seri olmaya zorlaması anlamına geldiği söylenebilir. Şâz olarak kabul edilen kıraate gelince bu da aynı manayı yani süratli olmayı ihtiva etmesine ve bazı müfessirlerce de kabul görmesine rağmen bu formdaki okuyuş, müellifin de belirttiği üzere Ferrâ, Ahfeş ve Kisâî tarafından kabul görmemiştir.²³⁴ İbnü'l-Müneyyir, bu beyitlerinde iki sahîh biri şâz olmak üzere üç farklı kıraat vechine yer vermiş ve içerdiği anlamları incelemiştir.

41- es-Sâffât 37/130.

سَلَامٌ عَلَىٰ آلِ يَاسِينَ.

“İlyâs’a selâm olsun!”

جَمَعَهُ وَغَيْرَهُ مِنَ النَّاسِ

وَقِيلَ فِي {الْيَاسِينَ} جَمْعُ إِيَّاسٍ

فَهِيَ لَهُ أَيْضًا بَلَا إِيَّاسٍ

وَقِيلَ تِلْكَ لُغَةٌ فِي إِيَّاسٍ

آلُ النَّبِيِّ الْمُصْطَفَى مُحَمَّدٍ.²³⁵

{وَأَلُّ يَاسِينَ} بَلَا تَرَدُّدٍ

“İlyasin” hakkında Yâs’ın cemî’idir denildi.

Onları topladı ve insanlardan gayrı kıldı.

Karışıklık söz konusu olmaksızın bu Yâs kelimesi bir lügattir denildi.

Al-u Yasin ise tereddütsüz,

²³¹ Dâni, *et-Teysîr*, 186; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/357; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/654.

²³² İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/267; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 4/309.

²³³ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/225; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/14.

²³⁴ Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 3/545; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 4/309.

²³⁵ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teysîrü'l-acîb fî tefsiri'l-garib*, 176.

Nebi Mustafa Muhammed'in ailesidir.

Nâfi', İbn Âmir ve Ya'kûb hemze harfinin fethasıyla ve lâm harfinin kesriyle آلِ يَاسِينَ ayrı iki kelime olarak, diğer kıraat imamları ise hemze harfinin kesri ve lâm lâm harfinin cezmiyle إِيَّاسِينَ bir kelime şeklinde kıraat etmişlerdir.²³⁶ Bu kıraat farklılıkları hakkında muhtelif görüşler bulunmaktadır. İbnü'l-Müneyyir'in ilk olarak tahlil ettiği kıraat vechi olan آلِ يَاسِينَ ifadesi izafet ile iki ayrı kelime olarak okunmaktadır. Müellif beyitlerinde önce "Yâs" kelimesini lügavî bağlamda açıklamış ve إِيَّاسِينَ kelimesinin إِيَّاسِ kelimesinin cemî'i olduğunu söylemiş, izafet terkiibiyle okunan diğer bir kıraatin ise tereddütsüz Hz. Muhammed'in (s.a.v) ailesi olduğuna vurguda bulunmuştur.

Bu kıraatin Ebu's-Suud efendi vd. "Yas"ın سَنَاء - سَنِينَ kelimeleri gibi bir lûgat olduğunu ve müellifin aksine Hz. Muhammed'in (s.a.v) ailesi değil de Hz. İlyas'ın babası, ailesi anlamına geldiği şeklinde değerlendirilmelerde bulunmuşlardır. Bununla beraber Hz. Muhammed'in (s.a.v) ailesi olduğuna dair görüşler bulunsun da bu yorumlar âlimler arasında kabul görmemiştir.²³⁷

Birleşik formda kıraat edilen إِيَّاسِينَ kelimesi ise genel kabule göre Tevrat'ta da adı geçen İlyâ yani İlyas peygamber olarak bilinmektedir. Elmalılı Hamdi Yazır ve İbn Âşûr'un da görüşleri dikkate alındığında mevzu bahis olan ismin Hz. İlyas olabileceğini belirtilmiştir.²³⁸

42- ez-Zümer 39/29.

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ.

²³⁶ Dâni, *et-Teyisr*, 187; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/360; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/655.

²³⁷ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/17; Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîye li'n-Neşr, 1978), 23/165; Muhammed b. Muhammed b. Mustafa Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Darü'l-İhyai't-Turâsî'l Arabî, ts.), 7/204.

²³⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 23/165; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (Eser Neşriyat, 1971), 6/4068.

“Allah şöyle bir örnek veriyor: Bir adam var ki onun birbiriyle ihtilaflı birçok ortak efendisi bulunmaktadır; bir adam da var ki bir tek kişiye bağlıdır. Şimdi bu iki adamın durumları eşit olabilir mi? Bütün övgüler Allah’a mahsustur; fakat çoğu bunu anlamamaktadır.”

و{سَالِمًا} لرجل أي خالصاً يملكه مكملاً لا ناقصاً.²³⁹

Bir adama halisâne teslim olan demektir

Sahibi için noksansız mükemmel bir mülkiyeti söz konusudur.

İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya’kûb sîn harfinden sonra elif ve lâm harflerinin kesriyle سَالِمًا, diğer kıraat imamları ise sîn harfinden sonra elif olmaksızın sîn ve lâm harfinin fethasıyla سَلَمًا şeklinde kıraat etmişlerdir.²⁴⁰ İbnü’l-Müneyyir’in tefsir ederken tercih ettiği سَالِمًا kıraatinin anlama yansıması olarak kölenin şahsı kastedilmiş, yani sadece bir adama özgü çalışan samimi, halis sadece bir tane efendisi olan adamın durumu aktarılmıştır.²⁴¹ Cumhurun tercih ettiği kıraat سَلَمًا ise tek bir efendiye münhasır olan ve kendisi hakkında diğer efendilerin arasında çekişmenin olması söz konusu olmayan ihtilaflardan selâmet bulmuş köle olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.²⁴²

Burada çeşitli putlara tapan birçok tanrıları olan ve sürekli bir çelişki hâlinde olan müşrik ile tek bir Allah’a ait olan Muvahhit kulun durumu izah edilmiştir. Cenâb-ı Allah bir efendiye bağlı olanla, birçok efendisi olan kölenin durumunun bir olmayacağını darb-ı mesel olarak vermiştir.

43- ez-Zuhruf 43/18.

أَوَمَنْ يُنَشَّؤُا فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ.

“Mücadelede başarısız olarak ömrünü süslenmekle geçirecek olan kız çocuğu mu?” diye öfkeyle sorar.”

²³⁹ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teyssîrü 'l-acîb fi tefsiri 'l-garîb*, 181.

²⁴⁰ Dâni, *et-Teyssîr*, 189; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/262; Emin Efendi, *Umdetü 'l-hullân*, 2/668.

²⁴¹ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 309; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/238.

²⁴² İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 309; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/238.

{يَنْشَأُ} فِي الْحَلِيَّةِ يَرْبَى فِي الْحَلِي
يعني البنات و ذوات الكلل
و هُنَّ لَا يُبْنَ فِي الْخَصُومَةِ
ولا يَقْمَنُ حِجَّةُ الْحُكُومَةِ
ومن هنا يبطئ رُشدُ العرب
بعد البناء حِجَّةً للمذهب.²⁴³

“Yenşeu fi'l-hilyeti” süs içinde büyütülen

ziynet sahibi kız çocukları kastediliyor.

Ve onlar ne husumette ne de hükümde hüccet/delil koyamazlar.

İşte bu sundukları hüccet Arapların olgunluğunun geciktiğini belirtir.

Hafs, Hamza, Kisâ ve Halef yâ harfinin dammeli nûn harfinin fethası ve şîn harfinin teşdidiyle يَنْشَأُ şeklinde, diğer kıraat imamları ise yâ harfinin fethasıyla, nûn harfinin cezmiyle ve şîn harfinin tahfifiyle يَنْشَأُ şeklinde kıraat etmişlerdir.²⁴⁴ Teşdid ile tercih edilen kıraate göre kız çocuğunun yetiştirilmesine, aşamalarına ve meşakkatlerine işaret vardır. Rubai kalıpla tercih edilen bu kıraat tekrarı ve çokluğu ifade eder. Sülâsî kalıpla tahfif üzere yapılan ve müellifin de tercih ettiği kıraate göre ise süsler, bezenmeler içinde büyütülmüş kız çocukları olduğu ifade edilmiştir.²⁴⁵

İbnü'l-Müneyyir'in beyitlerinde işaret ettiği nokta şudur ki Arapların bazıları melekler Allah'ın kızları derlerdi. Oysaki onlar kız çocuklarına değer vermez, onları noksan akıllı ve zayıf kabul ederler. Bunun yanında kızlara ne bir husumette ne de bir delilde söz hakkı vermezlerdi. Kız çocukları ömürlerini sadece süslenme ve ziynet içinde hiçbir şey yapmadan geçirip giderler şeklinde bir düşünceye sahiptiler. Onlara göre melekler de kız çocukları gibi süsler içinde olan varlıklardır ve bu varlıkları Allah'a nispet etmişlerdir. Müellif Arapların bu inanış biçimlerinden ötürü inanç olgunluğu bakımından ne kadar geride olduklarına vurguda bulunmuştur.

44- ez-Zuhruf 43/88.

وَقِيلَ يَا رَبِّ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ.

²⁴³ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyşirü 'l-acib fi tefsiri 'l-garib*, 190.

²⁴⁴ Dâni, *et-Teyşir*, 196; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/368; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/604.

²⁴⁵ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/255-256; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/88; Çağır, *Kıraat Olgusu Çerçevesinde Kur'an'ın Belâgat ve Fonetik Yapısı*, 110.

“Allah, peygamberin “Ey rabbim! Bunlar iman etmemekte direnen bir topluluk” dediğini de biliyor.”

{وَقِيلَهُ} شكواه و الضمير المصطفى وقدره خطير
ونصبه مفعول نسمع الذي مضى فخذ ما قلت خير مأخذ.²⁴⁶

وقيله zamir onun şikayetine işarettir.

O Mustafa'nın (sav) kadri hatırı çok yüksektir.

Sözüme bak en iyisi budur önce geçen ayetten

Mef'ulu “nesme‘u”ye tayin et.

Âsım ve Hamza lâm harfinin kesriyle وقيله; diğer kıraat imamı ise lâm harfinin fethasıyla وقيله formunda kıraat etmişlerdir.²⁴⁷

İbnü'l-Müneyyir'in ilk olarak ele aldığı fethalı formda okunan kelime “peygamber bizi Allah’a şikâyet ediyor” diye yaptıkları fıkosları duymadığımızı mı zannediyorlar”²⁴⁸ ayetine gönderme bulunmaktadır.²⁴⁹ İbnü'l-Müneyyir bu görüşü tercih etmiş ve benim sözümü dikkate al en iyisi budur demiştir. Cer ile okunan kıraat hakkında ise farklı yorumlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki kasem manasını ihtiva etmiş,²⁵⁰ ikincisi ise aynı sûrenin yani Zuhurf Sûresî 85. ayete ²⁵¹وعنده علم الساعة bir gönderme olduğu şeklinde yorumları bulunmaktadır.²⁵²

45- el-Fetih 48/29.

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ

²⁴⁶ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teysîrü 'l-acîb fi tefsiri 'l-garîb*, 192.

²⁴⁷ Dâni, *et-Teysîr*, 197; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/370; İbn Mücâhid, *Kitâbü 's-seb'a*, 589.

²⁴⁸ “Yoksa onlar, gizlediklerini ve fısıldaştıklarını bizim işitmediğimizi mi sanıyorlar! Hayır! Doğrusu şudur ki onların yanındaki elçi meleklerimiz her şeyi kaydediyorlar.” ez- Zuhurf 43/80. İbn Hâleveyh, *el-Hucce*.

²⁴⁹ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 323; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/263; Cevzî, *Zâdu 'l-mesîr*, 4/86.

²⁵⁰ Beydâvî, *Envâru 't-tenzîl*, 5/98.

²⁵¹ “Göklerin, yerin ve bunlar arasında bulunanların mülkiyeti kendisinin olan, kıyametin kopacağı zamanı yalnızca kendisi bilen ve kendisine döneceğiniz Allah'ın şanı ne yücedir!” ez-Zuhurf 43/85

²⁵² İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 323; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/263.

شَطَهُ فَازَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوْقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيْظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا.

“O, Allah’ın elçisi Muhammed’dir. Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler. Onları, Allah’ın lütuf ve rızasına talip olarak hep rûkûda ve secdede görürsün. Secdenin tesiriyle yüzlerine simaları oturmuştur; Tevrat’ta onlar için yapılan benzetme budur. İncil’deki misalleri ise bir ekindir: Çiftçileri sevindirmek üzere filiz verir, onu güçlendirir, kalınlaşır ve kendi sapları üzerinde durur. Onlar (müminler) yüzünden kâfirler öfkeden kahrolsunlar diye (böyle olmuştur). Onlar arasından iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara Allah bir bağışlama ve büyük bir ödül vaat etmektedir.”

{فَازَرَتْ} أصولها فَاتَّسَقَتْ.²⁵³

"أُخْرِجَ شَطَاهُ" فراخا لحقت

Yavrulamış bitkiler çıktı, sürgün verdi, filizlendi.

Bitki kökleri görünür hale geldi, güçlendi.

İbn Zekvân hemze harfinin kasrı ile فَازَرَهُ; diğer kıraat imamları ise hemzenin meddi ile فَآزَرَهُ formunda kıraat etmişlerdir.²⁵⁴ Medli ve medsiz hemze ile kıraatin iki lügat olduğu yorumları bulunmasının yanında²⁵⁵ müellifin tercih ettiği medsiz kıraatin, bitkiler boy atarak görünür hâle geldiği anlamını ihtiva etmiştir. Med ile kıraatte ise sadece görünür hâle gelmesi değil aynı zamanda bitkileri güçlendirdi, tesviye etti, kemale erdirdi anlamına gelmekte olduğu da söylenmiştir.²⁵⁶ Müellifin ele aldığı söz konusu ayette bitkilerin güçlenmesi, zamanla kesif bir görünüme ulaşması ve çiftçiye mesrur etmesi örneklemesinin, Hz. Peygamber ve ona inanlar için darb-ı mesel niteliği taşıdığı düşünülmektedir. Bu yorum, bitkilerin tekâmül sürecinin, Hz. Peygamber’in tebliğ faaliyetleri neticesinde ümmetin gelişim ve artışına ilişkin temsili bir anlatım olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda İslâm’a giren her bir fertle müminlerin

²⁵³ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyşîrü'l-acîb fi tefsiri'l-garîb*, 202.

²⁵⁴ Dâni, *et-Teyşîr*, 202; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/375; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/717.

²⁵⁵ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/282.

²⁵⁶ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/132; Şevkânî, *Fethü'l-kadîr*, 5/67; Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail ei-Muradî el-Mısırî Nehhâs, *Me'ânî'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî (Mekke: y.y., 1409), 6/517.

çoğalmasi ile Hz. Peygamber'in, aynen ekinlerin sürgün verip zamanla kesif bir hale bürünmesi gibi desteklenip, güçlenmesine işaret edilmektedir.

46- *el-Hucurât* 49/14.

قَالَتِ الْأَعْرَابُ أَمَّا قُلٌ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ.

“Bedevîler, “İman ettik” dediler. Şunu söyle: “Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre, sadece boyun eğdiniz. Bununla beraber Allah’a ve resulüne itaat ederseniz yaptığınız hiçbir şeyi boşa çıkarmaz; Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.”

و{لَا يَلِتْكُمْ} قيل ليس يُسْقِطُ من أجر أعمالكم أو يحيط.²⁵⁷

Denildi ki amellerinizin ecrinden düşmeyecektir.

Veya amelleriniz boşa gitmeyecektir.

Ebû Amr ve Ya‘kûb yâ harfinden sonra sakın hemze ile لا يَأْتِكُمْ, diğer kıraat imamları ise hemzesiz لَا يَلِتْكُمْ şeklinde kıraat etmişlerdir.²⁵⁸ Bu iki farklı kıraat aynı anlamda olup azaltma ve eksiltme demektir.²⁵⁹ İlgili âyet-i kerîmede şart ve ceza kuralları söz konusu olup Allah’a ve resulüne iman etmek şart koşulmuştur. Bu durumda buna göre iman edin ki amelleriniz eksiltilmesin veya boşa gitmesin, anlamı ortaya çıkmakta olduğu şeklinde değerlendirilmektedir.

47- *Kâf* 50/40.

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ.

“Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından da O’nu yücelterek an.”

و{دُبُر السُّجُودِ} رَكَعَتَانِ رَبَّتَا بَعْدَ الْمَغِيرَانِ.²⁶⁰

Secdelerin peşi sıra akşam ve yatsının

²⁵⁷ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyisrû 'l-acîb fî tefsiri 'l-garîb*, 205.

²⁵⁸ Dâni, *et-Teyisr*, 202; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/376; Emin Efendi, *Umdetü 'l-hullân*, 2/720.

²⁵⁹ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 331; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/284.

²⁶⁰ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyisrû 'l-acîb fî tefsiri 'l-garîb*, 206.

revatib sünnetinin ardından kılınan iki rekât namazdır.

Nâfi‘, Ebû Ca‘fer, İbn Kesîr, Hamza ve Halef hemzenin kesri ile if‘al kalıbından اِدْبَار; diğer kıraat imamları ise hemzenin fethasıyla اَدْبَار formunda kıraat etmişlerdir.²⁶¹ Müellif دُبَّر kelimesinin cemî‘i olan اَدْبَار kıraatini tercih etmiş ve beyitlerinde değerlendirmede bulunmuştur. Fetha ile اَدْبَار kıraati yatsı ve akşam namazlarının hemen bitiminde Allah’ın tesbih edilmesi gerektiği şeklinde yorumlanmıştır. Aynı zamanda akşam namazının farzından sonra kılınan iki rekât Revâtib sünnete de işaret vardır.²⁶² Kesra ile اَدْبَر kelimesinin mastarı olan اِدْبَار kıraatinin anlama yansımasında ise secdelerin yani namazların esnasında veya namazın hemen bitiminde Allah’ın tesbih edilmesi şeklinde teviller olduğu ifade edilebilir.²⁶³

48-et-Tûr 52/45.

فَذَرَهُمْ حَتَّى يَلْقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ.

“Artık dehşete kapılacakları gün ile yüz yüze gelinceye kadar onları kendi halleriyle baş başa bırak.”

وَالصَّعَقُ مَنْقُولٌ إِلَى الْوَفَاةِ.²⁶⁴

و{يُصْعَقُونَ} صَعَقَةُ الْمَمَاتِ

يُصْعَقُونَ ölümün baygınlığı, dehşetidir.

Ve bu dehşet ölüme kadar aktarılır.

İbn Âmir ve Âsım yâ harfinin dammeli hâliyle يُصْعَقُونَ, diğer kıraat imamları ise yâ harfinin fethasıyla يَصْعَقُونَ şeklinde kıraat etmişlerdir.²⁶⁵ Damme ile yapılan

²⁶¹ Dâni, *et-Teyssîr*, 202; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/376; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/723.

²⁶² Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 4/165; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 26/328; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/144; Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli 'âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (b.y.: Dâru'l-Hicr, 1420/2000), 22/377.

²⁶³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/377; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 26/328.

²⁶⁴ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyssîrü'l-acîb fi tefsiri'l-garîb*, 210.

²⁶⁵ Dâni, *et-Teyssîr*, 204; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/379; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/729.

kıraatte fiil rubaiye aktarılmış olup faili isimlendirilmemiş mef'ul anlamında okunmuş olur. Bu durumda ölen kişi dehşete düşürülmüş olur.²⁶⁶ Beydâvî bu dehşeti, surun ilk üfürüldüğü zaman olarak yorumlamıştır.²⁶⁷ Yâ harfinin fethasıyla tercih edilen kıraate göre ise kişinin gelecekte düşeceği dehşeti bilmesi anlamına gelir. İbnü'l-Müneyyir'in beyitlerinde yer verdiği kıraate göre, her kişinin başına gelecek olan ölüm dehşeti veya diriliş gününün korkusuna, felaketine işaret ettiği söylenebilir.²⁶⁸

49- en-Necm 53/22.

تِلْكَ إِذَا قَسَمَةٌ ضِيْزَى.

“Ama o takdirde bu insafsızca bir taksim!”

{ضِيْزَى} هنا ناقصة أو جائرة
وَأَصْلُهَا الضَّمُّ بِلَا مُحَاوَرَةٍ
وليس في الكلام كسرٌ فعلى
في الوصفِ وَزْنَا لَا تَرَاهُ أَصْلًا.²⁶⁹

ضِيْزَى burada eksik ve zalimce bir taksimdir.

Aslı tartışmasız damme iledir.

Kelamda فعلى kelimesinin kesri ile mümkün değildir.

Ancak vasıf/sıfat olarak gelebilir.

İbn Kesîr sakın hemze ile ضِيْزَى; cumhur ise sakın yâ ile ضِيْزَى şeklinde kıraat etmişlerdir.²⁷⁰

İki kıraatin de iki lügat olup aynı manada olduğu ifade edilmiştir.²⁷¹ Müellif bu ayeti beyitlerinde tefsir ederken bunun yanı sıra fiilin vezin bilgilerini vermiştir. ضِيْزَى fiilinin aslının فعلى yani kesralı vezin olarak gelmesinin mümkün olmadığını söyleyerek aslen fiilin dammeli فعلى olarak geldiğine yani ضِيْزَى olduğuna dair yorumda bulunmuştur.

²⁶⁶ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/292; İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 334.

²⁶⁷ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/156.

²⁶⁸ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 334; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/292; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 27/80.

²⁶⁹ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyssîr fî tefsiri'l-acîb*, 212.

²⁷⁰ Dâni, *et-Teyssîr*, 204; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/379; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/733.

²⁷¹ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 336; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/295.

مَا آفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ
كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ
شَدِيدُ الْعِقَابِ.

“Allah’ın (başka) beldeler halkından alıp resulüne fey’ olarak verdikleri, Allah’a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir. Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçın. Allah’a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir.”

و{دُولَةٌ} بالفتح في القتال

وتَلَزِمُ المضمومة الاسمية.²⁷²

و{دُولَةٌ} بالضم في الأموال

أو التي بالفتح مصدرية

دُولَةٌ dammeli olursa mallar içindir.

Fetha ile olursa savaşlarda elde edilen ganimetlerdir.

Veya fethalı olması mastardır, dammeli olursa isim alır.

Ebü Ca‘fer te’nis tâsı ve ref ile تكون دُولَةٌ ; cumhur ise müzekker yâ ile ve tâ harfini fetha ederek لا يكون دُولَةٌ şeklinde kıraat etmiştir. İbn Âmir’in ravisi olan Hişam (öl. 245/859) ise iki vecihle de okumuştur.²⁷³ İbnü’l-Müneyyir “dûleten” kelimesini ele alarak savaş yapılmadan elde edilen ganimet mallarının taksimine işaret etmiştir. Söz konusu malların, cahiliye âdetinde olduğu gibi fakirlerin ulaşamadığı zenginlerin arasında tedavül eden bir şey olmamasına dikkat çekmiştir. Bu âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak cahiliye döneminden kalma bu geleneğin sürdürülmemesine vurguda bulunmuş ve fakirlerin hakkının teslim edilmesini istemiştir.²⁷⁴ Müellif ayrıca beyitlerinde bu fiili işlerken nahvi bilgilere kısaca yer vermiştir. Şöyle ki dammeli

²⁷² İbnü’l-Müneyyir, *et-Teyşîrü’l-acîb fi tefsiri’l-garîb*, 227.

²⁷³ Dâni, *et-Teyşîr*, 209; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/386; Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/757.

²⁷⁴ Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 4/503; Halebî, *ed-Dürri’l-masûn*, 10/283; Ebü’l-Hasen el-Mucâşî’î el-Belhî el-Evsat Ahfeş, *Me’âni’l-Kur’ân*, thk. Hudâ Mahmûd Kırâ’a (Kahire: Mektebetü’l-Hâncî, 1411/1990), 2/539.

kıraate göre دَوْلَةٌ kelimesi kâne-i tamme olarak ele alınmıştır. Kâne-i tamme ise sadece isim alır ve دَوْلَةٌ kelimesi ise kânenin ismi olur. Fethalı kıraate göre ise Kâne-i nâkısa meydana gelmektedir. Kâne-i nâkısa ise hem isim hem de haber alır. Bu durumda ayetin açıklaması şöyle olacaktır. لا يَكُونُ الْفِيءُ دَوْلَةً olur. Kâne-i nâkısanin ismi الْفِيءُ olarak takdir edilir, haberi ise دَوْلَةٌ fiilidir.²⁷⁵ Özet olarak bu beyitlerden elde ettiğimiz manaya istinaden şöyle söylenebilir. Ganimet malları fakirlerin güçlkle elde ettiği, zenginlerin ise kolayca aralarında dolaştırdığı bir şey olmasın demektir.

51- el-Kalem 68/51.

وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ.

“O inkârcılar Kur’an’ı işittikleri zaman, seni gözleriyle devireceklermiş gibi bakar, “Şüphe yok o bir delidir” derler.”

وَقُرْتُ بِالْفَتْحِ {يُزْلِقُونَكَ} يَسْتَأْصِلُونَ مِثْلَ يَحْلِقُونَ.²⁷⁶

Fetha ile يُزْلِقُونَكَ olarak okundu.

Anlamı kökten söküp almak, kazımak gibi oldu.

Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer yâ harfinin fethasıyla يُزْلِقُونَ, diğer kıraat imamaları ise yâ harfinin dammeli hâliyle يُزْلِقُونَ formunda kıraat etmişlerdir.²⁷⁷ Damme ile kıraat etmenin hücceti rubai fiilden alınmış ve ayağını kaydırmak manasını ihtiva eder. Fethalı kıraate göre ise hain bakışlarıyla, gözleriyle neredeyse seni ruy-i zeminden sıfırlayıp kökünü kazımak istediler.” şeklinde anlama yansıyabileceği ifade edilebilir. Bu kıraate göre kâfirlerin Hz. Peygamber’e karşı düşmanlıklarının şiddeti ve derinliğine işaret vardır.²⁷⁸

52- el-Meâric 70/43.

²⁷⁵ Ahfeş, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 2/539; Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 4/503; Halebî, *ed-Dürri’l-masûn*, 10/283.

²⁷⁶ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teyisîrû’l-acîb fî tefsiri’l-garîb*, 244.

²⁷⁷ Dâni, *et-Teyisîr*, 213; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/389; Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/776.

²⁷⁸ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 331; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/332; Halebî, *ed-Dürri’l-masûn*, 10/420; Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 5/238.

يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَانَهُمْ إِلَى نُصْبٍ يُوفِضُونَ.

“O gün onlar, bir hedefe çabucak varmak istercesine süratle kabirlerinden çıkarlar.”

لِلذَّبْحِ وَهُوَ مَيْسِرُ الْأَيْسَارِ

و{نُصْبٍ} المنصوب من أحجار

وَيُوفِضُونَ مِثْلَ يُسْرَعُونَ.²⁷⁹

أَوْ صَنَمٍ إِلَيْهِ "يُوفِضُونَا

نُصْبٍ kurban için dikilmiş bir taşdır.

Bu da kumarlardan bir kumar türüdür.²⁸⁰

Veya kendisine doğru koşulan bir puttur.

Ona yarışır gibi koşuyorlardır.

Hafs ve İbn Âmir nûn harfinin ve sâd harfinin dammeli hâliyle نُصْبٍ şeklinde diğer kıraat imamları ise nûn harfinin fethalı ve sâd harfinin cezmiyle kıraat etmişlerdir.²⁸¹ نُصْبٍ kelimesinin cemî'i نُصْبٍ'dir ve bu iki kelime aynı anlama gelmektedir. “Nasb” kişinin kendisi için dikilmiş bir bayrağa, hedefe, amaca koşar gibi kalkıp gitmesidir.²⁸² Müellif müşriklerin mezarlarından kalkınca önünde kurban kestikleri, ibadet ettikleri dikili taşlara doğru koşar gibi koştuklarını beyitlerinde izah etmiştir.

53- Nûh 71/21-22.

قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا.

وَمَكَرُوا مَكْرًا كَبِيرًا.

“Nûh, “Rabbim, dedi, doğrusu bunlar beni dinlemediler, malı ve çocuğu kendi ziyanını arttırmaktan başka bir şeye yaramayan kimseye uydular. Onlar çok büyük tuzaklar kurdular.”

²⁷⁹ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyssîrü 'l-acîb fî tefsiri 'l-garîb*, 248.

²⁸⁰ Bahsi geçen kumar türleri aşağıda verilen âyet-i kerimede belirtilmiştir

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ .

“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.” el-Mâide 5/90.

²⁸¹ Dâni, *et-Teyssîr*, 214; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/390; Emin Efendi, *Umdetü 'l-hullân*, 2/781.

²⁸² İbn Kuteybe, *Ğaribu 'l-Kur'ân*, 486; Şevkânî, *Fethü 'l-kadîr*, 5/353.

{وَلَدُهُ} وولده سواء

"كِبَارًا" استكبر ما أسأؤوا.²⁸³

“وولده ve وَلَدُهُ” müsavidir.

Büyüklenerek en büyük günahı işlemişlerdir.

İbn Kesîr, Ebû Amr, Ya‘kûb, Hamza, Kisâî ve Halef ikinci vâv harfinin dammesiyle ve lâm harfinin cezmiyle وولده, şeklinde diğer kıraat imamları ise vâv ve lâm harfinin fethasıyla وَلَدُهُ formunda kıraat etmişlerdir.²⁸⁴ İbnü’l-Müneyyir bu iki vechi incelemiş ve ikisinin de aynı anlama gelen iki farklı kıraat olduğunu izah etmiştir.

54- el-Cin 72/19.

وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا

“Allah’ın kulu O’na ibadet etmek üzere kalktığıında üstüne çıkarcasına etrafına üşüşüyorlar.”

{يلتبدون} من زحام وقعا

كادوا لِشَوْقِهِمْ لَمَّا قَدِ اسْمَعَا

والجن ههنا هم المقصود.²⁸⁵

ومن هنا سميت اللبود

İştiklerine karşı olan iştihaklarından dolayı

“Cinlerin” aralarında izdiham gerçekleşti.

Kalabalık keçeden müstear olarak böyle isimlendirilmiştir

Burada kastedilen topluluk cinlerdir.

Hişâm ve Halef lâm harfinin dammesiyle لَبَدًا, diğer kıraat imamları ise lâm harfinin kesriyle لَبْدًا formunda kıraat etmişlerdir.²⁸⁶ لَبْدًا fiili اللبود kelimesinden türetilmiş olup keçe anlamını ihtiva eder. Keçenin kalın olmasından müstear olarak kalabalığın yoğunluğunu ifade eder. Damme ile yapılan kıraatte لَبْدًا, لَبْدَةً kelimesinin

²⁸³ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teyssîrü 'l-acîb fî tefsiri 'l-garîb*, 249.

²⁸⁴ Dâni, *et-Teyssîr*, 215; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/391; Emin Efendi, *Umdetü 'l-hullân*, 2/783.

²⁸⁵ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teyssîrü 'l-acîb fî tefsiri 'l-garîb*, 253.

²⁸⁶ Dâni, *et-Teyssîr*, 215; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/392; Emin Efendi, *Umdetü 'l-hullân*, 2/786.

cemî'i olup kalınlığı kat kat olan yünden üretilmiş dolgun, kalın keçe anlamını içerir.²⁸⁷ Ferrâ bu iki farklı kıraatin aynı manaya geldiğini belirtmiştir.²⁸⁸ Ancak ayetini²⁸⁹ anlam bakımından dikkate aldığımızda dammeli kıraatte çokluk ve mübalağa edildiği ifade edilebilir. Şöyle ki İbnü'l-Müneyyir Hz. Peygamber'i dinlemeye çalışan cinlerin iştihaklarından dolayı birbirlerinin üstüne çıkacak kadar büyük ve yoğun bir izdihamın meydana geldiğine işaret etmiştir.

55- el-Müzzemmil 73/6.

إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأً وَأَقْوَمُ قِيلاً.

“Şüphesiz gece vakti etki ve uyum yönünden daha uygun ve sözün zihne yerleşmesi bakımından daha elverişlidir.”

{وِطَاءٌ} أَي يُوَاطِئُ اللِّسَانَ فِيهِ الْجَنَانُ وَهُوَ مُسْتَبَانَ
وَمَنْ قَرَأَ {وِطْأً} أَرَادَ أَصْعَبَ لِهَجْرِهِ الْمَنَامَ وَهُوَ طَيِّبٌ.²⁹⁰

وِطَاءٌ yani dilin gönülle” halisane” uyuşmasıdır.

Bu ise izaha en uygun olandır.

Her kim وِطْأً olarak okursa zorluğu murad etmiştir.

Çünkü tatlı uykuyu terk edip “ibadet etmek” meşakkat gerektirir.

Ebû Amr, İbn Âmir vâv harfinin kesri tâ harfinin fethası ve sonrasında elif ile وِطَاءٌ; diğer kıraat imamları ise وِطْأً formunda kıraat etmişlerdir.²⁹¹ Mufâ‘ale babından olan وِطَاءٌ kıraatiyle bütün benliğiyle, duyu organları kalbiyle irtibatlı, ihlaslı bir şekilde gecenin bir vaktinde ibadet etme manasının ortaya çıktığı ifade edilebilir. Diğer kıraate göre ise وِطْأً kelimesi meşakkati ve zorluğu ifade eder. Çünkü gece uykudan ayrılıp ibadet etmek gündüz yapılan ibadet kadar kolay değildir. Bu kıraat vechi daha çok zorluğu ifade eder. Bu bakımdan وِطَاءٌ kıraati dilin gönülle derinden uyumlu

²⁸⁷ Şevkânî, *Fethü'l-kadîr*, 5/371; Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 4/349; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/253.

²⁸⁸ Ferrâ', *Me'ânî'l-Kur'ân*, 3/194.

²⁸⁹ el-Beled 90/6.

²⁹⁰ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyssîrü'l-acîb fi tefsiri'l-garîb*, 255.

²⁹¹ Dâni, *et-Teyssîr*, 216; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/392-393; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/788.

olması; وَطًا kıraatı ise meşakkat anlamını ihtiva eder.²⁹² Müellif, iki farklı kıraatin; yani tâ harfinin medle okunmasının dil-gönül ilişkisinin uyumuna, tâ harfinin cezimli şekilde kıraat edilmesinin ise zorluğu ifade edeceğine dair değerlendirme yapmıştır.

56- *el-Kıyâmet* 75/7.

فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ.

“Göz dehşetle açıldığı zaman.”

{بَرِقَ} بالكسر عنى تَحِيرًا والفتح أى شخص حين حضراً.²⁹³

بَرِقَ kesra ile gözün hayrete belendiği vakittir.

Fetha ile ise, şahsın getirildiğinde “korkudan” gözün fal taşı gibi açılmasıdır.

Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer râ harfinin fethalı hâliyle بَرِقَ, diğer kıraat imamı ise râ harfinin kesri ile بَرِقَ olarak okumuşlardır.²⁹⁴ Kesra ile tercih edilen kıraate göre gözün dehşete düşüp şaşma kalması; fethalı kıraate göre ise بَرِقَ gözün kamaşması şeklinde manaya yansımaları vardır.²⁹⁵ Ferrâ برق kelimesinin kesralı formuyla okunmasının manada “hayretin çokluğunu” ortaya koyması bakımından daha iyi ve güzel olacağını ifade etmiştir.²⁹⁶ İbnü’l-Müneyyir iki farklı vechi; kesre ile kıraat etmenin hayretten, fetha ile okumanın ise korkudan gözlerin büyümesi şeklinde açıklayarak beyitlerinde değerlendirmiştir.

57- *el-İnfîtâr* 82/7.

الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّيَكَ فَعَدَّلَكَ.

“O rabbin ki seni yarattı, seni insan olarak şekillendirdi ve seni dengeledi.”

واستعمل {التَّعْدِيلَ} للمعادلة بين الجوارح أى المماثلة.²⁹⁷

²⁹² el-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, 4/354; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 263/29; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 5/256.

²⁹³ İbnü'l-Müneyyir, *et-Tefsîrü'l-acîb fî tefsîri'l-garîb*, 260.

²⁹⁴ Dâni, *et-Tefsîr*, 216; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/393; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/792.

²⁹⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 29/344.

²⁹⁶ Ferrâ', *Me'ânî'l-Kur'ân*, 3/209.

²⁹⁷ İbnü'l-Müneyyir, *et-Tefsîrü'l-acîb fî tefsîri'l-garîb*, 274.

التَّعْدِيلِ muadele için kullanıldı.

Organlar birbiri arasında orantılı yaratıldı.

Âsım, Hamza, Kisâî ve Halef, sülâsi kalıp üzere dâl harfinin tahfifiyle عَدَّكَ; diğer kıraat imamları ise tef'îl kalıbı ile dâl harfinin teşdidiyle عَدَّكَ formunda kıraat etmişlerdir.²⁹⁸ Tahfif ile tercih edilen kıraate göre Cenâb-ı Hak “sana güzel-çirkin uzun veya kısa olmak üzere dilediği şekilde suret verdi” manasını ihtiva eder. Teşdid ile kıraatte ise Cenâb-ı Allah “azalarını birbiriyle uyumlu, dengeli, itidal üzere ölçülü olarak yarattı” olarak anlama yansıtmaktadır.²⁹⁹ İbnü'l-Müneyyir beyitlerinde teşdid ile okunan kıraati tercih etmiş ve insanın yaratılmasının azaları arasında itidal üzere olduğuna dair yorumda bulunmuştur.

Zikredilen kıraatlerden hareketle müellifin birçok yerde sahih kıraatlere dair dilsel açıklamalarda bulunduğu görülmektedir. İbnü'l-Müneyyir bazı ayetlerin tefsirinde sahih kıraat rivayetlerinin tümünü veya çoğunu zikretmiş; bazılarında ise sadece bir kıraatin anlamına göre yorumda bulunarak diğer kıraat vecihlerine değinmemiştir. Bundan hareketle müellifin manaya delalette kıraatler arasında tercihte bulunduğu söylenebilir. Müellifin sahih kıraatin manasına dair farklı bir yoruma yer vermesi ise sadece birkaç örnekte yer almıştır.

2.2. Sahih Kıraatleri Dolaylı Olarak Ele Alması

İbnü'l-Müneyyir'in eserindeki açıklamalara istinaden doğrudan işaret etmediği, ancak bu çalışma esnasında onun kıraate dair yorumları üzerinden farklı bir başlıkta değerlendirilmesi gerektiği düşünülen beyitler ise “Sahih Kıraatleri Dolaylı Olarak Ele Alması” başlığı altında incelenecektir.

1- *el-Bakara 2/148.*

وَلِكُلِّ وِجْهَةٍ هُوَ مُوَلِّيُهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

²⁹⁸ Dâni, *et-Teyssîr*, 220; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/399; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/809.

²⁹⁹ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/364; Cevzi, *Zâdu'l-mesîr*, 4/411; Çağır, *Kıraat Olgusu Çerçevesinde Kur'an'ın Belâgat ve Fonetik Yapısı*, 111.

“Herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır. Öyleyse hayırlarda yarışın. Nerede olursanız olun, Allah sizin hepinizi bir araya getirecektir. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.”

وَاللَّهُ {وَلَا هَا} وَ ذَاكَ أَمَثَلُ	و وَجْهَةً أَيْ قِبْلَةً تَسْتَقْبِلُ
إِمَّا بِجَهْلٍ أَوْ بَعْلَمِ أَثْبَتَهُ.	وَقِيلَ بَلْ كُلُّ تَوَلَّى قِبْلَتَهُ
ذَا الْقِبْلَتَيْنِ بِهِمَا تَعَرَّفَا	وَكَانَ فِي التَّوْرَةِ سَمِّيَ الْمُصْطَفَى
انْقَطَعَتْ حُجَّةٌ مِنْ تَرَدُّدًا. ³⁰⁰	فَحِينَ حُوِّلَتْ فَصَارَتْ عِدَّةَا

وَجْهَةً yani (kişinin) yönünü çevirdiği kıbledir.

Ve Allah ona yöneltmiştir en doğrusu da budur.

Denildi ki bilakis herkes kendi kıblesine

Ya bilinçsizce ya da sabit bir ilimle yöneldi.

Mustafa (s.a.v) Tevrat'ta iki kible sahibi olarak isimlendirildi

Ve böyle bilindi.

Kible yönü (Kudüs'ten Kâbe'ye doğru) değişince

Tereddüt içinde bulunanların hücceti sona erdi.

İbn Âmir lâm harfinin fethası ve sonrasında elif مَوْلَاهَا şeklinde diğer kıraat imamları ise lâm harfinin kesri ve sonrasında sakın yâ harfî ile مَوْلِيهَا formunda okumuşlardır.³⁰¹ İbn Âmir'in kıraatine göre okunduğu zaman fiil mefu'le izafe edilerek faili isimlendirilmeyen bir fiil olur.³⁰² Bu durumda her topluluğun ibadet etmek için yüzünü yönelttiği bir yönü vardır. Kesra ile tercih edilen kıraate göre ise fiil fail üzere bina edilir. Bu durumda Cenâb-ı Allah'ın emretmesiyle insanların belirlenen kibleye yöneltilmesine işaret vardır.³⁰³ İbnü'l-Müneyyir, her ne kadar kıraat farklılıklarını doğrudan ele almamış olsa da yaptığı açıklamalara istinaden iki kıraati dolaylı olarak ele almıştır. Öncelikle kiblenin Allah tarafından belirlenmesiyle insanların yönünü Kâbe'ye çevirdiğini izah etmiştir. İkinci beytinde ise ümmetlerin

³⁰⁰ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyssîrü 'l-acîb fi tefsiri 'l-garîb*, 37.

³⁰¹ Dâni, *et-Teyssîr*, 77; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/223; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/132.

³⁰² Ebü'l-Bekâ Abdullâh b. el-Huseyn el-Bağdâdî Ukberî, *et-Tibyân fî i'râbi'l-Kur'ân*, thk. Alî Muhammed el-Becâvî (b.y.: İsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.), 1/127; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/267.

³⁰³ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 90; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/267; Ukberî, *et-Tibyân*, 1/127.

bilinçsizce yani atalarının adeti üzere kiblelerini tercih etmiş olduklarına veya bir kanıt üzere kiblelerini tayin ettiklerine değinmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber hakkında Tevrat'ta iki kible sahibi olarak isimlendirildiğine ve Kâbe'ye yönelme emri geldikten sonra bu konuda tereddüt edenlerin delillerinin çürüdüğüne vurguda bulunmuştur.

2- *el-Enfâl* 8/9.

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَبَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِالْفِ مِنْ الْمَلَائِكَةِ مُرْدَفِينَ

“Rabbinizden yardım dilediğiniz zamanı hatırlayın. Hemen size, “Meleklerden peşi peşine gelen binlik kuvvetlerle ben size yardım edeceğim” diye cevap verdi.”

فَهُمْ إِذَا الْفَانِ فِي إِقْبَالِهِمْ

فَهُمْ إِذَا الْفُ وَ هَذَا أَرْضِي.³⁰⁴

و{مُرْدَفِينَ} مُرْدَفِي أَمْثَالِهِمْ

وَقِيلَ بَعْضُهُمْ يُوَالِي بَعْضًا

Onlar gibi birbirini takip eden meleklerdir.

Onları karşılayan iki bin melek daha gelmiştir.

Denilir ki birbirlerini takip etmişlerdir.

O zaman sayıları bindir bu (yorum) daha iyidir.

Nâfi‘, Ebû Ca‘fer ve Ya‘kûb dâl harfinin fethasıyla, Cumhur ise kesralı haliyle مُرْدَفِينَ kıraat etmişlerdir.³⁰⁵

Bedir savaşını konu edinen bu âyet-i kerîmede yer alan مُرْدَفِينَ kelimesinde bulunan dâl harfi kesre ile okunduğu takdirde fail isimlendirilmiş olacaktır. Şöyle ki bin tane peş peşe birbirini takip eden melek sizlerin yardımına gelecektir. Bu durumda gelme fiili meleklerle izafe edilir.

İlgili kelimedede bulunan dâl harfi fetha ile okunduğunda ise faili isimlendirilmemiş olur ki bu durumda fiil Allah’a izafe edilmiş olur. Yani başka bir

³⁰⁴ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyşîrü 'l-acîb fi tefsiri 'l-garîb*, 80.

³⁰⁵ Dâni, *et-Teyşîr*, 116; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/275; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/348.

deyişle Cenâb-ı Hakk'ın peş peşe göndereceği melekleriyle imdadınıza yetişecektir” şeklinde dualarınıza icabet etmiştir şeklinde değerlendirilmiş olduğu söylenebilir.³⁰⁶

Müellif beyitlerinde yapmış olduğu yorumlarda iki farklı kıraate yer vermiştir ve birbirini takip eden meleklerin sayılarının bin olduğunun daha tercih edilebilir olduğunu da vurgulamıştır.

3- *el-Hicr 15/15*.

لَقَالُوا إِنَّمَا سَكَّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ .

“Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar, yine de “Herhalde gözlerimiz perdelendi, hatta bize büyü yapılmış olmalı!” derler.”

و قيل في تفسير تسطير البصر سُدَّ كما تقول {سَكَّرَتْ} النهر
و قيل يَغْشَاهَا خُمَارُ السَّكَرَانِ فلا ترى مع وُضُوحِ التَّيَّانِ.³⁰⁷

Bir tefsirde denildi ki gözlerin kapanması

Nehrin önüne set çekilip kapanması gibidir.

Ve denildi ki nasıl ki şarap sarhoşun zihnini kapatır, örterse

O halde de apaçık, vazih olan beyanı göremezsin.

Cumhur سَكَّرَتْ kelimesinde yer alan kâf harfinin teşdidiyle kırâat etmiş, ancak İbn Kesîr kâf harfinin tahfifiyle سَكَّرَتْ formunda okumuştur.³⁰⁸ Bu kıraat vecihlerinin anlama az da olsa farklı yansıması söz konusudur. Şöyle ki teşdid ile okununca teksir ve tekrar ifade edilmiş olur. Yani “gözlerimize set çekildi, perdelendi, kapandı” anlamını içerir.³⁰⁹ İbn Kesîr'in kıraatine göre ise tahfif ile okununca gözlerimiz büyüldü, görme işlevi durduruldu şeklinde açıklanabilir. Kisâî “her ne kadar bu iki

³⁰⁶ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/489; Kurtubî, *el-Câmi ' li-âhkâmi 'l-Kur'ân*, 7/371.

³⁰⁷ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyisîrü 'l-acîb fi tefsiri 'l-garîb*, 98.

³⁰⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbü 's-seb 'a*, 366; Dâni, *et-Teyisîr*, 136; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/301; Emin Efendi, *Umdetü 'l-hullân*, 2/461.

³⁰⁹ Ebû Ubeyde et-Teymî el-Basrî Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzü 'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Fuad Sezgin (Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1381/1961), 1/347.

vecih farklı anlamları içinde barındırsa da bu iki kelimenin aynı kapsamda değerlendirileceğini” beyan etmiştir.³¹⁰

İbnü’l-Müneyyir’in tefsirinden ulaştığımız çıkarıma göre şöyle bir açıklamada bulunulabilir. Müellif beyitlerinde bu kelime üzerinden iki farklı açıklamada bulunmuş bunlardan biri nehrin önüne set çekilip durdurulması şeklinde iken diğeri ise şarabın zihni faaliyetleri durdurması, büyülemesi ve uyuşturması gibi olacağını vurgulanmasıdır. Onun, nehrin önüne set çekilmesi cümlesinden anlaşılabacağı üzere teşdid ile kıraatte teksir ve tekririn olduğu dikkate değerdir. Tahfif ile okunan kelimede ise sarhoşluk veren bir şeyin içilmesi ile aklın daha kolay örtüldüğü, beynin gerçekleri algılama durumundan çıktığı anlaşılmaktadır.

4- *es-Sâffât* 37/47.

لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ.

“İçenlere dokunmaz, ondan sarhoş da olmazlar.”

{وَالنَّزْفُ} نَزَفَ الْبُرِّ وَاسْتَعِيرَا قَالُوا نَزِيفًا وَ عَنُوا مَخْمُورًا.³¹¹

“Ve’n-nezfu müstear olarak kuyunun boşaltılması anlamında kullanılmıştır.

Dediler ki نَزِيفًا’da mahmur, sarhoş manası kastedilmiştir.

Hamza, Kisâi ve Halef zây harfinin kesralı haliyle يُنْزَفُونَ diğer kıraat imamları ise zây harfinin fethalı hâliyle يُنْزَفُونَ formunda kıraat etmişlerdir.³¹² نَزَفَ kelimesi kök itibariyle suyun kuyudan çekilmesi, kan kaybetmek, tüketmek manasını ihtiva eder.³¹³ Bu durumda iki kıraat de bu bağlamda incelendiğinde kesra ile okumanın hücceti içecekleri bitmez tükenmez anlamına gelir iken, fetha ile kıraat etmenin hücceti ise cennette içtikleri şarabın etkisiyle sarhoş olmaz, akılları tükenmez olarak anlama

³¹⁰ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 206; Ebü’l-Hasen el-Ezdi el-Belhî Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte (Beyrut: Daru’l-İhyau’t-Turasi, ts.), 2/425; Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 3/208.

³¹¹ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teyisîrü’l-acîb fî tefsîri’l-garîb*, 174.

³¹² Dâni, *et-Teyisîr*, 186; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/357; Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 2/653.

³¹³ Râgıb el-İsfahanî, *el-Müfredât*, 799.

yansımadır.³¹⁴ İbnü'l-Müneyyir doğrudan olmasa da dolaylı olarak iki kıraate ve gelebileceği manalara temas etmiştir. Anlam genişlemesi bağlamında iki kıraati de dikkate aldığımızda kanaatimizce cennette bitmek bilmeyen, sonu olmayan şarap aynı zamanda akılların da muhakeme yeteneğini yok etmez, bu sebeple mahmur hâle gelmezler şeklinde yorumlanabilir.

5- *et-Tahrîm* 66/8.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتِمِّمْ لَنَا نُورَنَا وَاعْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

“Ey iman edenler! İçtenlikle ve kararlılık içinde Allah’a tövbe edin. Umulur ki rabbiniz kötülüklerinizi örter ve sizi altından ırmaklar akan cennetlerine koyar. O gün Allah, peygamberi ve onunla aynı imanı paylaşanları utandırmaz. Onların nuru önlerinde ve sağ yanlarında ilerleyerek yollarını aydınlatırken şöyle derler: “Rabbimiz! Nurumuzu arttır eksiltme ve bizi bağışla. Şüphesiz senin her şeye gücün yeter.”

بشرطها وركنها صحيحة

{نُصُوحًا} أي بالغة النصيحة

تصح من يعقدها للخاتمة.³¹⁵

أو النصوح للوفاة دائمة

نُصُوحًا öyle bir tövbe ki insanlara ulaşan nasihat olsun.

Şart ve rükünleri sahih bir şekilde yerini bulsun.

Veya ölünceye kadar daimî bir tövbe olsun.

Bu tövbe ömrünün sonunda yanında arkadaş olarak dursun.

Ebü Bekir Şu‘be nûn harfinin dammesi ile نُصُوحًا; diğer kıraat imamları ise nûn harfinin fethası ile نُصُوحٌ formunda kıraat etmişlerdir.³¹⁶ Dammeli kıraate göre نُصُوحٌ mastardır ve mef’ulun leh anlamında olup, kendi iyiliğiniz için tövbe edin olarak

³¹⁴ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, 302; Ma’mer b. Müsennâ, *Mecâzü’l-Kur’ân*, 2/169; Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/606.

³¹⁵ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyssîrü'l-acîb fi tefsiri'l-garîb*, 237.

³¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/388; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/722.

anlama yansıdığı söylenebilir.³¹⁷ Fethalı kıraate göre ise fe‘ul vezninden olan نَصُوْحًا kelimesi mübalağayı ifade eder. Âyet-i kerîmede “nasuhan” kelimesi mecazi manada kullanılmıştır. “Nasuh” sözcüğü farklı anlamlar ihtiva etmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır. Örnek tövbe, ihlaslı katışıksız tövbe, tamir eden (نَصَاحَةُ الثَّوْبِ - عَسَل نَاصِح) elbisenin tamir edilmesi-süzülmüş bal) tövbedir.³¹⁸ bu sözcüğün anlamını dikkate aldığımızda nasuh tövbe halisâne katışıksız bir tövbe ile tövbe etmek, bütün günahlardan uzaklaşarak Allah’a yönelmek olduğu ifade edilebilir.³¹⁹ Müellif beyitlerinde ise tövbenin örneklik teşkil etmesine ve daimî bir dost gibi olmasına vurgu yapmıştır.

Görüldüğü gibi müellif bazı beyitlerde doğrudan sahih kıraatlerin okunuş farklılıklarına değinmeksizin, bunların inceliklerini yorum ve tercümelerine yansıtmıştır.

2.3. Şâz Kıraatleri Doğrudan Ele Alması

Kıraat ilminde geçerlilik şartlarından en az bir tanesine sahip olmayan kıraat türlerine şâz denilmiştir.³²⁰ Müellif zaman zaman beyitlerinde şâz kıraati ele alarak değerlendirmelerde bulunmuştur. Bundan dolayı çalışmada İbnü’l-Müneyyir’in eserinde ele aldığı şâz kıraatler hem direkt hem de dolaylı başlıklarıyla tasnif edilip değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1- el-Bakara 2/88.

وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ.

“Yahudiler “Kalplerimiz perdelidir!” dediler. Aksine, inkârları sebebiyle Allah onlara lânet etmiştir; o yüzden çok az inanırlar.”

³¹⁷ Âlusî, *Rûhu’l-me‘ânî*, 14/353.

³¹⁸ Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, 4/311; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-âhkâmi’l-Kur‘ân*, 18/198; Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 5/226.

³¹⁹ Said b. Cübeyr’e göre tövbenin kabul olup olmaması hususunda şu şartlar gereklidir. Havf ve recâ arasında olmak, tövbede daimî olmak ve Allah’a itaat etmektir. Kelbi’ye göre ise nasuh tevbenin şartları: kalbin pişmanlığı, dilin istiğfarı ve günahlardan bir daha dönmemek üzere itmi’nan ile uzaklaşmaktır. Ayrıntılı bilgi için bk. Kurtubî, *el-Câmi‘ li-âhkâmi’l-Kur‘ân*, 18/198; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/326.

³²⁰ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-İbâne*, 36; Soner Gündüzöz, “Şâz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/384/38.

أَي حِيلَ بَيْنَهُم وَبَيْنَ الْمُصْطَفَى

{غُلْفٌ} عَلَى وَجْهِ جَمَاعٍ أَغْلَفَا

ادْعُوا الْعِلْمَ بِغَيْرِ فَهْمٍ.³²¹

أَوْ {غُلْفٌ} أَوْعِيَةً لِلْعِلْمِ

“غُلْفٌ” kelimesi “أغْلَفَا”nın cem‘idir.

Yani onlar ile Mustafa’nın (sav) arasına giren engeldir.

Veya “غُلْفٌ” “kalplerimiz” ilmin dağarcığıdır.

Onların, anlamadıkları halde bildiklerini iddia etmeleridir.

Cumhur lâm harfini cezm ederek “غُلْفٌ” ğulf şeklinde kıraat etmiştir. Hasanü’l-Basrî ve İbn Muhaysın (öl. 123/741) lâm harfini dammeli “غُلْفٌ” Ğulûf olarak kıraat etmişlerdir.³²² Bu kıraat şâz olarak addedilmiştir.

Yahudiler Hz. Peygamber’in hakka davetine karşılık olarak “bizim kalplerimiz senin dediklerine karşın perdelidir, yani senin getirdiğin bilgileri anlama idrak etme kabiliyeti ile kalplerimiz arasında bir kılıf bir engel “غُلْفٌ” vardır” diyerek bu şekilde inkarda bulunmuşlardır.

Ğulf kelimesi; kılıf, örtü, engel, manalarını ihtiva eder. Araplar kılıcın kını için bu kelimeyi istimal ederler ve derler ki; غَلَفْتُ السَّيْفَ جَعَلْتُ لَهُ غِلَافًا kılıcı kınına geçirdim yani ona bir kılıf yaptım. Ayrıca yine Araplar ve İbraniler sünnet olmamış erkek çocuklarını veya yetişkinlerini أَغْلَفَ eğlef³²³ olarak tanımlarlar.³²⁴ Böylelikle Cenâb-ı Allah’ın Ğulûf kelimesiyle istiare yaptığı ve mecazi manada kullandığı düşünülmektedir.

³²¹ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teyşîrü’l-acîb fi tefsiri’l-garîb*, 33.

³²² İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 15; Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, 1/86.

³²³ Araplar özellikle Yahudiler sünnet olma geleneğine ciddi manada değer verirler. Onlar sünnet olmayanları tahkir eder toplumdaki dışlarlar. Cenâb-ı Hak onların inkarlarını kendi ifadeleriyle tabiri caizse “kendi silahlarıyla onları vurarak” mecazi manada ortaya koymuştur. Öyle ki hakkı inkâr edenler Allah’ın lanetine uğramış ve iki cihanda da zillete düşer olmuşlardır.

³²⁴ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Ğarîbü’l-Kur’ân*, thk. Ahmet Sakar (Mısır: Darü’l-kütübi’l-ilmiye, 1978), 57; Beydâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 1/93; el-Cevzî, *Zâdu’l-mesîr fi ilmi’t-tefsîr*, 1/86.

عُلْفُ harfinin dammesiyle okunan عُلْفُ kelimesinin cem'i olan عُلْفُ kelimesine gelince mana boyutuna yansması şöyle olacaktır; Kalplerimiz ilimle doludur. Onlar yani Yahudiler kalplerinin ilimle dolup taşıdığını, ilme ihtiyaçları olmadığını, Hz. Peygamber'in getirdikleri hak olsaydı bunu kalplerinin hemen kabulleneceğini iddia etmişlerdir.³²⁵

Bu iki kıraat arasındaki farkı mukayese etmek gerekirse Lâm harfini cezmederek “Ğulf” şeklinde okumak kalplerinde hak ile onların arasında yaratılıştan beri gelen bir kılıf, perde, bir engel bulunduğu manasını haiz iken, Lâmi dammeli “Ğulûf” olarak okumak ise kalplerinin bir ilim dağarcığı gibi ilimle dolup taşıdığını iddia ettikleri anlamına gelmektedir. İbnü'l-Müneyyir bu iki farklı kıraati ele alıp; kısaca “Ğulf” kelimesini kalpleriyle iman arasında bulunan bir engel, “Ğulûf” lafzını ise ilim sahibi olduklarını iddia ettikleri şeklinde değerlendirmiştir.

2- et-Tevbe 9/90.

وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Bedevîlerden mazeret ileri sürenler kendilerine izin verilmesi için geldiler. Allah ve resulüne inanmayanlar da (münafıklar) oturup kaldılar. Onlardan inkârcı olanlara elem veren bir azap gelecektir.”

فَسَمَّهَ الْمُعَذِّرُ الْمُنَافِقًا	مَنْ أَظْهَرَ الْعَذْرَ وَلَيْسَ صَادِقًا
كُلُّ سِوَاءٍ مَدْعَمٌ وَمُظْهَرٌ	وَقِيلَ بَلْ {مُعَذِّرٌ} مُعْتَذِرٌ
فَهُوَ الصَّدُوقُ الْمَخْلُصُ الْمَحْرَرُ. ³²⁶	أَمَّا الَّذِي يُقَالُ فِيهِ {الْمُعَذِّرُ}

Özrünü ifade edip de sadık olmayan مُعَذِّرٌ

Münafık olarak isimlendirilir.

Denildi ki مُعْتَذِرٌ ve مُعَذِّرٌ idğamlı olsun

³²⁵ Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/86; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 1/93; Kurtubî, *el-Câmi' li-âhkâmi'l-Kur'ân*, 2/25; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/324.

³²⁶ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teysîrü'l-acîb fi tefsîri'l-garib*, 83.

veya olmasın özür beyan etmek demektir.

Ancak denilir ki *المُعْذِرُ* demek; özrünü beyan kişinin sadık, muhlis ve muharrer olduğu anlamına gelir.

İbn Abbas, Mücâhid, Katâde, İbn Ya‘mer (öl. 89/708) ve Ya‘kûb ‘ayn harfinin sükûnuyla ve zâl harfinin tahfîfiyle *المُعْذِرُونَ* formunda okumuş, cumhur ise ‘ayn harfinin fethasıyla, zâl harfinin teşdidi ve kesresiyle *المُعْذِرُونَ* şeklinde kıraat etmişlerdir.³²⁷

İbnü'l-Müneyyir'in idğamlı olsun veya olmasın cümlesi İbn Mes'ud (öl. 32/652-53) *المُعْذِرُونَ* lafzını *المُعْذِرُونَ* olarak okumasına işaret etmektedir. *مُعْذِرٌ* ismi *مُعْذِرُونَ* isminden türetilmiş olup tâ harfinin zâl harfine idğam edilmesiyle *مُعْذِرُونَ* formuna dönüştürülmüştür. Bu durumda *معذر* ve *معتذر* aynı anlama gelmektedir ve bir kişinin gerçekten özrü olsun veya olmasın özür olduğunu beyan ediyorsa o kişi bu şekilde yani, *معذر* veya *معتذر* olarak isimlendirilir.³²⁸

İbnü'l-Müneyyir'in muazzir “özünde sadık olmayan kişidir” yorumuna göre *المُعْذِرُ* ismi *أَعْذِرَ* fiilinin if‘al kalıbından ele alınmıştır. O, *مُعْذِرٌ* (muazzir) olarak isimlendirilen kişinin tasannu’/yapmacık olarak özür beyan ettiğini ifade etmiştir. Ancak tefsirlerde bu konuyla ilgili birçok farklı görüş bulunmaktadır.³²⁹ *مُعْذِرٌ* kıraatinin yorumuna gelince Müellif (Mu‘zir) olarak isimlendirilen kişinin gerçekten özür sahibi olup halis ve sadık olduğu şeklindeki görüşe yer vermiştir.

3- *el-Yûsuf* 12/17.

قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّبُّ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا

صَادِقِينَ.

³²⁷ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 59; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/280; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 1/362.

³²⁸ Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 2/287; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-âhkâmi'l-Kur‘ân*, 8/224.

³²⁹ Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 2/287; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-âhkâmi'l-Kur‘ân*, 8/224.

“Ey babamız! Biz yarış için uzaklaşmış, Yûsuf’u da eşyamızın yanında bırakmıştık; onu kurt yemiş! Ama doğru söylemiş olsak da sen bize inanmazsın” dediler.”

و{الاستباق} الرّمي هكذا نُقل
وقيل بل توزّعوا أعمالا
وقرئت إنا ذهبنا ننتضل
واستبقوا في ذلك احتفالا
أخذه من ظاهر الكلام.³³⁰
وقيل بل سبقاً على الأقدام

Ok yarışını ok yarışını olarak nakledilmiştir.

Gittik yarıştık ننتضل olarak da okundu.

Denildi ki işleri aralarında paylaştılar.

Ve bunu kutlayıp yarıştılar.

Denildi ki bilakis koşu yarışını yaptılar.

Bunu da kelamın zahiri manasından almıştır.

Abdullah b. Mes’ud, نستبق yerine ننتضل kıraatini tercih etmiştir. Bu kelimenin farklı yarışlardan ok, at, koşu, bahis, atış yarışlarından bir oyun yarışını anlamına geldiği ifade edilmiştir.³³¹ Müellif ilk önce sahih kıraat olarak tercih edilen استباق kelimesini ok yarışını olarak anlamlandırmış ve ننتضل olarak da kıraat edildiğine işaret etmiştir. Yine müellif bu kelimelerin anlamları üzerinde durmuş aralarında iş paylaşımı olduğunu ve sonrasında kutlama yapmak için yarıştıklarını veya kelamın zahiri manasından anlaşılacağı üzere de koşu yarışını olabileceğini söylemiştir.

4- İbrâhîm 14/50.

سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطَرَانٍ وَتَغْشَىٰ وُجُوهُهُمُ النَّارُ

“Onların giysileri katrandandır; yüzlerini de ateş bürüyecektir.”

و{القطران} ظاهرٌ للتكليل
و فسرت بالقمص السراويل

³³⁰ İbnü’l-Müneyyir, *et-Tefsîrü l-acîb fi tefsîri l-garîb*, 90.

³³¹ el-Huseyn b. Mes’ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ Ebû Muhammed el-Beğavî, *Me’âlimu t-tenzîl fi tefsîri l-Kur’ân*, thk. Muhammed Abdullâh en-Nimr vd. (Dârü’t Taybe, 1417/1997), 4/222; Kurtubî, *el-Câmi li-âhkâmi l-Kur’ân*, 9/145; Râzî, *Mefâtihu l-ğayb*, 19/428-429.

و قرئت بالقطع من {قطر آن}

أي من نحاسٍ ذاب فهو نيران.³³²

İbretlik rüsvay eden, azap dolu

Katranlı gömlekler olarak tefsir edildi.

قطر آن kelimesi kat'ı ile okundu

Yani eriyen ateş haline gelen bakır anlamını aldı.

Cumhur vasıl ederek من قَطِرَانٍ olarak okurken, İbn Abbas, Ebû Hüreyre (öl. 58/678) İkrime, Katâde, Ebû Hâtim (öl. 255/869) kat' ederek yani قطر ve آن kelimelerini birbirinden ayırarak kıraat etmişlerdir.³³³

Cumhurun kıraatine göre elbiseleri, gömlekleri azap dolu katrandan anlamına gelirken, şâz kıraate göre ise قطر 'ın erimiş ateşe dönüşmüş bakır آن lafzının ise eriyen ateşin hararetinin son derece yüksek ve nihayetsiz olması anlamına geldiği ifade edilebilir.³³⁴ Buna örnek olarak er-Rahmân sûresinde geçen يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ أَنْ ifadeye bakılacak olursa آن ifadesinin aynı şekilde hararetin şiddetine vurguda bulunduğu söylenebilir.

5- el-Hac 22/36.

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافٍ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ .

“Biz o büyükbaş hayvanları da Allah’ın size nişânelerinden kıldık; sizin için onlarda nice yararlar vardır. Onlar (kesim için) sıraya dizildiklerinde üzerlerine Allah’ın adını anın, cansız halde yere serildiklerinde ise onlardan hem kendiniz yiyin hem de ihtiyacınızı gizleyen ve gizlemeyen yoksulları doyurun. İşte onları şükredesiniz diye sizin istifadenize verdik.”

³³² İbnü'l-Müneyyir, *et-Teysirü 'l-acîb fi tefsiri 'l-garib*, 97.

³³³ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 74; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/42-43.

³³⁴ Cevzî, *Zâdu 'l-mesîr*, 2/521; Beydâvî, *Envâru 't-tenzîl*, 3/204; Râzî, *Mefâtîhu 'l-ğayb*, 19/113; Beğavî, *Me 'âlimu 't-tenzîl*, 4/363.

³³⁵ er-Rahmân 55/44.

صَوَافِنَا üç ayağı üzere dikilendir.

صَوَافِيَا bütün şaibelerden halidir.

Şâz kıraatler arasında yer alan ve anlam genişlemesine yol açan bu okuyuşlar Katâde tarafından صَوَافِنَا olarak kıraat edilmiş şekliyle; devenin kurban edileceği sırada önden bir ayağının dizinden bükülüp toynağının bağlanması, sonrasında üç ayağı üzerinde durdurularak kurban edilmesi anlamına gelmektedir. Hasanü'l-Basrî tarafından ise yâ harfinin fethasıyla صَوَافِيَا olarak okunmuştur.³³⁷ Bu kıraatin anlama yansıması şöyledir: kurban edilecek olan hayvanların şirkten tamamen hali, halisane, saf bir niyetle sadece Allah için kesilmesi manasını ihtiva etmektedir. Sahih okuyuşa göre صَوَاف kelimesiyle kurban edilmek üzere sıra sıra dizilmiş ayakta duran kurbanlık hayvanlar kastedilmiştir.³³⁸ Müellif beyitlerinde sadece iki farklı şâz kıraat vechine ve anlamlarına değinmiştir.

6- es-Secde 10.

وَقَالُوا إِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ أَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ.

“İnkârcılar şöyle derler: “Toprakta kaybolup gittiğimizde biz yeniden mi yaratılacakmısınız?” Gerçek şu ki, onlar rablerinin huzuruna çıkacaklarını inkâr etmektedirler.”

معنى {ضَلَلْنَا} ههنا أي دثروا وقرئت بالصاد أي تغيروا.³³⁹

Burada ضَلَلْنَا'nın manası toprağa karışıp, yok olup gitmektir.

Sad ile okunduğunda ise kokuşmak, değişime uğrama demektir.

³³⁶ İbnü'l-Müneyyir, *et-Tefsîrû 'l-acîb fî tefsîri 'l-garîb*, 129.

³³⁷ Mekki b. Ebî Tâlib, *Müşkilü 'l-'irabü 'l-Kur'ân*, 2/48.

³³⁸ Râzî (öl. 606/1210) tefsirinde saf halinde dizilmiş kurbanlık hayvanların ihtiyaç sahibi müminlerin nefislerini takviye etmesi açısından önemli olduğuna dair bir görüşe de yer vermiştir. Râzî, *Mefâtihu 'l-ğayb*.

³³⁹ İbnü'l-Müneyyir, *et-Tefsîrû 'l-acîb fî tefsîri 'l-garîb*, 159.

Hasanü'l-Basrî ضللتا kelimesini sâd harfî ile ضللتا olarak kıraat etmiştir.³⁴⁰ Diğer kıraat imamları ise dâd harfiyle ضللتا şeklinde okumuşlardır. Dalelnâ kelimesi ضلّ fiilinden türetilmiş ve toprağa karışma, toprağın içinde yitip gitme, yok olma, kaybolma anlamını içerir.³⁴¹ Ancak şâz kıraati dikkate aldığımızda ise ضللتا kelimesi etin çürümesi deforme olması, küflenip, kokuşması manasına gelir.³⁴² Müellif müşriklerin ölümden sonra dirilmeyi inkâr etmelerini bu iki kıraat vechine yer vererek beyitlerinde incelemiştir. Bu iki kıraat anlama yansıma bakımından incelendiğinde şâz kıraate göre insanın ölümünden sonra kabirdeki ilk zamanlarında cesedin uğrayacağı değişim ve deforme durumu ifade edilmiş olabilir. Sahih kıraate göre ise ölünün üzerinden uzun bir zaman geçmesi ve toz toprak hâline gelmesi, tamamen yok olması anlamını ihtiva ettiği söylenebilir.

7- *el-Mü'min* 40/32.

وَيَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ

“Ey kavmim! İnsanların çığıracağı günde başınıza gelecek olanlardan korkuyorum.”

و بين أهل النار

{يوم التناد} بين أهل الجنة

من قولهم بمعنى الإجفال.³⁴³

و منهم القارئ بتشديد الدال

cennet ehli ile cehennem ehli arasında bir seslenmenin olacağı gündür.

Bazı kârilere “dâl” harfî şeddeli olarak okunduğunda, kaçmak anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Ebû Bekir Sıddık (öl. 13/634), İbn Abbas, Dahhâk ve Ebû'l-Âliye dâl harfinin şeddeli haliyle kıraat etmişlerdir.³⁴⁴

³⁴⁰ İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, 2/217; İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 120.

³⁴¹ Râgıb el-İsfahanî, *el-Müfredât*, 510; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 11/391-392.

³⁴² İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 120; Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 4/220.

³⁴³ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyssîrü'l-acîb fî tefsîri'l-garîb*, 184.

³⁴⁴ İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, 2/289; Ebû Ali el-Hasen b. Ahmed b. Abdulğaffâr Ebû Ali el-Fârisî, *el-Hucce li'l-kurrâi's-seb'a*, thk. Bedruddîn Kahvecî- Beşîr Cuveycâbî (Dimaşk; Beyrut: Dâru'l-Me'mûn, 1413/1993), 6/104.

Cumhurun kıraatine göre التاد dâl harfinin tahfifiyle etmek insanların bağırıp çağırıldığı âh u vâh ederek çığlık attığı gün anlamını taşımaktadır.³⁴⁵ Tefa‘ul kalıbından olan dâl harfinin teşdidiyle edilen kıraat ise müellifin de belirttiği üzere insanların birbirinden kaçıştığı gün olarak yorumlanmıştır.³⁴⁶ Müellif sahih ve şâz olmak üzere iki farklı kıraati işlemiş ve bu farklılıkların anlama yansımalarına vurguda bulunmuştur.

8- *er-Rahmân* 55/70.

فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حَسَنٌ

“Oralarda, huyu güzel, yüzü güzel kadınlar var.”

{خَيْرَةٌ} مفرد {خَيْرَات} أي فاضلاتُ الخلقِ والذوات.³⁴⁷

خَيْرَةٌ kelimesi خيرات kelimesinin müfredidir

Yani yaratılmışların ve fertlerin en faziletlisidir.

Âsım el-Cehderî ve Ebû Osman en-Nehdî (öl. 100/718-19) yâ harfinin teşdidiyle ve cemî‘i formuyla خيرات olarak kıraat etmişlerdir.³⁴⁸ İlgili ayette bulunan kıraat خير-أخير kelimesi ismi tafdil olarak gelir ve bu fiilin cemî‘i sigasi yoktur. Bundan dolayı خير fiilinin aslı cemî‘i olarak خَيْرَات şeklinde tercih edilmiştir.³⁴⁹

İbnü’l-Müneyyir خير fiilinin aslı olan خَيْرَةٌ fiilini teşdid formuyla tercih ederek beyitlerinde yaratılmışların en hayırlı, en iyisi anlamında izah etmiştir.

³⁴⁵ Cennet ehli ile cehennem ehli arasında geçen diyalogu aktaran bu âyet-i kerime örnek olarak verilebilir.

وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنِ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذْنُ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَن لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ.

“Cennet ehli cehennem ehline, “Biz rabbimizin bize vaad ettiğini gerçek bulduk; siz de rabbinizin size vaad ettiğini gerçek buldunuz mu?” diye seslenir. “Evet!” derler. Ve aralarından bir duyurucu, “Allah’ın lâneti zalimlerin üzerine olsun!” diye bağırır.” Araf 7/44.

³⁴⁶ Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, 4/37; Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 5/57; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 27/512.

³⁴⁷ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teyssîrü’l-acîb fi tefsiri’l-garîb*, 218.

³⁴⁸ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 151; Mekkî b. Ebî Tâlib, *Müşkilü’l-’irabü’l-Kur’ân*, 2/248; Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, 4/216.

³⁴⁹ Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, 4/216.

9- *el-Mürselât* 77/32.

إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ.

“O, kütükler kadar, koca sütunlar kadar kıvılcımlar fırlatır.”

{القَصْر} قيل واحد القصور أو شجرة عظيمة الجذور
وإن فتحت الصاد ههنا احتمل تشبيهها بقدر أعناق الإبل.³⁵⁰

القَصْر denilir ki saraylardan biridir.

Veya kökü, gövdesi büyük bir ağaçtır.

Eğer sâd harfini fethalarsan, develerin boynu gibi bir anlam yüklenir.

Cumhur kâf harfinin fethi ve sâd harfinin cezmiyle كَالْقَصْرِ olarak kıraat etmişlerdir ve bu kıraat sahih kıraat olarak tercih edilmiştir. İbn Abbas ve Mücâhid kâf harfinin ve sâd harfinin fethalı hâliyle كَالْقَصْرِ olarak; Hz. Aişe (öl. 58/678), Sad b. Ebî Vakkâs (öl. 55/675) vd. kâf harfinin fethi ve sâd harfinin kesri ile كَالْقَصْرِ şeklinde; İbn Mes’ud (öl. 32/652-53), Ebû Hüreyre (öl. 58/678) ve Nehâi kâf ve sâd harfinin dammeli hâliyle كَالْقَصْرِ; Ebû’d-Derdâ (öl. 32/652) ve Said b. Cübeyr (öl. 94/713) kâf harfinin kesriyle sâd harfinin fethi ile كَالْقَصْرِ; Ebû’l-Âliye ve vd. kâf harfinin dammeli ve sâd harfinin cezmiyle كَالْقَصْرِ formunda kıraat etmişlerdir.³⁵¹

İbnü’l-Müneyyir القصر kelimesini izah ederken şâz addedilen kıraat vecihlerini ele almış ve farklı yorumlara yer vermiştir. القصر kelimesinin saraylardan biri olabileceğini veya gövdesi büyük bir ağaç anlamına geldiğini söylemiştir. Ancak sâd harfinin fethalı hâliyle okunması durumunda الْقَصْر devenin boynuna benzediği şeklindeki rivayetlere vermiştir.

2.4. Şâz Kıraatleri Dolaylı Olarak Ele Alması

1- *Âl-i İmran* 3/18.

³⁵⁰ İbnü’l-Müneyyir, *et-Tefsîrü ’l-acîb fî tefsîri ’l-garib*, 265.

³⁵¹ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 167; İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, 2/408; Râzî, *Mefâtîhu ’l-ğayb*, 30/775; Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, 4/385.

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.

“Allah, hak ve adaleti ayakta tutarak, kendinden başka tanrı olmadığını bildirdi; melekler ve ilim sahipleri de bunu ikrar ettiler. (Evet) O’ndan başka tanrı yoktur; O mutlak güç ve hikmet sahibidir.”

بالحق أو تبينه أو حكمه

{شهادة الله} المراد علمه

يدل أنه إله واحد.³⁵²

أو خلقه من كل شيء شاهد

Allah'ın şehadetinden murad bilgisidir.

Hakkı, delilleri veya hükmünü göstermesidir.

Veya onun yarattıkları her şeye şahittir.

Bu şahitlik ise Allah'ın vahdaniyetine delalettir.

Cumhur ilgili ayette bulunan lafzı شهد olarak okurken, İbn Mes’ud, Ubey b. Ka’b, Âsım el-Cehderî ve Ebû’l-Muhalleb Muhârib b. Disâr (öl.116/733) فعلاء vezninden شهداء formunda kıraat etmiştir.³⁵³ İbnü’l-Müneyyir’in yorumları dikkatle incelendiğinde şâz olarak addedilen kıraat akıllara gelmektedir. Şâz kıraate göre شهداء kelimesi hal üzere mansub olup cem’î veznidedir. İbnü’l-Müneyyir bu âyet-i kerîmeyi Allah’ın şehadeti bağlamında ele alırken Cenâb-ı Hak’ın bilgisini, varlığının delillerini göstermesi olarak izah etmiştir.

Ancak diğer kıraate göre ise yani “onun yarattıklarının şehadetinden maksat” (melekler, müminler, âlimlerin) Allah’ın birliğine şahit olmaları, Allah’ın bilgisini ikrar etmeleri şeklinde olacağına vurguda bulunmuştur.³⁵⁴ Bu durumda şâz kıraate göre شهداء kelimesi bir önceki ayette geçen الصابرين cümlesine istinaden hal üzere mansuptur. Yani sabredenler, sadıklar, kânitler Allah’ın varlığına ve birliğine şahittir. İlk kıraatin anlamı Allah’ın ilmi olarak işaret edilirken, ikinci kıraatte ise Allah’ın yarattıklarının şahitliğine/bilgisine işaret edilmiştir.

³⁵² İbnü’l-Müneyyir, *et-Teysirü ’l-acîb fî tefsiri ’l-garib*, 53.

³⁵³ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/252.

³⁵⁴ el-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fî ilmi’-t-tefsîr*, 1/266; el-Halebî, *ed-Dürri’l-masûn fî ulûmi’l-kitâbi’l-meknûn*, 3/73.

2- Âl-i İmrân 3/170.

إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ.

“Bakın, bu şeytan ancak kendi yandaşlarını korkutur. Mümin iseniz onlardan korkmayın, benden korkun.”

{خَوْفُ أَوْلِيَاءَهُ} أَيُّ عَظَمَ حَتَّى يَخَافَ مِنْهُمْ مِنْ أَسْلَمَا

أَوْ إِنَّمَا يَخَوِّفُ الْمَرْتَابَا وَمِنْ تَوَلَّاهُ وَمَا أَصَابَا.³⁵⁵

“Dostlarıyla korkutuyor” yani azametli gösteriyor.

Müslüman olanlar onlardan korksunlar.

Veya ona yönelen şüphecileri korkutuyor.

İbnü'l-Müneyyir'in yorumunu dikkate aldığımızda şâz kıraate bir gönderme olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda cumhur; يَخَوْفُ أَوْلِيَاءَهُ şeklinde kıraat etmişlerdir. İbn Abbas, İkrime vd. يَخَوْفُكُمْ أَوْلِيَاءَهُ veya يَخَوْفُكُمْ بِأَوْلِيَاءِهِ formunda kıraat etmişlerdir. İbn Abbas, İkrime vd. يَخَوْفُكُمْ أَوْلِيَاءَهُ cümlesinde “şeytan dostlarıyla sizi korkutur” yani dostlarını size azametli, güçlü göstererek ondan korkmanızı sağlar. Cumhurun kıraati bağlamında değerlendirme yapıldığında ise “şeytan ancak kendi dostlarını, yandaşlarını korkutur.” şeklinde anlama yansıması olduğu söylenebilir.³⁵⁶ İbnü'l-Müneyyir bu iki farklı değerlendirmede bulunmuş ve ilk yorumunda şâz kıraate göre “iman edenleri dostları vasıtasıyla korkutuyor” izahını yapmıştır.

3- Yûnus 10/92.

فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ.

“İşte bugün senin cesedini kurtaracağız ki, senden sonra gelenler için bir ibret olsun! İnsanların pek çoğu gösterdiğimiz delillerin bilincinde değildirler.”

وقوله عَزَّاسمه بِبَدَنِكَ يَعْنِي بِهِ مَجْرَدًا مِنْ أَرَعَنِكَ

وَقِيلَ بَلْ مَجْرَدًا مِنْ رُوحِهِ دَلَالَةٌ مِنْهُ عَلَى فَضُوحِهِ

وَقِيلَ بَلْ كُنِيَ بِهِ مِنْ دَرَعِهِ أَيُّ أَنَّهَا قَدْ قَصُرَتْ عَنْ نَفْعِهِ.³⁵⁷

³⁵⁵ İbnü'l-Müneyyir, *et-Tefsîrû 'l-acîb fî tefsîri 'l-garîb*, 60.

³⁵⁶ Şevkânî, *Fethü 'l-kadîr*, 1/459; Kurtubî, *el-Câmi ' li-âhkâmi 'l-Kur 'ân*, 4/282-283.

³⁵⁷ İbnü'l-Müneyyir, *et-Tefsîrû 'l-acîb fî tefsîri 'l-garîb*, 85.

İsmi Aziz olanın “bedeninle” sözü, seni ordundan mücerret olarak kurtardık.

Ve denildi ki bedeni ruhundan soyutlanmıştır ki, bedeniyle onu rezil etmeye delalet eder.

Ve denildi ki “bedenike” lafzından kinaye olarak zırhının ona hiçbir fayda vermediği kastedilmiştir.

Her ne kadar metinde نُنَجِّيكُ lafzına yer vermiş olmasa da müellifin beyitlerinde yaptığı yorumlara istinaden dolaylı yoldan mana vererek ilgili lafza değindiği akıllara gelmektedir. Bundan dolayı نُنَجِّيكُ lafzının hem sahih hem de şâz olarak addedilen kıraat vecihlerini inceleme gereği duyulmuştur.

Ya‘kûb ikinci nûn harfinin sükûnuyla ve cîm harfinin tahfifiyle نُنَجِّيكُ formunda kıraat ederken, diğer kıraat imamları ise ikinci nûn harfinin fethası ve cîm harfinin teşdidiyle نُنَجِّيكُ şeklinde okumuşlardır.³⁵⁸

Bu iki farklı kıraatin anlama yansıması şöyledir. Senin ruhunu alıp insanlara ibret olsun diye bedenini (denizden) kurtaracağız.

Şâz olarak addedilen kıraat değerlendirilecek olursa نُنَجِّيكُ lafzını Übey b. Ka‘b (öl. 33/654) ve Muhammed b. Es-Sümeýfa’ el- Yemânî (öl. 93/711) ve Yezid el-Berberî (öl. 105/723) التَّنَجِيَّة kelimesinden türemiş olarak نُنَجِّيكُ hâ harfî ile kıraat etmişlerdir.³⁵⁹ Bu vecihle kıraat etmenin anlama yansımasının, denizde boğulan firavunun cesedinin, altın zırhıyla kıyıya vurması ve ölmeden önce kendini tanrı ilan eden firavunun öldükten sonra yapayalnız, terkedilmiş, aşağılanmış bir şekilde ölüsünün denizin bir kenarına atılmış olması şeklinde olduğu ifade edilebilir.³⁶⁰

Sahiî kıraat vechine göre bedenin denizden kurtarılması şeklinde bir anlam verilirken şâz kıraat vechine göre ise büyük bir saltanatın ve azgınlığın akabinde suda boğularak ölüp, kenara itilmişlik, yalnız bırakılmışlık ve rezilete uğramış bir halde ömrünün sonlandırılmış olduğuna işaret vardır.

³⁵⁸ Mekki b. Ebî Tâlib, *Müşkilü’l- ‘irabü’l-Kur’ân*, 1/353; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/287; İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-seb’a*, 330; Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/398.

³⁵⁹ Dâni, *et-Teyisr*, 86; İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-seb’a*, 201; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/238.

³⁶⁰ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/335.

2.5. Kıraatlerde Gaip Kipini Tercih Etmesi

Kıraatlerin gaip ve hitap kipiyle geldiği durumlar olmuştur. Gaip ve hitap kipi Arap dilinde iltifat sanatıyla ilişkilidir. Bu bağlamda İbnü'l-Müneyyir'in bu kipleri tercih edip yorumlama biçimi incelenmiştir. Bu sebeple örneklik teşkil etmesi açısından eserde geçen gaip ve hitap kipiyle yorumlanan ayetler ele alınmıştır.

1- *Âl-i İmrân* 3/12.

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سِتُّغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَيُسَّ الْمِهَادُ.

“(Resulüm!) İnkâr edenlere de ki: Yakında mağlûp olacaksınız ve cehenneme sürükleneceksiniz. Orası ne kötü bir kalma yeri!”

فيهم وعيد الحق والوعيد حق

{سَيُغْلَبُونَ} أي بدير فصدق

فحققوا الأمر بها رأي العين.³⁶¹

وكان ذاك قبلها بعامين

“Yenilecekler” yani Bedir'de ve doğru söyledi.

Bunda tehdit var ve tehdit gerçekleşti.

Savaşta iki yıl önceydi.³⁶²

Gözleriyle göre göre yaşadılar mağlubiyeti.

Hamza, Kisâî ve Halef gaip sigasıyla, cumhur ise hitap sigasıyla kıraat etmişlerdir.³⁶³

İbnü'l-Müneyyir bu âyet-i kerîmeyi tahlil ederken muhatap sigasını tercih etmiş ve söz konusu yenilginin Bedir Savaşı'nda olduğunu dile getirmiştir. Bu durumda muhatap alınan kişilerin Yahudi ve müşriklerdir. Başka bir deyişle Yahudilere hitaben müşrikler Bedir'de mağlubiyeti tattıkları gibi siz de yenilgiye uğrayacaksınız anlamını ihtiva ettiği söylenebilir, ancak gaip sigasıyla kıraat edildiği takdirde sadece müşriklere yönelik bir uyarı olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.³⁶⁴

³⁶¹ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyşîrü 'l-acîb fî tefsiri 'l-garib*, 53.

³⁶² İbn Abbas ve Dahhâk 'tan gelen rivayete göre ayetin Bedir savaşından önce nazil olduğu ve Kureyşli müşriklere yönelik bir hitap olduğu ifade edilmiştir. el-Cevzî, *Zâdü 'l-mesîr fî ilmi 't-tefsîr*, 1/262.

³⁶³ Dâni, *et-Teyşîr*, 86; İbn Mücâhid, *Kitâbü 's-seb 'a*, 201; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/238.

³⁶⁴ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/335.

2- el-Fetih 48/9.

لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزُّوهُ وَتُقَرِّوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا.

“(Ey insanlar) Allah’a ve Peygamberine iman edesiniz, O’nu destekleyip büyüklüğü karşısında eğilesiniz ve akşam sabah O’nu tenzih ederek anasınız.”

{يُعَزُّوهُ} ههنا للتعظيم لقدره وهو أهل التكريم

”والهاء“ من {يُسَبِّحُوهُ} راجعة لله وحده بلا مُدافعة.³⁶⁵

يُعَزُّوهُ zamir kıymetini ta’zim içindir.

Ve o da saygı ile mükâfatlandırmak içindir.

“Hâ” burada “onu tesbih ediyorlara raci”dir.

Tartışmasız bu tesbih bir olan Allah içindir.

İbn Kesîr ve Ebû Amr dört fiili de gaib sigasıyla diğer imamlar ise dört fiili hitap kipi ile kıraat etmişlerdir.³⁶⁶ Müellif bu âyet-i kerîmede geçen dört kelimeyi gaib sigasıyla ele almış ve zamirlerin içerdiği manalara yer vermiştir. Zamirleri açıklarken; ta’zim zamirinin Hz. Peygamber’e, tesbih zamirinin ise Allah lafzına ait olduğuna vurguda bulunmuştur. Diğer kıraat imamlarının tercih ettiği hitap kipiyle okunan kıraatte ise iltifat sanatı vardır. Zemâhşerî tefsirinde hitap sigası ilgili; Cenâb-ı Hakk’ın, Hz. Peygamber ve ümmetine doğrudan hitap ettiği şeklinde yorumda bulunmuştur. Bu da iltifatı ihtiva eder.³⁶⁷

2.6. Kıraatleri Muhatap Kipiyle Değerlendirmesi

Gaip kipiyle de okunması tercih edilen bazı kıraatleri İbnü’l-Müneyyir hitap kipini seçerek yorumlamıştır. Müellifin eserinin genel olarak tefsir odaklı olmasından dolayı bazı kıraatleri gelişigüzel bir şekilde değerlendirdiği düşünülmektedir. Ancak farklı vecihler bir takım anlam farklılıklarına sebep olabilmektedir. Bu bağlamda onun ayeti izah ederken kullandığı farklı kıraat vecihlerinin tahlil edilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

³⁶⁵ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teyisrû ‘l-acîb fi tefsiri ‘l-garib*, 200.

³⁶⁶ Dâni, *et-Teyisr*, 201; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/280.

³⁶⁷ Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Amr Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidi’t-tenzîl* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1407), 4/335.

1- *el-Yûsuf* 12/48-49.

ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ.
ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ.

“Çünkü, bu yedi bolluk senenin ardından yedi kıtlık senesi gelecek ve bu kıtlık, tohumluk için ayırdığınız az bir miktar dışında o zamana kadar biriktirdiğiniz bütün ürünleri yiyip bitirecek.”

“Sonra bu yedi kıtlık senenin ardından bir sene daha gelecek; o zaman insanlar bol yağmura kavuşturulup sıkıntıdan kurtulacaklar ve o zaman bol bol meyveleri sıkıp, hayvanları sağacaklar.”

و{يعصرون} الكرم و الزيتون

و {تحصنون} مثل تخزينونا

و عصرة الموجود كالملاذ.³⁶⁸

أو هو مأخوذ من الإنقاذ

يعصرون yani stoklama gibidir.

يعصرون üzümleri ve zeytinleri sıkıyorlar demektir.

Ve tortulardan ayıklayarak

Sıktıklarınızı alıp kurtarmaktır.

Hamza ve Kisâî *يعصرون* kelimesini tâ ile okumuş ve hitabı Hz. Yusuf'tan, gördükleri rüyanın tabirini isteyenlere direkt olarak yöneltilmiştir. Diğer kıraat imamaları ise gaib sigasını tercih etmişlerdir.³⁶⁹ Bu durumda “onlar” zamiri tercih etmişlerdir. Başka bir deyişle “siz” zamiri yerine “onlar hayvanları sağacak, meyveleri sıkacaklar” anlamını içermiş olur. Müellif ayrıca *يعصرون* kelimesini açıklamış ve farklı rivayetlere³⁷⁰ baktığımızda bu kelimedden maksadın susam, üzüm ve zeytin türü meyvelerin sıkılması veya sağılması anlamına gelmekte olduğu da söylenmiştir.

³⁶⁸ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyşîrü 'l-acîb fî tefsiri 'l-garîb*, 91.

³⁶⁹ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/11; Dâni, *et-Teyşîr*, 129; Cevzî, *Zâdu 'l-mesîr*, 2/444.

³⁷⁰ Beydâvî, *Envâru 't-tenzîl*, 3/166; Kurtubî, *el-Câmi ' li-âhkâmi 'l-Kur'ân*, 9/205.

2- el-Cin 72/17.

لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا.

“Kendilerini, içinde denemek üzere nimetlere boğarız; kim de rabbini anmaktan yüz çevirirse Allah onu gitgide artan bir azaba uğratar.”

{نَسْلُكُهُ} نُدْخِلُهُ وَيَعْنِي بِالصَّعَدِ أَشَقُّ أَنْوَاعِ الْعَذَابِ الْمُسْتَعَدِّ

وَقِيلَ صَخْرَةً صُعُودٍ فِي سَقَرٍ يَبْلِي بِهَا الْمَعْرِضُ غَيْرَ الْمَذْكُورِ.³⁷¹

“نَسْلُكُهُ” yani şiddetli bir azaba uğratarız.

Çeşitli hazırlanmış azablardır.

Denildi ki sakarda tırmanmak için kaya vardır.

Onunla inkarcılar ve yüz çevirenler imtihan edilir.

Asım, Hamza, Kisâî, Halef ve Ya‘kûb gaib yâsı ile يَسْلُكُهُ diğer kıraat imamları ise hitap nûnu ile نَسْلُكُهُ şeklinde okumuşlardır.³⁷²

İbnü’l-Müneyyir burada hitap kipini tercih ederek Allah’ın zikrinden yüz çeviren kimselerin; Cenâb-ı Hak tarafından muhatap alındığına, cehennemde uğrayacağı azabın şiddetine ve zorluğuna vurguda bulunmuştur.

2.7. Müteşabih Ayetlere Yaklaşımı

Müellifin eserinde müteşabih ayetler hakkında rivayet tefsirlerine dayanarak yorumlarda bulunmuştur. Ayrıca farklı yorumlarda bulunan müellif kendi görüşleri hakkında açıkça bir bilgiye temas etmemiş bunun yanında olası anlamlandırmalara yer vermiştir.

1- el-Bakara 2/1.

الْأَمْ.

الْأَحْرَفُ الَّتِي أَوَائِلُ السُّورِ
أَسْمَاءُ أَعْلَامٍ بِهِنَّ تُشْتَهَرُ
أَوْ قَسْمٌ أَظْهَرَ فِيهَا الشَّرْفَا
إِذَا الْكَلَامُ الْحَقُّ مِنْهَا اتَّتَلَفَا

³⁷¹ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teysîrü 'l-acîb fî tefsiri 'l-garib*, 252.

³⁷² Dâni, *et-Teysîr*, 215; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 656; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/786.

مأخوذة يُلوح فهمه

أو هي من أسمائه جلّ اسمه

و صادق مأخوذة منه الصاد.³⁷³

كالكاف من كافٍ و هاءٍ من هادٍ

Sûrelerin başlarındaki harfler,
Esmâ-i alemle meşhur olmuşlardır.
Veya içinde şeref göstergesi olan bir yemindir
Bu (yemin)hak/gerçek sözlerin bir araya gelmesiyledir.
Ya da Allah'ın yüce isimlerinden alınmıştır ki,
anlaşıldığı belirginleşsin.
Kâf gibi Kâfi'den ve Hâ harfi Hâdî'den
ve Sâdık'tan sâd harfi alınmıştır.

İbnü'l-Müneyyir sûre başlarında bulunan müteşabih ayetlere farklı yorumlar getirmiştir. İlk olarak ilgili ayete alem isim, yani kuralsız bir isim olan belli eden, bildiren, işaret eden³⁷⁴ şeklinde bir yaklaşımda bulunmuştur. İkinci olarak ise gerçekliği tartışılmaz sözlerin bir araya gelmesi üzerine müteşabih ayetleri şerefli bir yemin olarak nitelendirmiştir. Son olarak ise Cenâb-ı Hak'ın el-Kâfi isminden kâf harfinin, el-Hâdî isminden hâ harfinin ve Sâdık isminden sâd harfinin alınmış olabileceği şeklinde izah etmiştir.³⁷⁵

2- el-Kalem 68/1.

كلاهما نقله الثقات.³⁷⁶

{نون} أي الحوت أو الدواة

“Nun” balık veya mürekkep şişesidir,
İkisini de güvenilir raviler nakletmiştir.

Ebû Ca'fer nûn harfini nefes almadan sekte ile okumuştur. İbn Âmir, Ebû Bekir Şu'be, Kisâi, Ya'kûb, Halef ve Verş (öl. 197/812) nûn harfini sonraki kelimeye idğam

³⁷³ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyisîrû 'l-acîb fi tefsiri 'l-garib*, 28.

³⁷⁴ Sargon Erdem, “Alem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989).

³⁷⁵ كَيْعَصَ Meryem 19/1.

³⁷⁶ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyisîrû 'l-acîb fi tefsiri 'l-garib*, 241.

ederek kıraat etmişlerdir. Diğer imamlar ise nûn harfinin izharı ile kıraat etmeyi tercih etmişlerdir.³⁷⁷ Müellif, bahse konu olan ayetin balık veya mürekkep anlamında olduğu şeklinde değerlendirmede bulunmuştur. Müteşabih ayetin hakkındaki rivayetleri nakletmiş ve güvenilir kişilerden nakledildiğini ifade ederek görüşlerini belirtmiştir.

2.8. Kıraatleri Sarf-Nahiv ile İlişkilendirmesi

Arap dili ve kıraat ilimleri, mahiyetleri itibariyle bütünleşmiş bir ilişki sergilemektedir. Öyle ki, kıraat ilmi sahasında yetkinlik sahibi olan âlimler, bu alandaki mütalaalarını Arap dilinin gramatik imkanlarını kullanarak ortaya koymak durumunda kalmışlardır. Bu bağlamda İbnü'l-Müneyyir, müfessir kimliğinin yanı sıra mümtaz bir dil âlimi olarak da temayüz etmektedir. Müellif, eserlerinde serdettiği beyitlerde zaman zaman Arap dili gramerine temas ederek, dil kuralları hakkında değerlendirmelerde bulunmuş ve benimsediği metodolojilere vurgu yapmıştır. Bu durum, kıraat ilminin dilbilimsel temellerle olan derin ve ayrılmaz bağına açıkça ortaya koymaktadır.

1- *el-Bakara* 2/130.

وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ.

“Kendine cahilce kötülük edenden başka kim İbrâhim’in getirdiği dini reddeder? Oysa biz, gerçekten onu dünyada seçkin kıldık; şüphesiz ki o, âhirette de iyiler arasında yer alacaktır.”

و{نَفْسُهُ} نصبٌ علي التشبيه وهو لعمرى أحسن التوجيه.

أو حذف الحرف فعدي الفعل أو ضمّن الفعل فعدي الأصل.³⁷⁸

Kelimesi teşbih üzere mansubtur.

Ömrüme yemin olsun ki en güzel yöntem budur.

Veya harf-i cer hazfedilerek fiil müteaddi kılınmıştır.

Ya da asıl müteaddi fiil anlamını kapsayacak biçimde kullanılmıştır.

³⁷⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 646; Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2/776.

³⁷⁸ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyisîrü'l-acîb fi tefsîri'l-garib*, 36.

İbnü'l-Müneyyir burada Arap dilinde bazı fiillerin harf-i cer aracılığıyla mefulun bihe geçmesi sonucunda mefulun bihin doğrudan mansûb hale geleceğine vurguda bulunmuştur. Yine açıklamalarına devam ederek ya cümle içinde bulunan harf-i cerrin hazfedilmesiyle veya asıl müteaddi fiil anlamını içerecek şekilde isti'mâl edilmesiyle olabileceğini ifade etmiştir.³⁷⁹

Bu açıklamalara binaen ayetin içinde bulunan cümle harf-i cer hazfedilmemiş şekilde kıraat edilecek olursa cümle *إلا من سفه في نفسه* şeklinde olacaktır. Ancak harf-i cer hazfedilerek okunduğunda *إلا من سفه نفسه* şeklinde olur. Başka bir deyişle *نفسه* kelimesi mansûb şekilde kıraat edilir. Müellif olabilecek üç farklı kuralı izah ederek, teşbih kaidesinin daha iyi olacağına vurguda bulunmuştur.

2- *el-Hac* 22/2.

يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ.

“Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutacak, her gebe kadın karnındaki çocuğu düşürecektir. Ve insanları sarhoş olmadıkları halde sarhoş gibi göreceksin; çünkü Allah’ın azabı (kıyametin dehşeti) çok çetindir!”

{ الْحَمْلُ } فِي الْبَطْنِ وَفَوْقَ الظَّهْرِ هَا ذَاكَ بِالْفَتْحِ وَذَا بِالْكَسْرِ.³⁸⁰

(الحمل) (fethalı) karında ve (kesralı) ise sırtın üstünde taşınandır.

Fetha ve kesra ile böyledir.

İbnü'l-Müneyyir, الحمل kelimesinde hâ harfinin fetha ile okunmasıyla hamile kadın, yağmur taşıyan bulutlar veya gebe kadını teşbihen meyveli ağaçların kastedildiğine işaret etmiştir. Kesra ile okununca kelimenin anlamını yükün sırtın üstünde taşınması şeklinde değerlendirmiştir.³⁸¹ Müellif, hareke değişikliği üzerine kelimenin ihtiva edeceği anlam farklılıklarına değinmiştir.

³⁷⁹ Ferrâ', *Me'ânî'l-Kur'ân*, 1/79; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/111; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/190.

³⁸⁰ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyisîrü'l-acîb fi tefsiri'l-garîb*, 127.

³⁸¹ Râgıb el-İsfahanî, *el-Müfredât*, 257.

2.9. Kıraatleri Değerlendirirken Sıla ile Okumaya İşaret Etmesi

İbnü'l-Müneyyir eserinde her ne kadar tecvîd kurallarını doğrudan izah etmemişse de dolaylı olarak değinmiş olduğu ve beyitlerin vezni gereği sıla yaptığı tahmin edilmektedir. Çok defa beyitlerde sıla zamirleriyle karşılaşmış ancak örnek olması bakımından sadece birine yer verilmiştir. Bu örnekte sıla zamirinin, başında hemze olan bir kelimedenden önce yer alması cemî'i sıla zamirlerinin meddi hususunda bilgi vermeyi gerekli kılmıştır. Bundan dolayı ilgili ayet ve beyitler verilerek kısa bir şekilde izahta bulunulacaktır.

1- *el-Bakara* 2/85.

وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أَسَارَى تُفَادُوهُمْ.

“Esirler olarak size geldiklerinde de fidye verip kendilerini kurtarıyorsunuz.”

لَقَوْلِهِ دِيَارَهُمْ تَفْهَمُهُ.³⁸²

لَفْظُ {وَأِنْ يَأْتُوكُمْ} قَدَّمَهُ

Size gelirlerse lafzını “yurtları” sözüne

Takdim edince (manayı) anlarsın.

İbnü'l-Müneyyir'in beyitlerinde sıla zamirlerine yer vermesi, kıraat ilmi ve Arap dili arasındaki derin etkileşimi gözler önüne sermektedir. Zira tecvîd ilminin önemli bir konusu olan sıla zamirleri, müellifin beyitlerinin vezin yapısını sağlamanın ötesinde, kıraat imamlarının bu konudaki farklı yaklaşımlarına işaret etme ihtimalini taşımaktadır.

Beyitteki vezin gereği yapılan sıla dahi, İmam Verş ve diğer kıraat imamlarının sıla uygularken benimsedikleri med usullerini hatırlatmaktadır. Kıraat ilminde “cemî'i müzekker gaib” (çoğul eril üçüncü şahıs) ve “muhatap” (ikinci şahıs) zamirlerinin sıla ile okunması, “sıla” ve “medd-i sıla” kavramlarıyla ifade edilir. Bu durum, Kur'an'ın farklı kıraatlerinde lafız ve anlam arasındaki ince ilişkilere dikkat çekilmesi açısından önemlidir. İbnü'l-Müneyyir'in bu dolaylı göndermesi bile, kıraat ilminin derinlemesine anlaşılması için dilbilgisi ve tecvîd kaidelerinin birlikte ele alınmasının gerekliliğini vurgulanmaktadır.

³⁸² İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyisîrü 'l-acîb fî tefsiri 'l-garib*, 32.

Sıla ve medd-i sıla olarak ifade edilen bu kuralın oluşması için cemî‘i müzekker zamirlerinin olması gerekmektedir. Arap dili ve edebiyatı bilginlerinden olan Müberred, (öl. 286/900) cemî‘i müzekker zamirlerinin sonunda يَأْتِكُمْ vâv harfinin olması gerektiğini ifade etmiştir. Buna muhalif bir örnek olarak ise رَأَيْتُكُمْ kelimesinde bulunan tesniye zamirini göstermiştir.³⁸³ Başka bir deyişle tesniye zahirinde medd-i sıla uygulamasının geçerli olmadığı belirtilmiştir.

Kıraat literatüründe, imam Nâfi‘nin ravisi Kâlûn’un rivayetinde cemî‘i müzekker gaip ve cemî‘i müzekker muhatap zamirlerinin sonunda yer alan cemî‘i mimin kendine has bir kurala tabidir. Kâlûn rivayetine göre, cemî‘i zamirleri miminden sonra hemze gelsin veya gelmesin bir elif miktarı med ile sıla yapılır. Kâlûn aynı zamanda tüm cemî‘i zamirleri mim harfinden sonra hem sıla ile hem de adem-i sıla ile kıraat etmiştir.³⁸⁴ Bu durumda Kâlûn rivayetiyle kıraat eden kimse sıla yapıp yapmamakta tercih sahibidir. Arap dilinde kelimenin cümle içindeki yerine göre cemî‘i zamirleri miminden sonra takdiri olarak bulunan vâv ve yâ harflerinin zamir alametlerinden olması hasebiyle, dil bilimi açısından ihtiyârî olarak hazfedilebileceği gibi isbat ile de okunması mümkündür. Bu konuda muhayyerlik söz konusudur. Aynı şekilde İbn Kesîr ve Ebû Ca‘fer’in kıraatlerine göre cemî‘i zamirlerinin miminden sonra hemze olsun veya olmasın sıla yapılabileceği rivayet edilmiştir.³⁸⁵

Nâfi‘nin diğer bir ravisi olan Verş kise; cemî‘i zamirlerinin mim harfinden sonra, hemzenin gelmesiyle beş elif miktarı med ile sıla yaparak kıraat etmiştir.³⁸⁶ İbnü’l-Müneyyir’in sıla yaparak okuduğu cümleyi inceleyecek olursak وَإِنْ يَأْتُوكُمْ وَأَسَارَى müzekker olan كُمْ cemî‘i zamirinden sonra وَأَسَارَى kelimesinde bulunan hemzenin gelmesiyle sıla ve medd-i sıla oluşmaktadır.³⁸⁷

³⁸³ Ebû’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî el-Müberred, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdulhâlık Adîme (Beyrut: Âlemü’l-kütüb, ts.), 268-269.

³⁸⁴ Abdülfettah b. Abdülgani b. Muhammed el-Kâdî, *el-Vâfi fi şerhi’ş-Şâtibiyye fi’l-kirâati’s-seb’* (Mektebetü’s-Süvadi, 1412), 42.

³⁸⁵ Kâdî, *el-Vâfi*, 42-43; Muhammed Pilgir, *Kıraat İlminde Med (Kıraat-ı Aşere’nin Ortak Meseleleri Bağlamında)* (İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022), 54-56.

³⁸⁶ Kâdî, *el-Vâfi*, 42-43; Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 1/66-67.

³⁸⁷ Sıla ile okumaya şu ayette bulunan altı çizili cümle misal olarak verilebilir. قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ. Yûsuf 12/18.

2.10. Kıraatleri Meharic-i Huruf Bağlamında Ele Alması

Kur'an tilavetinde meharic-i huruf, temel teşkil eden bir unsur olarak addedilmektedir. Bir kârî'nin sesi, yetkinliği ve tilavet üzerindeki hakimiyeti, harflerin mahreçlerinden usulüne uygun bir şekilde sadır olup olmadığı kriterine göre değerlendirilmeye başlanır. Zira Kur'an'ın dilbilimsel altyapısı olan Arapça, günlük kullanımın ötesinde, Kur'an okuyuşuna özgü bir yapı arz etmektedir.

İbnü'l-Müneyyir'in manzum eserinde zaman zaman mehâric-i hurûf dâhilinde olan kelimelerin okunuşları üzerinden değerlendirmelerde bulunması, bu önemin bir göstergesidir. Müellifin bu metodolojisi, Kur'an metninin anlaşılması ve tilavetinin okuma kaidelerine uygun bir şekilde icra edilmesi için harflerin çıkış noktalarına, gösterilmesi gereken titizliği teyit etmektedir. Bu durum, kıraat ilminin sadece teorik değil, aynı zamanda bu harflerin çıkışlarını da ihtiva eden uygulama alanını kapsayan bir bilim dalı olduğunu ayrıca ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda İbnü'l-Müneyyir, bazen de mehâric-i hurûf kapsamında olan kelimelerin asli okuyuşu üzerinden değerlendirmelerde bulunmuştur. Bunlardan bazılarını bu kısımda değerlendirmek uygun olacaktır.

1- *el-Bakara* 2/72.

وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادْرَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ

“Hani siz bir adam öldürmüştünüz de bu hususta birbirinize düşmüştünüz. Hâlbuki Allah sakladığınızı ortaya çıkaracaktı.”

أَقْرَبُ مَنْ قَتَلْتُمْ تَأْتُمًا.³⁸⁸

معنى {تدارأتم} تدافعتم وما

تدارأتم Lafzı birbirinizi (itişip kakışıp) suçladınız

Ama kimse işlediği günahı da ikrar etmedi.

Bu beyit meharic-i hurûf kapsamında incelendiğinde müellif, burada idğamlı formla okunan فَادْرَأْتُمْ kelimesini aslına binaen تدارأتم olarak ele almıştır. فتدارأتم kelimesinde idğam, öncelikle mahreçleri bir sıfatları farklı olan tâ harfinin dâl harfine dönüştürülüp, ardından birinci dal harfi sakın ikinci dalın ise evvelinde elif getirilmesi

³⁸⁸ İbnü'l-Müneyyir, *et-Tefsîrü 'l-acîb fi tefsiri 'l-garib*, 32.

ve idğamlı/şeddeli olarak telaffuz edilmesiyle فادراتم kelimesi فادراتم formunda kıraat edilmektedir.³⁸⁹ Müellif ise idğam ile kıraat edilenin aksine idğamsız formu tercih ederek tefsirini yapmıştır.

2- Sebe' 34/11.

أَنْ أَعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ.

“(Ona şöyle buyurduk:) “Geniş zırhlar imal et, örgüsünü ölçülü yap.” Siz de (ey müminler) dünya ve âhirete faydalı işler yapın; şüphesiz ben yaptıklarınızı - görmekteyim.”

و{السرد} نسج الدرع مصدره سرد وأبدلوا زايا فسموها الزرد
نهاه في المسمار أن يدققه خيفة أن يقلق وسط الحلقة.³⁹⁰

السرد seredin mastarı olup zırhın dokunmasıdır.

Zây harfi ibdal edilip الزرد diye isimlendirilmiştir.

Halkaların ortasına çiviler eklenmiştir.

Bu da zırhın verdiği ağırlığı tahfif etmek içindir.

İbnü'l-Müneyyir, burada سرد kelimesini mehâric-i hurûf bağlamından değerlendirmiş ve manasını ele almıştır. Aslında زرد olan fiilde mahreç kolaylığı bakımından zây harfi sîn harfi ile ibdal edilmiş ve سرد olarak okunmuş ve böylece dile hafif gelmesi sağlanmıştır. Müellif doğrudan bir açıklamada bulunmamış olsa da kısaca kelimelerin okuma bakımından kolayca telaffuz edilebilmesi için harflerin değişime uğradığına değinmiştir.

2.11. Vezin Yapısı Bakımından Yaptığı Değişiklikler

İbnü'l-Müneyyir, bazen de beyitlerinde kıraat veya Arap diliyle herhangi bir ilintisi olmadan sadece vezne uyması bakımından bazı kelimelerin okunuşuna ve

³⁸⁹ Ahfeş, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1/114; Erdoğan Baş, *Ahfeş ve Kıraatler*, ed. Hasan Lütfi Ramazanoğlu (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012), 94-95.

³⁹⁰ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teyisîrü'l-acîb fî tefsiri'l-garib*, 165.

yazılışına müdahale etmiştir. Örneğin, Sebe' sûresinde geçen دَابَّة kelimesi ele alınabilir.

Sebe' 34/14.

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَاتَهُ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ أَنْ لَوْكَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ.

“Süleyman’ın ölümüne hükmettiğimizde, öldüğünü, ancak asâsını kemiren ağaç kurdu göstermişti. Süleyman’ın cesedi yere yıkılınca ortaya çıktı ki, eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı o aşağılayıcı eziyete katlanıp durmazlardı.”

أَكَلَتِ الْمُنْسَاءُ الْمَنْقُضَةَ

{دَابَّة} الأرض بمعنى الأرضة

وكان قد جعلها متكأه.³⁹¹

وهم يُسمَوْنَ العصا بالمنسأة

دَابَّة kara hayvanı, ağaç kurdu anlamındadır.

Onu düşüren asayı yemiştir.

Onlar asayı minse’e diye isimlendirilmişlerdir.

(Hz. Süleyman) Onu yaslanmak için kullanmıştır.

Müellif, aslen med ile okunan دَابَّة kelimesini دَابَّة medsiz olarak ele almıştır.

Burada cinlerin gaybı bilmediklerine dair bir gönderme söz konusudur. İnsanların cinlerin gaybı bildiklerine dair söylemlerinin aksine Cenâb-ı Hak onların gaybten haberdar olmadıklarını Hz. Süleyman’ın vefat ettiğini anlamamaları ile ispat etmiştir. Şöyle ki Hz. Süleyman’ın zaman zaman ibadetlerini uzun bir süre ayakta yaptığı ve yine bir gün ibadet etmek için ayakta durduğu bir vakitte vefat etmiş hâlde öylece asasına yaslanmış olarak durduğu rivayet edilmiştir. Hz. Süleyman’ın vefatını, yaslandığı asayı kemiren bir ağaç kurdunun asayı zayıflatıp onu yere düşürmesi neticesinde öğrenmişlerdir.³⁹² Müellif دَابَّة kelimesini vezne uyumlu olması için دَابَّة şeklinde medsiz formda işlemiştir.

³⁹¹ İbnü’l-Müneyyir, *et-Teysirü ’l-acîb fi tefsiri ’l-garib*, 166.

³⁹² Râzî, *Mefâtihü ’l-ğayb*, 25/200; el-Cevzî, *Zâdü ’l-mesîr fi ilmi ’t-tefsîr*, 3/493.

2.12. Kıraatlerin İzahında Ezdâd Kelimelere Yer Vermesi

İbnü'l-Müneyyir, bazen kelimeleri eş anlamlı lafızlarla açıklaması yanında bazı durumlarda ezdâd yani zıt anlamı ihtiva eden kelimelere de vurguda bulunmuş; iki yönü de aktararak gerekli yorumlara yer vermiştir. Bu durumun okuyucunun zihninde kelime hakkındaki anlam genişlemesine vesile olacağı söylenebilir.

1- Yûsuf Suresi 12/87.

يَا بَنِي إِدْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَأْيَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَأْيِسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ.

“Ey oğullarım! Gidin de Yusuf'u ve kardeşini iyice araştırın, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü inkâr edenlerden başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez!”

{تَحَسَّسُوا} تعرفوا في الخير وضده تجسسوا في الشر.³⁹³

Hayrı bilin, tanıyın.

Zıddı ise şerre karşı uyanık olun demektir.

İbnü'l-Müneyyir, تحسسوا fiilini ezdâd yani birbirinin zıddı bağlamında ele almış ve hayra karşı irfan, şerre karşı ise tecessüs ile yaklaşma anlamında beyitlerinde ele almıştır.

2- Tâhâ 20/15.

إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَىٰ.

“Onun vaktini herkesten gizlemiş olsam da her bir kişinin yapıp ettiğinin karşılığını görmesi için kıyamet mutlaka gelecektir.”

أَكَادُ {أُخْفِيهَا} بمعنى أَسْتُرُ وقيل معناه أَكَادُ أَظْهَرُ

نقول أخفيه أزل خفاه كما تقول اكشف لنا غطاءه.³⁹⁴

أَكَادُ أُخْفِيهَا örtüyorum anlamındadır

³⁹³ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teysîrû 'l-acîb fî tefsiri 'l-garib*, 92.

³⁹⁴ İbnü'l-Müneyyir, *et-Teysîrû 'l-acîb fî tefsiri 'l-garib*, 117.

Denildi ki bilakis neredeyse açığa çıkaracağım demektir.

Gizliliğini gideriyorum anlamında saklıyorum dersin

Bu da bizim için örtüsünü kaldır demen gibidir.

Tâhâ sûresinin 15. ayetinde kıyamet saatinin gizlenmesi hakkında أَكَادُ أَخْفِيهَا cümlesi (Cenâb-ı Hak) “onu kendimden bile gizliyorsam da” şeklinde izah edilmiştir. Ancak أَخْفِيهَا kelimesinin hemzesi fetha ile okununca da “onu nerdeyse açıklayacağım” manasını ihtiva ettiği şeklinde değerlendirilmiştir.³⁹⁵ Bu kelime aynı zamanda iki zıt anlamı içinde barındırır.³⁹⁶ İbnü’l-Müneyyir, bu kelimenin ezdâd yani iki zıt anlamı barındırdığına, hem gizlemek hem de açığa çıkarmak manasını ihtiva ettiğine vurguda bulunmuştur.

Müellif, yaşadığı dönemde muteber sayılan kıraatlerden çok sayıda açıklamada bulunmuştur. İlgili dönemde şâz kabul edilenlere ise mananın farklı yönlerini açığa çıkarmak noktasında daha az başvurmuştur. Müellif, manzum eserinde doğrudan olmasa da mehâric-i hurûfa, tecvîd kaidelerine ve Arap dili kurallarına yer vermiştir. Bu da müellifin yaşadığı dönemdeki kıraat yaklaşımlarına uygun bir kanaate sahip olduğunu göstermektedir.

³⁹⁵ Beydâvî, *Envâru’l-tenzîl*, 4/24; Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, 3/154; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm ilâ mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm*, 6/8.

³⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 14/234.

3. SONUÇ

İbnü'l-Müneyyir, Eyyübiler döneminde ilmî etkileşimin yoğun olduğu bir zamanda 620-683 (1223-1284) yılları arasında Mısır'da yaşamış, çeşitli idari görevlerinin yanı sıra eserlerini de telif etmiş bir âlimdir. Bunlardan biri de bu çalışmanın konusunu teşkil eden *et-Teysîrü'l-acîb* adlı manzum eseridir.

Müellif eserinde, kıraat vecihlerine yer vermiştir. İbnü'l-Müneyyir'in kıraat ilmini kimden aldığına dair kaynaklarda detaylı bilgi bulunmasa da birinci bölümde ismi zikredilen hocalarından aldığı tahmin edilmektedir.

Kıraat âlimlerinin kıraatlere yaklaşımı genel olarak, kıraatlerin sıhhatini ortaya çıkarmaya yöneliktir. Ancak müfessirlerin amacı ise kıraat farklılıklarından hareketle ayetlerin ihtiva edebileceği anlamları değerlendirmektir. Bu bağlamda müellif daha çok kıraatlere bir müfessir olarak yaklaşmıştır.

İbnü'l-Müneyyir, zaman zaman kıraatleri tefsir ve Arap diliyle ilintili bir kapsamda değerlendirmiştir. Kıraatleri aktarırken sahih veya şâz olduğuna dair herhangi bir vurguda bulunmamış, ancak muhtemel manaları aktarma çabası içinde bulunmuştur. Yine kıraatle ilgili olup da anlama etkisi olmayan kıraatin usul farklılıklarına (idğam, izhar, imale, vb.) temas etmemiştir. Ama meharic-i hurûf bağlamında kelimeler üzerinde tahlilde bulunmuştur.

Kıraatlerin ihtiva edeceği olası anlamları incelerken قالوا -وقيل gibi kelimeleri kullanmış ve yeri geldiğinde ise açıkça kendi tercih ettiği yorumu veya yöntemi belirtmiştir. İbnü'l-Müneyyir eserinde Arap kabilelerinin lehçelerine vurguda bulunmuş, kullanım şekline ve içerdiği manalara yer vermiştir. Yine kıraatleri izah ederken sarf ve nahiv boyutuna değinmiştir. Bu bağlamda müellifin eseri hem dirayet hem de rivayet tefsiri olarak değerlendirilebilir.

Eserinde sahih ve şâz olmak üzere farklı kıraat rivayetlerine yer vermiş, bunun yanında bir kıraatin iki veya üç farklı vechini incelemiş ve anlam farklılıklarına vurguda bulunmuştur. Müellif kıraatlerin anlamlarını izah ederken daha çok rivayetlerden istifade etmiştir.

Şair özelliği bulunan İbnü'l-Müneyyir, eserini manzum olarak kaleme almış, Arap dilini ustalıkla kullanmış ve farklı vezinlerden yararlanarak beyitlerini oluşturmuştur. Müellif, bütün sûreleri tefsir etmemiş, tefsir ettiği sûrelerin ise bazı

ayetlerini ele almıştır. Eserin beyitler şeklinde meydana getirilmesinden dolayı ayetleri tefsir ederken sadece ayetin içinden bir veya iki kelime seçerek tefsirini yapmış ve gerekli bulduğu izahı yapmıştır. Müellif farklı farklı kıraat vecihlerini de aynı usulle ele almıştır.

Son olarak İbnü'l-Müneyyir, yedili kıraat sisteminin geliştirildiği dönemden sonra, onlu kıraat sisteminin oluşturulduğu tarihten önceki orta asırda yaşamış ve kıraatleri hiçbir imama nispet etmeden nakletmiştir. Kıraatlerin değerlendirmesini yaptığı yerlerde doğrudan isim vermese de konuyla ilgili olarak kıraat, hüccet ve dil âlimlerinin tefsir kaynaklarının görüşlerini mahir bir biçimde özetleyerek yansıttığı gözlemlenmektedir.

Farklı kıraat âlimlerinin metodolojileri bağlamında, İbnü'l-Müneyyir örneğinde olduğu gibi önde gelen kıraat âlimlerinin kıraat tercihleri ve değerlendirmede kullandıkları yöntemlerin karşılaştırılmasının ve eleştirel analizinin yapılmasının alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahfeş, Ebü'l-Hasen el-Mucâşi'î el-Belhî el-Evsat. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. Hudâ Mahmûd Kırâ'a. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1411/1990.
- Âlusî, Mahmud b. Abdullah el-Hüseynî. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîr el-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'u'l-mesânî*. thk. Alî Abdalbârî Atiyye. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer. *ed-Düreru'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine*. thk. Muhammed Abdulmu'îd Dân. 6 Cilt. Haydarabad: Meclisu Dâirati'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1392/1972.
- Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer. *Tabsîrü'l-müntebih bi tahrîru'l-müştebih*. thk. Muhammed Alî en-Neccâr. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Bağdatlı, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-arifîn esmâi'l-müellifîn ve âsâri'l-musannifîn*. 2 Cilt. İstanbul: Mearif Vekaleti, 1951.
- Bağdatlı, İsmail Paşa. *Îzâhu'l-meknûn fî'z-zeyli alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. thk. Şerefettin Yaltkaya - Kilisli Rıfat Bilge. 2 Cilt. İstanbul, 1945.
- Baş, Erdoğan. *Ahfeş ve Kırâatler*. ed. Hasan Lütü Ramazanoğlu. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012.
- Beğavî, el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ Ebû Muhammed. *Me'âlimu't-tenzîl fî tefsiri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdullâh en-Nimr vd. 8 Cilt. Dârü't Taybe, 4. Basım, 1417/1997.
- Behrens-Abouseif, Doris. "Cüyûşî Camii". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/146-147. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Beydâvî, Ebû Sa'îd Abdullâh b. 'Omer el-Şîrâzî. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlî. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1418.
- Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen Litterature*. ed. E.J. Brill. 2 Cilt. Leiden, 1937.
- Cevzî, Cemâleddin Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Zâdu'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. thk. Abdurezzak el-Mehdî. 4 Cilt. Beyrut: y.y., 1422/2001.
- Çağıl, Necdet. *Kıraat Olgusu Çerçevesinde Kur'an'ın Belâgat ve Fonetik Yapısı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2023.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Sa'îd. *et-Tefsîr fî'l-kırâ'âti's-seb'*. thk. Otto Trizel. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 2. Basım, 1436/2015.

- Dâvûdî, Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Mâlikî Şemsuddîn. *Tabakâtü'l-müfessirîn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Ebû Ali el-Fârisî, Ebû Alî el-Hasen b. Ahmed b. Abdulğaffâr. *el-Hucce li'l-kurrâi's-seb'a*. thk. Bedruddîn Kahvecî - Beşîr Cuveycâbî. 6 Cilt. Dimaşk; Beyrut: Dâru'l-Me'mûn, 1413/1993.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahru'l-muhîr fî't-tefsîr*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. 11 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1420.
- Ebüs-suûd Efendi, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Darü'l-İhyai't-Turasi'l Arabî, ts.
- Elmalılı Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. Eser Neşriyat, 1971.
- Emin Efendi, Muhammed. *Umdetü'l-hullân fî izâhi Zübdeti'l-irfân*. ed. Halil İbrahim Üren. thk. Mehmet Çaba. 2 Cilt. İstanbul: Enes Yayın ve Matbaacılık, 1. Basım, 2021.
- Erdem, Sargon. "Alem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/352-354. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Ferrâ', Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd ed-Deylemî. *Me'ânî'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî vd. 3 Cilt. Mısır: Darü'l-Mısriyye, 1. Basım, ts.
- Gündüzöz, Soner. "Şâz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/384. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ğamidî, Üstad Salih b. Ğurmillah. *el-Mesailü'l-İ'tizaliyeti fî tefsiri'l-Keşşaf li'z-Zemâhşerî fî dav'i mâ verade fî kitabi'l-İntisaf libni'l-Müneyyir*. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Daru'l-Endülüs li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1. Basım, 1998.
- Halebî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yusuf b. İbrahim. *ed-Dürri'l-masûn fî ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. 11 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, ts.
- Hamevî, Ebû Abdullâh Yâkût b. Abdullâh er-Rûmî Yâkût. *Mu'cemü'l-buldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü's-Sadr, 1995.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîye li'n-Neşr, 1978.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî. *el-Muhtesab fî tebyîni vucûhi şevâzi'l-kırâ'ât ve'l-izâhi anhâ*. 2 Cilt. b.y.: Vezâratu'l-Evkâf, 1420/1999.
- İbn Ferhûn, İbrâhîm b. Alî b. Muhammed el-Ya'merî. *ed-Dîbâcû'l-müzheb fî ma'rîfeti a'yâni'l-ulemâ'i'l-mezheb*. thk. Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-Nûr. 2 Cilt. Kahire: Dâru't-Turâs, ts.

- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed. *Muhtasar fî şevâzi'l-Kur'ân min kitâbi'l-bedî'*. Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, 1934.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed. *el-Hucetü fî'l-kırâ'âti's-seb'a libni'l-Hâleveyh*. thk. Abdulsâlim Mekrem. Beyrut: y.y., 3. Basım, 1401.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Ğarîbu'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Sakr. Mısır: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1398/1978.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sadr, 3. Basım, 1414.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. et-Temîmî. *Kitâbü's-seb'a fî'l-kırâ'ât*. thk. Şevkî Dayf. Darü'l-Maarif, 2. Basım, ts.
- İbn Tağrîberdî, Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. Tağrîberdî b. 'Abdullâh. *en-Nücûmü'z-zâhira fî mulûki Mısır ve'l-Kâhira*. 16 Cilt. Mısır: Vezâratu's-Sekâfe ve'l İrşâdi'l-Kavmî; Dârü'l-Kütüb, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muhammed. *en-Neşr fî'l-kırâ'âti'l-aşr*. thk. Muhammed Temîm ed-dîbâ'. 2 Cilt. el-Matbaatü't-Ticariyeti'l-Kübra, 1414/1994.
- İbnü'l-Hâcib, İbnü'l-Hâcib el-Kurdî el-Mâlikî. *el-Kâfiye fî 'ilmi'n-nahv*. thk. Sâlih Abdul'azîm eş-Şâir. b.y.: y.y., 2010.
- İbnü'l-Kadî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Miknâsî. *Dürretü'l-hicâl fî esmâ'i'r-ricâl*. thk. Muhammed el-Ahmedî. 3 Cilt. Kahire: Dâru't-turâs, 1391/1971.
- İbnü'l-Müneyyir, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mansûr el-İskenderî el-Mâlikî. *el-İntisâf fî mâ tedammenehû'l-Keşşâf mine'l-i'tizâl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 3. Basım, 1986.
- İbnü'l-Müneyyir, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mansûr el-İskenderî el-Mâlikî. *el-Mütevârî alâ ebvâbi'l-Buhârî*. thk. Salâhu'd-dîn Makbûl Ahmed. Kuveyt: y.y., ts.
- İbnü'l-Müneyyir, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mansûr el-İskenderî el-Mâlikî. *et-Teysîrü'l-acîb fî tefsiri'l-garîb*. thk. Süleyman Mollaibrahimoğlu. 1 Cilt. İstanbul: Daru'l-usûl el-İlmiye, 1. Basım, 2021.
- Kâdî, Abdülfettah b. Abdülgani b. Muhammed. *el-Vâfî fî şerhi's-Şâtibiyye fî'l-kırâati's-seb'*. Mektebetü's-Süvadi, 4. Basım, 1412.
- Kalkaşandî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Alî. *Nihâyetu'l ereb fî ma'rifeti ensâbi'l-Arab*. thk. İbrâhîm el-Ebyârî. Beyrut: y.y., 1400/1980.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l- müellifin*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-müsenna, 1958.

- Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Hazrecî. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdunî İbrahim Etfiş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 2. Basım, 1384.
- Kütübî, Ebû Abdillâh Salâhuddîn Muhammed b. Şâkir b. Ahmed. *Fevâtü'l-vefeyât*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Daru's-Sadr, 1973.
- Mahlûf, Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Münestirî. *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye fî tabakâti'l-Mâlikiyye*. 2 Cilt. Lübnan: Daru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1. Basım, 2003.
- Ma'mer b. Müsennâ, Ebû Ubeyde et-Teymî el-Basrî. *Mecâzü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Fuad Sezgin. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1381/1961.
- Maşalı, Mehmet Emin. "Tefsirde Ehl-i Sünnet Savunması: İbnü'l-Müneyyir Örneği". *Marife* 3 (2005), 61-89.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, el-Kaysî. *el-İbâne 'an me'ânî'l-kırâ'ât*. thk. 'Abdulfettâh İsmail Şelebî. Kâhire: Dâru Nehdat Mısır, 1977.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, el-Kaysî. *el-Keşf "an vücuhi'l-kırâ'ati's-seb" ve 'ileliha ve hucecihâ*. thk. Muhyiddin Ramazan. 2 Cilt. Beyrut, 1. Basım, 1974.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, el-Kaysî. *Müşkilü'l-'irabü'l-Kur'ân*. thk. Hâtim Salih ed-Dâmin. 2 Cilt. Birleşik Arap Emirlikleri: Dâru'l-Beşâir, 2. Basım, 2002.
- Mollaibrahimoğlu, Süleyman. "İbnü'l-Müneyyir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/156-157. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Mollaibrahimoğlu, Süleyman. *İbnü'l-Müneyyir ve et-teysîru'l-acib fî tefsiri'l-garîb (Basılmamış Doktora Tezi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen el-Ezdi el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmud Şehhâte. 5 Cilt. Beyrut: Daru'l-İhyau't-Turasi, 1. Basım, ts.
- Müberred, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî. *el-Muktedab*. thk. Muhammed Abdulhâlık Adîme. 4 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, ts.
- Nehhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail ei-Muradî el-Mısırî. *Me'ânî'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Alî es-Sâbûnî. 6 Cilt. Mekke: y.y., 1409.
- Nüveyhid, Adil. *Mu'cemü'l-Müfessirin*. 2 Cilt. Beyrut, Lübnan: Müessesetü Nüveyhid es-Sekafiyye, 3. Basım, 1988.
- Pilgir, Muhammed. *Kıraat İlminde Med (Kıraat-ı Aşere'nin Ortak Meseleleri Bağlamında)*. İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022.
- Polat, Fethi Ahmet. *İslâm Tefsir Geleneğinde Akılcı Söyleme Yöneltilen Eleştiriler*. İstanbul: İz Yayınları, 1. Basım, 2007.

- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed. *Tefsirü Rağıb el-İsfahanî*. thk. Muhammed Abdülaziz Bisyunî. 5 Cilt. Tanta: Külliyyetü'l-Adab, 1. Basım, 1424.
- Râgıb el-İsfahanî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Dâvudî. Dımaşk; Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1. Basım, 1412.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâü't-Turâssi'l-Arabî, 3. Basım, 1420.
- Safedî, Selâhüddîn Halil b. Aybek b. Abdullah. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnavat MustafaTürki. 29 Cilt. Beyrut: Daru'l- İhyai't-Turasi'l Arabî, 1420/2000.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdulkerîm b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî. *el-Ensâb*. thk. Abdurrahman b. Yahyâ. 13 Cilt. Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1382/1962.
- Sübkî, Tâceddîn Abdulvehhab b. Takıyyuddîn es-Sübkî Tâceddîn. *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-kübrâ*. thk. Mahmûd Muhammed et-Tenâhî - Abdulfettâh Muhammed el-Hulv. 10 Cilt. b.y.: Hicru li't-Tıbbâ'ati ve'n-neşri ve't-tevzî'i, 2. Basım, 1413.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fî ulumi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû Fadl İbrahim. 4 Cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyye, 1394.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Tabakâtü'l-müfessirîn*. thk. Alî Muhammed Ömer. Kahire: y.y., 1396.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Buğyetü'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Hüsni'l-muhadara fî tarihi Mısır ve'l-Kahire*. thk. İbrahim Muhammed Ebû Fadl. 2 Cilt. Mısır: Darü'l-İhya Kütübî'l-Arabiyye, 1. Basım, 1967.
- Şevkânî, Muhammed b. 'Alî b. Muhammedel-Yemenî. *Fethü'l-kadîr*. 6 Cilt. Dımaşk; Beyrut: Dârü İbn Kesîr, 1. Basım, 1414.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fî te'vili 'âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hicr, 1420/2000.
- Tinbuktî, Ahmed Bâbâ b. Ahmed b. el-Fakîh el-Hâc Ahmed b. Ömer b. Muhammed et-Tekrûrî Ahmed Bâbâ. *Neylu'l-ibtihâc bi tatrîzi'd-dîbâc*. thk. Abdulhamîd Abdullâh el-Herâme. Trablus: y.y., 2. Basım, 2000.

- Topuzoğlu, Tefvîk Rüştü. “Recez”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/509-510. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Ukberî, Ebû'l-Bekâ Abdullâh b. el-Huseyn el-Bağdâdî. *et-Tibyân fî i'râbi'l-Kur'ân*. thk. Alî Muhammed el-Becâvî. 2 Cilt. b.y.: İisâ el-Bâbî el-Halebî, ts.
- Ünal, Mehmet. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rölü*. İstanbul: Çelik Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Yûnînî, Ebû'l-Feth Mûsâ b. Muhammed Ebû'l-Feth. *Zeylu mir'âti'z-zemân*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1413/1992.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*. thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr. *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidi't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407.
- Zerkeşî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullah b. Bahâdır eş-Şâfi'î. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1376/1957.